

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

سفارش‌های پیامبر اعظم باعتقادات

محمد رسول الله

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

توصیه های پیامبر به خانواده

نویسنده:

احمد رضوان فر

ناشر چاپی:

مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۰	توصیه های پیامبر به خانواده
۱۰	مشخصات کتاب
۱۱	اشاره
۱۲	پیش گفتار
۱۵	بخش اول: سیره پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله در رفتار با خانواده
۱۵	فصل اول: رفتار در خانه
۱۵	اشاره
۱۵	۱. توجه به نماز خود و خانواده
۱۶	۲. مدارا با همسر
۱۷	۳. کمک به خانواده
۱۷	۴. «نه» نگفتن
۱۷	۵. ایراد نگرفتن
۱۸	۶. غذا خوردن با خانواده
۱۸	۷. دوست داشتن همسر
۱۸	۸. توجه به بهداشت فردی و آراستگی ظاهر
۱۹	۹. بازی با فرزندان
۲۱	فصل دوم: ازدواج
۲۱	اشاره
۲۱	۱. تشویق به ازدواج
۲۴	۲. ویژگی های زن شایسته
۲۷	۳. ویژگی های مرد خوب
۲۹	فصل سوم: زن و شوهر
۲۹	اشاره

۲۹	۱. جایگاه شوهر
۲۹	۲. خدمت به شوهر
۳۰	۳. جایگاه زن
۳۰	۴. تأمین نیازهای مادی
۳۰	۵. دوست داشتن زن
۳۰	۶. محبت ورزیدن به زن
۳۱	۷. خدمت به زن
۳۲	۸. تحمل بداخلاقی یکدیگر
۳۲	۹. بخشودن و عذرپذیری
۳۵	فصل چهارم: پدر و مادر
۳۵	اشاره
۳۵	۱. جایگاه پدر
۳۶	۲. جایگاه مادر
۳۷	۳. جایگاه پدر و مادر
۴۲	فصل پنجم: حقوق تربیتی فرزندان
۴۲	۱. آداب اولیه
۴۲	اشاره
۴۲	الف) گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد
۴۳	ب) کام برداشتن
۴۴	ج) تراشیدن موی سر نوزاد
۴۴	د) ولیمه دادن
۴۵	ه) عقیقه
۴۷	۲. حقوق فرزند
۴۸	۳. سفارش های تربیتی به پدر و مادر
۴۸	اشاره
۴۸	الف) دوست داشتن فرزندان و مهربانی کردن

۴۹	ب) بوسیدن فرزندان
۵۰	نکته های سودمند در مورد بوسیدن فرزندان
۵۰	یک - زیاد بوسیدن فرزندان
۵۰	دو - بوسیدن فرزند، گواه رحمت
۵۱	سه - نبوسیدن فرزند، نشانه دوزخی بودن
۵۱	چهار - مساوات در بوسیدن
۵۱	ج) رفتار کودکانه با کودک
۵۲	د) احترام به کودکان
۵۲	ه) رفتار عادلانه با فرزندان
۵۳	و) عمل به قول
۵۴	ز) بازی
۵۵	ح) آزادی
۵۶	ط) درک شرایط فرزند
۵۶	ی) نظارت
۵۸	ک) کمک به فرزندان در انجام کارهای پسندیده
۵۸	ل) پرهیز از دروغ گویی
۵۹	م) توجه به مسائل جنسی کودکان
۶۱	ن) عیب جویی و سرزنش
۶۱	س) تنبیه کودک
۶۳	ع) تربیت دینی
۶۸	بخش دوم: پیام های پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله درباره خانواده
۶۸	فصل اول: پیام های اقتصادی
۶۸	۱. از دست رنج خود بخورید
۷۰	۲. روزی حلال بجوید
۷۲	۳. حرفه و پیشه بیاموزید
۷۳	۴. اسراف نکنید

۷۴	۵. قناعت کنید
۷۵	۶. درخواست نکنید
۷۶	۷. از فقر بگریزید
۷۹	۸. در کارهای خود میانه رو باشید
۸۰	فصل دوم: پیام های عبادی
۸۰	۱. هماره نماز بخوانید
۸۲	۲. قرآن بخوانید
۸۳	۳. اهل دعا باشید
۸۴	۴. جمعه را گرامی بدارید
۸۶	فصل سوم: پیام های اخلاقی - تربیتی
۸۶	۱. مراقب نگاه خود باشید
۸۷	۲. به عیب های خود پردازید
۸۹	۳. از خشم و عصبانیت دوری کنید
۹۱	۴. از فحش و ناسزا بپرهیزید
۹۲	۵. از طمع دوری کنید
۹۳	۶. از زمان استفاده بهینه کنید
۹۵	۷. شکیبایی پیشه کنید
۹۵	۸. از گناهان خانه برانداز بپرهیزید
۹۷	۹. به خواسته های افراد خانواده توجه کنید
۹۹	فصل چهارم: پیام های اجتماعی
۹۹	اشاره
۹۹	۱. خوش رو باشید
۱۰۰	۲. سلام کنید
۱۰۲	۳. از سخن چینی بپرهیزید
۱۰۲	۴. از بهتان بپرهیزید
۱۰۴	۵. پرهیز از بدگمانی و تجسس نکردن در کارها

۶. به مجلس های سودمند بروید ۱۰۵
۷. پیوند خویشاوندی را تحکیم کنید ۱۰۶
۸. گره گشایی کنید ۱۰۹
۹. با یکدیگر سازگار باشید ۱۱۰
۱۰. به سالمندان احترام بگذارید ۱۱۲
۱۱. در زندگی مشورت کنید ۱۱۲
۱۲. بخشاینده باشید ۱۱۴
۱۳. عذرخواهی کنید ۱۱۶
- فصل پنجم: پیام های بهداشتی ۱۱۹
۱. از پرخوری بپرهیزید ۱۱۹
۲. از خوابیدن بسیار بپرهیزید ۱۲۰
۳. پاکیزگی را رعایت کنید ۱۲۰
- کتاب نامه ۱۲۸
- درباره مرکز ۱۳۱

مشخصات کتاب

سرشناسه: رضوان فر، احمد، ۱۳۴۳ -

عنوان و نام پدیدآور: توصیه های پیامبر اعظم صلی الله علیه و اله به خانواده / احمد رضوانفر؛ تهیه شده در مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.

مشخصات نشر: قم: کتاب طه، ۱۳۸۶.

مشخصات ظاهری: ۱۲۰ ص.

فروست: با پیامبر صلی الله علیه و اله؛ ۲۱.

شابک: ۱۲۰۰۰ ریال: ۹۶۴-۷۰۱۹-۹۳-۹

وضعیت فهرست نویسی: برون سپاری

یادداشت: کتابنامه: ص. [۱۱۹] - ۱۲۰؛ همچنین به صورت زیر نویس.

موضوع: محمد (ص)، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ ق. -- دیدگاه درباره خانواده

شناسه افزوده: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهشهای اسلامی

رده بندی کنگره: BP۲۴/۹ /خ ۲ ر ۱۳۸۶

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۹۳

شماره کتابشناسی ملی: ۱۲۶۴۲۹۸

ص: ۱

اشاره

ص: ۲

نهاد خانواده از محبوب‌ترین بنیادهای بشری نزد حضرت حق تعالی است. خانواده، پیوند پاک و الهی بین یک زن و مرد؛ تجلی گاه مهر و محبت و محیطی برای پرورش انسان‌های سالم و سعادتمند است. جامعه انسانی مرهون خانواده‌های پاک است؛ زیرا انسان‌های بزرگ در دامن خانواده رشد می‌کنند و هدایت جامعه را بر عهده می‌گیرند. فاطمه زهرا علیهاالسلام در خانواده پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پرورش یافت. امام حسن مجتبی علیه السلام، امام حسین علیه السلام و زینب کبری علیهاالسلام در دامن زهرا علیهاالسلام و در خانواده امیرمؤمنان علی علیه السلام رشد یافتند. سعادت آدمی و جامعه بشری در نهاد خانواده و پاکی و صداقت آن نهفته است.

چه زیباست که بنای چنین نهاد مقدسی، با رهنمودهای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پی‌ریزی شود. پیامبری که به گفته مقام معظم رهبری: «امروز امت اسلام و ملت ما بیش از همیشه به پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله خود نیازمند است. به هدایت او، به بشارت و انداز او، به پیام و معنویت او و به رحمتی که او به انسان‌ها درس داد و تعلیم داد»^(۱).

ص: ۳

۱- بخشی از سخنان مقام معظم رهبری مدظله العالی در سال پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله، ۱۳۸۵.

در این پژوهش در نظر داریم تا با بهره گیری از رهنمودهای پیامبر الهی در جهت بهبود و سامان بخشی این نهاد مقدس، گامی اساسی برداریم. پیامبری که خداوند او را الگوی بشریت معرفی می کند: «وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ؛ او از سر هوا و هوس سخن نمی گوید»^(۱).

ص: ۴

۱- نک: نجم: ۳.

خداوند در قرآن، رسول خدا صلی الله علیه و آله را اسوه ای کامل برای بشر معرفی می کند: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ؛ همانا برای شما در [اقتدا به] رسول خدا سرمشقی نیکوست». (احزاب: ۲۱)

بنا براین، هر مسلمان یا انسان آزاده ای می تواند با تکیه بر کردار حضرت محمد صلی الله علیه و آله، خود را محک زند و بفهمد تا چه اندازه با سیره ایشان فاصله دارد. کردار و گفتار آن حضرت راه گشای هر انسانی است که می خواهد قدم در راه ایشان نهد و خود را به آن بزرگوار نزدیک کند. خداوند در قرآن کریم خطاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ». (قلم: ۴)

آنچه از تاریخ، سیره و سنت پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله برای ما یادگار مانده، نشان دهنده آن است که آن حضرت به عنوان همسر و پدر به تمام جنبه های زندگی خانواده توجه داشت. اکنون برآنیم تا شمه ای از رفتار و گفتار پیامبر رحمت را به عنوان الگو و ملاکی برای ارزش های انسانی تبیین کنیم.

۱. توجه به نماز خود و خانواده

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، حالت خود را هنگام نماز چنین وصف می کند:

يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ اللَّهَ - جَعَلَ جَلَّ ثَنَاؤُهُ قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ وَ حَبِيبًا إِلَيَّ كَمَا حَبَبَ إِلَيَّ الْجَائِعِ الطَّعَامَ، وَ إِلَيَّ الظَّمآنِ الْمَاءَ وَ إِنَّ الْجَائِعِ إِذَا أَكَلَ الطَّعَامَ شَبِعَ وَ الظَّمآنِ إِذَا شَرِبَ الْمَاءَ رَوِيَ، وَ أَنَا لِأَشْبِعُ مِنَ الصَّلَاةِ. (۱)

ص: ۶

۱- حسین نوری، مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۴۲، قم، مؤسسه آل البيت، ۱۳۶۵ ه. ق، الملحقات فی آداب الصلاه، ج ۳، ص ۳۰۴، ح ۵.

خداوندی که بلند مرتبه است، نور چشم و دیده مرا در نماز قرار داد و آن را محبوب من گردانید؛ همچنان که غذا را محبوب گرسنه و آب را محبوب تشنه [با این تفاوت که] گرسنه هرگاه غذا بخورد، سیر شود و تشنه هرگاه آب بنوشد، سیراب گردد، ولی من از نماز سیر نمی شوم.

پیامبر اسلام به دستور الهی، خانواده خود را به نماز سفارش می کرد: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا؛ و کسان خود را به نماز فرمان ده و خود بر آن شکیبا باش.» (طه: ۱۳۲) هنگام مشکلات و سختی ها نیز خانواده خود را به خواندن نماز فرامی خواند. ایشان با این کار می خواست توجه آنها را به سوی خداوند قادر جلب کند:

كَانَ النَّبِيُّ إِذَا أَصَابَتْ أَهْلَهُ خِصَاصَ نَادَى أَهْلَهُ يَا أَهْلَاهُ صَلُّوا صَلُّوا. (۱)

هرگاه سختی و مشکلی برای خانواده پیامبر رخ داد، آن حضرت خانواده خود را ندا می داد: «نماز بخوانید، نماز بخوانید».

۲. مدارا با همسر

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله با برخی همسران خود که بد اخلاقی می کردند، مدارا می کرد. (۲) عمر بن خطاب می گوید: «روزی دیدم همسر من با من مشاجره می کند. من این عمل او را عجیب و زشت شمردم. گفت: چرا تعجب می کنی؟ به خدا، همسران پیامبر هم با رسول خدا صلی الله علیه و آله چنین می کنند. حتی گاه با او قهر می کنند (با این حال پیامبر آنها را تحمل می کند و با آنان به مدارا رفتار می کند) و من به دخترم، حفصه، سفارش کردم که هرگز

ص: ۷

۱- فضل بن حسن طبرسی، مکارم الاخلاق، قم، انتشارات رضی، ۱۴۱۲ ه. ق، ص ۳۳۴.

۲- ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۳ ه. ق، ج ۴، ص ۲۷۸.

چنین کاری نکند» (۱).

۳. کمک به خانواده

در روایتی آمده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله کفش و لباس خویش را وصله می کرد. خود در خانه را می گشود. شیر گوسفندان را می دوشید و شتر را می بست و سپس شیر آن را می دوشید. چون خادمش از آسیاب کردن خسته می شد، به یاری اش می شتافت و خود آسیا می کرد. در کارها به اهل خانه کمک می کرد و با دست خود گوشت خُرد می کرد. (۲).

۴. «نه» نگفتن

امیرمؤمنان علی علیه السلام فرمود:

وقتی از رسول خدا صلی الله علیه و آله چیزی می خواستند، اگر می خواست آن را انجام دهد، می فرمود: آری (به چشم) و اگر نمی خواست انجام دهد، سکوت می کرد و هرگز درباره چیزی «نه» نمی گفت. (۳).

۵. ایراد نگرفتن

انس می گوید:

نه سال در خدمت پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله بودم. هرگز یاد ندارم که در این مدت به من فرموده باشد چرا فلان کار را نکردی و هرگز در کاری بر من خرده نگرفت. به خدایی که پیامبر را به حق برانگیخت، هرگز پیش نیامد که آن حضرت در کاری که خوشایندش نبود، به من فرموده باشد چرا چنین کردی؟ و هیچ گاه همسرانش مرا سرزنش نکردند جز آنکه می فرمود: کاری به او نداشته باشید. تقدیر و سرنوشت چنین بوده

ص: ۸

۱- همان.

۲- سیدمحمدحسین طباطبایی، سنن النبی، ترجمه: حسین استاد ولی، تهران، انتشارات پیام آزادی، ۱۳۷۹، چ ۱، ص ۴۷، ح ۴۸.

۳- همان، ص ۴۶، ح ۳۸.

۶. غذا خوردن با خانواده

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ يَأْكُلُ كُلَّ الْأَصْنَافِ مِنَ الطَّعَامِ وَكَانَ يَأْكُلُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَهُ مَعَ أَهْلِهِ وَخَدَمِهِ. (۲)

رسول خدا صلی الله علیه و آله همه نوع غذا را میل می کرد و [همیشه] غذا را با خانواده و خدمت کاران خود می خورد.

۷. دوست داشتن همسر

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

آگاه باشید بهترین شما کسانی هستند که با زنان خود خوب تر باشد و من، از هر کس با زنان خود خوب ترم. (۳)

امام صادق علیه السلام فرموده است: «از اخلاق پیامبران، دوست داشتن زنان است». (۴)

۸. توجه به بهداشت فردی و آراستگی ظاهر

توجه به بهداشت و آراستگی ظاهر دارای دو جنبه شخصی و اجتماعی است. اینکه انسان در برابر آنها پاکیزه و آراسته باشد، از حقوق افراد جامعه است. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله این حق را نه تنها برای افراد خانواده، بلکه برای جامعه لازم می شمارد و می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ - إِذَا خَرَجَ عَبْدُهُ الْمُؤْمِنُ إِلَى أَخِيهِ - أَنْ يَنْهَيْتَهُ لَهُ وَ أَنْ يَتَجَمَّلَ. (۵)

ص: ۹

۱- همان، ص ۳۸، ح ۷۲ و ۷۳.

۲- مکارم الاخلاق، ص ۲۶.

۳- سنن النبی، ص ۸۳، ح ۱۵۸.

۴- همان، ص ۸۲، ح ۱۶۰.

۵- محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۴، ج ۵، ح ۷۹۹۳.

خداوند دوست دارد که - هر گاه بنده مؤمنش نزد برادر خود می رود - خود را برای رفتن او آماده و آراسته گرداند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به پاکیزگی و آراستگی ظاهر، توجه خاصی داشت. امام صادق علیه السلام در این باره می فرماید:

چون جمعه فرا می رسید و عطری نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله نبود، برخی از روسری های زنان خود را (که معطر بود) می گرفت و با آب، نم می زد و به صورت خود می گذاشت. (۱)

امیرمؤمنان علی علیه السلام درباره رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است:

رسول خدا صلی الله علیه و آله موی خود را شانه می زد و بیشتر اوقات، آن را با آب، صاف و مرتب می کرد و می فرمود: آب برای خوش بو کردن مؤمن کافی است. (۲)

در روایت های اسلامی، آراستگی مرد عامل افزایش پاک دامنی همسر معرفی شده است. اسلام همان گونه که به زن سفارش می کند خود را برای شوهر بیاراید و با زینت، شوهر را به سوی خود بکشاند، به مرد نیز سفارش می کند که خود را در خانه بیاراید. این ارتباط و توجه دوطرفه در استحکام روابط خانواده نقش مؤثری دارد.

۹. بازی با فرزندان

در گفتار و رفتار پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، توجه به کودکان بسیار آشکار بود، به گونه ای که بازی کردن پیامبر اکرم علیهم السلام با حسن و حسین علیهم السلام بانزد خاص و عام است. در تاریخ و روایت ها بیان شده است که پیامبر خدا

ص: ۱۰

۱- سنن النبی، ص ۵۹، ح ۱۱۰.

۲- همان، ص ۵۶، ح ۸۷.

صلی الله علیه و آلهنوه های خود را بر پشت سوار و با آنها بازی می کرد. شخصی به نام عامری در بیان خاطره ای از رسول خدا صلی الله علیه و آله این گونه نقل می کند:

برای میهمانی که دعوت شده بودیم، به سمت خانه یکی از اصحاب حرکت کردیم. دیدیم حسین علیه السلام که کودکی خردسال بود، با هم سن و سال های خود سرگرم بازی است. همین که چشم پیامبر به حسین افتاد، جلو همراهان حرکت کرد. سپس دو دستش را گشود که حسین علیه السلام را بگیرد. حسین علیه السلام به این طرف و آن طرف می گریخت و رسول خدا صلی الله علیه و آله با او می خندید. حسین علیه السلام هم شاد و خوشحال می خندید. سرانجام پیامبر موفق شد او را بگیرد. سپس یک دست مبارکش را زیر چانه حسین علیه السلام و دست دیگرش را پشت سر او گذاشت. آن گاه لب مبارکش را بر لب حسین علیه السلام نهاد و آن لب های کوچک و مبارک را بوسید. (۱)

ص: ۱۱

۱- . مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۷۱، باب استحباب التصابی مع الولد، ح ۱۷۸۹۹ - ۱.

تشکیل خانواده با ازدواج امکان پذیر است. زن و مردی که هیچ رابطه و وابستگی به یکدیگر ندارند، با این پیمان مقدس، خود را به یکدیگر وابسته می بینند و بر اساس آن، روابط بسیار نزدیک و دل بستگی فراوانی نسبت به یکدیگر پیدا می کنند.

ازدواج در گام نخست می تواند مایه آرامش، رشد و پویایی زن و شوهر باشد و در مرحله بالاتر، زمینه ساز تولد فرزند یا فرزندی شود. از آنجا که اسلام به این نهاد مقدس توجه ویژه دارد، ازدواج بیش از پیش اهمیت می یابد تا آنجا که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله همیشه افراد را به ازدواج تشویق می کرد.

۱. تشویق به ازدواج

خداوند در قرآن کریم، به خانواده ها چنین سفارش می کند:

بی همسران خود و غلامان و کنیزان درست کارتان را همسر دهید. اگر تنگ دستند، خداوند، آنها را از فضل خویش بی نیاز خواهد کرد و خدا، گشایشگر داناست. (نور: ۳۲)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز با پیروی از قرآن کریم، همه را با شیوه های گوناگون به ازدواج تشویق می کند.

الف) ازدواج، سنت رسول خدا صلی الله علیه و آله

حضرت محمد صلی الله علیه و آله، ازدواج را سنت و روش خود معرفی می کرد، بنا براین، شایسته است یک مسلمان از سنت و روش پیامبر پیروی کند. آن حضرت می فرمود: «الْكَأْحُ سُنَّتِي فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي؛ ازدواج، سنت و روش من است. پس هر که از سنت من روی گرداند، از من نیست».^(۱)

ب) ازدواج، محبوب خدا

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره ازدواج فرمود:

مَا بُنِيَ فِي الْإِسْلَامِ بِنَاءً أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ، وَأَعَزُّ مِنَ التَّرْوِيجِ.^(۲)

هیچ بنایی در اسلام نهاده نشده است که نزد خداوند - عزوجل - محبوب تر و عزیزتر و ارجمندتر از ازدواج باشد.

ج) ازدواج، سبب پاکی و پاکیزگی

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، ازدواج را سبب پاک و پاکیزه بودن انسان در دیدار با پروردگار می داند:

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ طَاهِرًا مُطَهَّرًا فَلْيَلْقَهُ بِرُؤُوسِهِ.^(۳)

هر کس دوست دارد خدا را پاک و پاکیزه دیدار کند، در حالی که متأهل است، خدا را دیدار کند.

د) ازدواج، مایه نزدیکی و دوستی با خدا

ص: ۱۳

۱- محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۵ ه. ق، ج ۱۰۰، ص ۲۲۰، ح ۲۳.

۲- همان، ص ۲۲۲، ح ۴۰.

۳- محمد بن حسن حر عاملی، وسائل الشیعه، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۹ ه. ق، ج ۲۰، ص ۱۸، ح ۲۴۹۱۲؛ بحارالانوار، ج

۱۰۰، صص ۲۲۰ و ۲۲۱. با استفاده از سی دی ۵/۲ نور

مؤمن، محبت و دوستی خدا را بر هر چیزی ترجیح می دهد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای نزدیک شدن به خداوند، راه های فراوانی را به رهروان خویش نشان می دهد که یکی از آنها ازدواج است. کسی که برای خشنودی خداوند ازدواج می کند، سزاوار دوستی با پروردگار است. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است:

مَنْ نَكَحَ لِلَّهِ وَأَنْكَحَ لِلَّهِ اسْتَحَقَّ وِلَايَةَ اللَّهِ. (۱)

هر کس برای خدا ازدواج کند و برای خدا کسی را به ازدواج دیگری درآورد، سزاوار ولایت و دوستی خدا است.

ه (ازدواج، سبب حفظ دین

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای تشویق جوانان به ازدواج، برخی آثار و برکت های ازدواج را در دنیا و آخرت برای آنها بیان می کند. از جمله آثاری که حضرت به آن اشاره دارد، حفظ دین است. ایشان در کلامی می فرماید:

أَيُّمَا شَابٍّ تَزَوَّجَ فِي حَدَاثِهِ سِنَّهُ عَجَّ شَيْطَانُهُ: يَا وَيْلَهُ عَصَمَ مِنِّي دِينَهُ. (۲)

هر جوانی که در دوره جوانی خود ازدواج کند، شیطانش فریاد برآورد که: وای بر او! دین خود را از [گزند] من حفظ کرد.

همچنین در جایی دیگر می فرماید:

إِذَا تَزَوَّجَ الْعَبْدُ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ نِصْفَ الدِّينِ، فَلْيَتَّقِ اللَّهَ فِي النُّصْفِ الْبَاقِي. (۳)

هر گاه بنده ازدواج کند، نصف دین را کامل کرده است و برای [حفظ] نصف دیگر باید تقوای خدا پیشه کند.

ص: ۱۴

۱- میزان الحکمه، ج ۵، ح ۷۸۰۰.

۲- همان، ص ۷۸۰۵. این حدیث در مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ص ۱۴۹ چنین آمده است: «ما مِنْ شَابٍّ تَزَوَّجَ فِي حَدَاثِهِ سِنَّهُ إِلَّا عَجَّ شَيْطَانُهُ: يَا وَيْلَهُ عَصَمَ مِنِّي ثُلُثِي دِينَهُ فَلْيَتَّقِ اللَّهَ الْعَبْدُ فِي الثُّلُثِ الْبَاقِي».

۳- همان، ح ۷۸۰۷.

و) ازدواج، عامل برتری

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می فرماید:

أَلْمَتَزَوُّجِ النَّائِمِ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ الصَّائِمِ الْقَائِمِ الْعَزَبِ. (۱)

انسان ازدواج کرده خفته، نزد خدا از انسان عذب روزه گیر شب زنده دار برتر است.

ز) ازدواج، مایه افزایش روزی

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

إِتَّخِذُوا الْأَهْلَ، فَإِنَّهُ أَرْزَقَ لَكُمْ. (۲)

زن بگیرید؛ زیرا ازدواج کردن، روزی شما را بیشتر می کند.

ح) ازدواج، نیکو گرداننده اخلاق

آن حضرت فرمود:

مردان عذب خود را زن دهید؛ زیرا با این کار، خداوند، اخلاق آنان را نیکو می گرداند و روزی هایشان را زیاد می کند و بر

جوان مردی های آنان می افزاید. (۳)

۲. ویژگی های زن شایسته

مهم ترین ویژگی های زن خوب از دیدگاه پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله عبارتند از:

الف) دین داری

حضرت محمد صلی الله علیه و آله می فرمود: «فَعَلَيْكُمْ بِذَاتِ الدِّينِ؛ پس بر شما باد به [ازدواج] با زنان دین دار». (۴)

ص: ۱۵

۱- همان، ح ۷۸۱۲.

۲- همان، ح ۷۸۱۳.

۳- همان، ح ۷۸۱۴.

۴- همان، ح ۷۸۳۱.

زن دین دار، زنی است که خدا را می شناسد، به قیامت معتقد است و به دستوره‌های الهی جامه عمل می پوشاند. چنین زنی، پاکدامن، امین، مهربان در برابر شوهر خود، فروتن و در برابر نامحرمان، متکبر است. این ویژگی ها که از دین داری وی سرچشمه می گیرد، سبب شیرین شدن زندگی خانوادگی می شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره ازدواج مردان با زنان می فرماید:

به خاطر چهار چیز با زنان ازدواج می کنند: مال و ثروت؛ دین داری؛ زیبایی و اصل و نسب و خانواده. پس تو با زنان دین دار ازدواج کن. (۱)

ب) اصالت خانوادگی

مشهور است که پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِيَّاكُمْ وَ خَضْرَاءَ الدَّمَنِ؛ از گیاه روییده در خرابه بپرهیزید.» از حضرت پرسیدند که مقصود از خضراء الدمن یا همان گیاه روییده در خرابه چیست؟ حضرت فرمود: «الْمَرْأَةُ الْحَسَنَاءُ فِي مَنبِتِ السَّوِّ؛ زن زیبارویی که در خانواده ای فاسد رشد کرده است.» (۲)

حدیث معروف: «السَّعِيدُ مَن سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالشَّقِيُّ مَن شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ؛ سعادت‌مند کسی است که در شکم مادرش سعادت‌مند است و بدبخت کسی است که در شکم مادرش بدبخت شده است»، (۳) به اهمیت وجود مادر در تکوین سرشت آدمی اشاره دارد. وراثت و نقش مادر در جسم و جان فرزند انکارناپذیر است. پیامبر اسلام در همین زمینه فرموده است: «وَأَنْظُرُ فِي أَيِّ نِصَابٍ تَضَعُ وَلَدَكَ فَإِنَّ

ص: ۱۶

۱- . همان، ح ۷۸۳۶.

۲- . همان، ح ۷۸۵۸.

۳- . بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۴۴.

الْعِرْقُ دَسِيَّاسٌ؛ بنگر فرزند خود را در چه مکانی قرار می دهی؛ زیرا رگ و ریشه در فرزند اثر می گذارد.»^(۱) همچنین در سخنی دیگر می فرماید: «تَزَوَّجُوا فِي الْحِجْرِ الصَّالِحِ فَإِنَّ الْعِرْقَ دَسِيَّاسٌ؛ با خانواده صالح (خوب و شایسته) ازدواج کنید که رگ و ریشه (خون) در فرزند اثر می گذارد.»^(۲)

ج) هم کفو و هم رتبه بودن

هم کفو بودن؛ یعنی هم سنخ و هم رتبه بودن. این ویژگی می تواند زمینه های انس، الفت و آسایش زن و مرد را فراهم سازد. هرچه زن و شوهر از نظر اجتماعی، اقتصادی، علمی، اخلاقی و زیبایی به یکدیگر نزدیک تر و دارای نقاط مشترک بیشتری باشند، زمینه انس و الفت بیشتری در آنها به وجود می آید.^(۳) درواقع، این مسئله از مهم ترین عوامل استحکام روابط میان زن و شوهر به شمار می رود.

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله افزون بر دین داری، اصالت خانوادگی، هم رتبه و هم سنخ بودن، ویژگی های دیگری را نیز برای یک همسر خوب برمی شمرد. از جمله: شوهر دوست بودن، عقیف بودن، عزیز دو خانواده، خاضع در برابر شوهر،^(۴) دوشیزه، زایا، کم مهریه، زیبا روی و...

أَفْضَلُ نِسَاءِ أُمَّتِي أَصْبَحُهُنَّ وَجْهًا وَأَقْلَهُنَّ مَهْرًا.^(۵)

ص: ۱۷

- ۱- . کنز العمال، ج ۱۵، ص ۸۵۵.
- ۲- . همان، ص ۲۹۶.
- ۳- . وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۲۹.
- ۴- . مکارم الاخلاق، ص ۲۰۰.
- ۵- . بحار الانوار، ج ۱۰۳، ص ۲۳۷، ح ۲۵.

بهترین زنان امت من، خوب روی ترین و کم مهریه ترین آنان هستند.

زنان زیباروی معمولاً مهریه های سنگینی دارند، ولی زن مؤمن که از امت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است، تنها سعادت خانواده را در نظر دارد و مهریه خود را کم قرار می دهد. بر اساس روایت های گوناگون از ائمه اطهار، مهریه سنگین نشانه شومی زن و ازدواج است.

۳. ویژگی های مرد خوب

اسلام همان گونه که به مردان سفارش می کند در انتخاب همسر دقت کنند، به دختران و پدران و مادرانشان هم سفارش می کند در انتخاب شوهر، معیارهای خاصی را در نظر بگیرند. اهمیت این مسئله تا آن جاست که ازدواج را طوق بندگی دانسته است. بنا براین، هر کس دختر خود را شوهر دهد، او را به بندگی داده است. پس باید بنگرد که دختر خود را به بندگی چه کسی می دهد. (۱)

الف) امانت داری

قرآن کریم هنگام نقل داستان حضرت موسی علیه السلام و حضرت شعیب علیه السلام بیان می کند: «وقتی حضرت موسی علیه السلام خدمت حضرت شعیب علیه السلام رسید، یکی از دختران شعیب علیه السلام به پدر خطاب می کند و می گوید: ای پدر او را استخدام کن؛ چرا که بهترین کسی است که استخدام می کنی. هم نیرومند (و هم) در خور اعتماد (امین) است.» (قصص: ۲۶)

در روایت های اسلامی آمده است: «حضرت شعیب علیه السلام از دختر

ص: ۱۸

می پرسد، امین بودن این جوان را از کجا فهمید. او عرض می کند: پدر جان، من وقتی به دستور شما نزد موسی علیه السلام رفتم و او را دعوت به منزل نمودم، هنگامی که خواستم جلو بیفتم و او را راهنمایی کنم، او اجازه نداد و به من گفت: شما پشت سر من حرکت کنید و از همان جا مرا راهنمایی کنید...» (۱).

ب) دین داری

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روایتی به دو ویژگی مرد اشاره می فرماید که دین داری و امین بودن است.

إِذَا جَاءَكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَ أَمَانَتَهُ يَخْطُبُ (إِلَيْكُمْ) فَزَوِّجُوهُ؛ إِنْ لَا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَ فَسَادٌ كَبِيرٌ. (۲)

هرگاه کسی به خواستگاری نزد شما آمد و دین داری و امانت داری او را پسندیدید، به او زن دهید. اگر چنین نکنید، در روی زمین تبه کاری و فساد بسیار پدید خواهد آمد.

در روایت ها افزون بر امانت داری و دین داری، به ویژگی های دیگری چون خوش اخلاقی، شرافت و آبرومندی نیز اشاره شده است.

ص: ۱۹

۱- . نک: تفسیر نمونه، ج ۱۶، ص ۶۴.

۲- . همان، ح ۷۸۳۸.

اشاره

توجه کردن به جایگاه همسر، نکته ای است که زن و شوهر در رفتار و گفتار خویش باید آن را در نظر بگیرند. آگاهی از سخنان و رهنمودهای پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله در این زمینه و به کار بستن آنها در زندگی، می تواند رابطه زن و شوهر را تقویت کند و سبب به وجود آمدن رفتارهای محبت آمیز و عاشقانه از سوی دو طرف شود.

۱. جایگاه شوهر

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «أَعْظَمُ النَّاسِ حَقًّا عَلَى الْمَرْأَةِ زَوْجُهَا؛ بزرگ ترین حق را بر زن، شوهر او دارد.» (۱) همچنین فرمود: «وَيْلٌ لِّامْرَأَةٍ أَغْضَبَتْ زَوْجَهَا وَ طُوبَى لِّامْرَأَةٍ رَضِيَ عَنْهَا زَوْجُهَا؛ وای بر زنی که شوهرش را ناراحت کند و خوشا به حال زنی که شوهرش از او خشنود باشد.» (۲)

۲. خدمت به شوهر

رسول خدا صلی الله علیه و آله در پاسخ ام سلمه درباره خدمت به شوهر می فرماید:

أَيُّمَا امْرَأَةٍ رَفَعَتْ مِنْ بَيْتِ زَوْجِهَا شَيْئًا مِنْ مَوْضِعٍ إِلَى مَوْضِعٍ تُرِيدُ بِهِ صَلاَحًا إِلَّا

ص: ۲۰

۱- . کنز العمال، ح ۴۴۷۷۱.

۲- . میزان الحکمه، ج ۵، ح ۷۸۶۵.

نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهَا وَ مَنْ نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِ لَمْ يُعَذِّبْهُ. (۱)

هر زنی که در خانه شوهر خود به قصد مرتب کردن آن، چیزی را جابه جا کند، خداوند به او نظر می کند و هر که خداوند به او نظر کند، عذابش نمی دهد.

۳. جایگاه زن

مراعات حال زن به عنوان همسر، سفارش جبرئیل امین علیه السلام است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

أَوْصَانِي جِبْرِئِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْمَرْأَةِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ لَا يَتَّبِعُنِي طَلَاقُهَا إِلَّا مِنْ فَاخِشَةٍ بَيْنِي. (۲)

جبرئیل علیه السلام درباره زن به من سفارش کرد تا جایی که گمان بردم، طلاق دادن او سزاوار نیست، مگر به دلیل کار زشت روشن و آشکار.

۴. تأمین نیازهای مادی

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

حَقُّ الْمَرْأَةِ عَلَى زَوْجِهَا أَنْ يَسُدَّ جَوْعَتَهَا وَ أَنْ يَسْتُرَ عَوْرَتَهَا... (۳)

حق زن بر شوهرش این است که شکمش را سیر کند و بدنش را بپوشاند.

۵. دوست داشتن زن

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «كَلَّمَآ اَزْدَادَ الْعَبْدُ اِيْمَانًا اَزْدَادَ حُبًّا لِلنِّسَاءِ؛ هر چه ایمان بنده بیشتر شود، زن دوستی او فزون تر می شود». (۴)

۶. محبت ورزیدن به زن

ص: ۲۱

۱- همان، ح ۷۸۷۷.

۲- مکارم الاخلاق، ص ۲۱۶.

۳- میزان الحکمه، ج ۵، ح ۷۸۷۰.

۴- همان، ج ۱۱، ح ۱۸۶۴۷.

از سفارش های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، اظهار محبت مرد نسبت به همسر است. پسندیده است که مرد محبت خود را به زن نشان دهد؛ زیرا این عمل سبب صلح و صفای بیشتر و نزدیکی و مهربانی میان زن و مرد می شود.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید:

وقتی کسی را دوست دارید، محبت خویش را اظهار کنید. اظهار محبت، صلح و صفا به وجود می آورد و شما را به هم نزدیک می کند. (۱)

آن حضرت به مردان نیز درباره محبت و دوستی نسبت به زن سفارش می کند و معتقد است اگر مرد از راه دیدن دل می بندد، زن از راه گوش دل می سپارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با توجه به این تفاوت بین زن و مرد می فرماید: «قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ «إِنِّي أُحِبُّكَ» لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا». (۲)

۷. خدمت به زن

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روابط زناشویی به نکته های ظریفی اشاره می کند. چه زیباست که مرد گاهی غذا را لقمه کند و در دهان همسرش قرار دهد یا لیوانی آب با دستان خود برای همسرش آماده کند و به او بنوشاند. پیامبر می فرمود: «إِذَا سَقَى الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ أُجْرًا؛ هرگاه مرد به زن خود آبی بنوشاند، پاداش می برد.» (۳) همچنین فرموده است: «إِنَّ الرَّجُلَ لَيُوجِرُ فِي رَفْعِ اللَّقْمَةِ إِلَى فِي امْرَأَتِهِ؛ مردی که لقمه ای به سوی دهان همسرش ببرد، پاداش می گیرد.» (۴)

ص: ۲۲

۱- . مستدرک الوسائل، ج ۲، ص ۶۷.

۲- . میزان الحکمه، ج ۵، ح ۷۸۷۳.

۳- . حسن بن علی بن شعبه، تحف العقول، قم، انتشارات جامعه مدرسین، ۱۴۰۴ ه. ق، ص ۳۲۲.

۴- . محجه البيضاء، ج ۳، ص ۷۰.

آن حضرت درباره خدمت کردن به زن فرمود:

لَا يَخْدُمُ الْعِيَالُ إِلَّا صَدِيقٌ أَوْ شَهِيدٌ أَوْ رَجُلٌ يُرِيدُ اللَّهُ بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. (۱)

به زن خود خدمت نکند مگر صدیق یا شهید یا مردی که خداوند خیر دنیا و آخرت او را بخواهد.

۸. تحمل بداخلاقی یکدیگر

اسلام، همه انسان ها به ویژه زن و شوهر را به خوش اخلاقی سفارش می کند. بسیار نیکوست که زن نسبت به بداخلاقی شوهر یا مرد نسبت به بداخلاقی زن خویش شکیبایی پیشه کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ صَبَرَ عَلَى سُوءِ خُلُقِ امْرَأَتِهِ أَعْطَاهُ اللَّهُ مِنْ الْأَجْرِ مَا أَعْطَى أَيُّوبَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى بَلَائِهِ وَ مَنْ صَبَرَ عَلَى سُوءِ خُلُقِ زَوْجِهَا أَعْطَاهَا اللَّهُ مِثْلَ آسِيَةِ بِنْتِ مُزَاحِمٍ. (۲)

هرگاه شوهری بر بداخلاقی همسرش شکیبایی کند، خداوند همانند پاداش (حضرت) ایوب علیه السلام در برابر بلایش پاداش می دهد و هرگاه زنی بر بداخلاقی شوهرش شکیبایی پیشه کند، خدایش همانند پاداش آسیه، دختر مزاحم به او پاداش می دهد.

۹. بخشودن و عذرپذیری

ممکن است میان زن و شوهر یا دیگر افراد خانواده کدورتی رخ دهد. در اخلاق اسلامی سفارش شده که شایسته است افراد در صدد جبران ناراحتی همدیگر برآیند و عذرخواهی کنند. طرف مقابل نیز باید عذرپذیر باشد. پذیرفتن عذر یکدیگر سبب زیاد شدن محبت میان افراد خانواده به ویژه زن و شوهر می شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عنوان یک سفارش کلی به

ص: ۲۳

۱- بحار الانوار، ج ۱۰۴، ص ۱۳۲، ح ۱.

۲- مکارم الاخلاق، ص ۲۱۴.

مؤمنان در این باره می فرماید:

مَنْ أَتَاهُ أَخُوهُ مُتَنَصِّلاً فَلْيَقْبَلْ ذَلِكَ مِنْهُ، مُحِقًّا كَانَ أَوْ مُبْطِلًا، فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ لَمْ يَرِدْ عَلَيَّ الْحَوْضَ. (۱)

هرکس برادرش به عذرخواهی نزد او آید، باید عذرش را بپذیرد. خواه عذرش موجه باشد یا نادرست. اگر عذرش را نپذیرد، کنار حوض (کوثر) بر من وارد نشود.

در مجمع الزوائد نقل شده است: «مردی به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گفت: خانواده ام از من نافرمانی می کنند. آنها را به چه وسیله ای تنبیه کنم؟ حضرت فرمود: آنان را ببخش. آن مرد چهار بار پرسش خود را تکرار کرد و حضرت پاسخ می فرمود: آنان را ببخش و اگر خواستی آنها را تنبیه کنی، مراقب باش که مجازات تو از جرم آنان بیشتر نباشد و از زدن به صورت آنان خودداری کن.» (۲)

در کلام پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام برای تحکیم روابط زن و شوهر سفارش های دیگری هم آمده است. از جمله اینکه به زن سفارش شده است خود را در خانه بیاراید. به مرد نیز سفارش شده است که در خانه، خود را پاکیزه نگه دارد و خوش بو و آراسته و زیبا کند. به طور کلی، زن و شوهر باید در سخن گفتن با یکدیگر از واژگان زیبا و دل نشین استفاده کنند؛ قدر دان کارهای یکدیگر باشند و از قهر کردن پرهیزند.

در روایت های اسلامی درباره زمان و مکان و چگونگی برقراری رابطه

ص: ۲۴

۱- همان، ج ۸، ص ۱۲۱۱۴.

۲- نورالدین هیشمی، مجمع الزوائد، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۸ ه. ق، ج ۸، ص ۱۰۶.

جنسی زن و شوهر نیز سفارش هایی شده است که رعایت آنها می تواند در استحکام روابط زن و شوهر و حفظ سلامت روحی و جسمی فرزندان مؤثر باشد.

ص: ۲۵

اشاره

پدر و مادر از ارکان اصلی و مهم خانواده هستند. در آموزه های دینی بر جایگاه پدر و مادر تأکید بسیاری شده و پاسداشت حریم آنان را بر فرزندان لازم شمرده است. نخست به صورت جداگانه به اهمیت مقام پدر و مادر می پردازیم و سپس ارزش و جایگاه والدین بررسی می شود.

۱. جایگاه پدر

توجه و احترام به پدر همواره در سخنان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به چشم می خورد. ایشان با تأکید بر ارزش و جایگاه پدر، در پاسخ به پرسشی درباره حق پدر بر فرزند می فرماید:

لَا يُسَمِّيهِ بِاسْمِهِ وَلَا يَمْشِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلَا يَجْلِسُ قَبْلَهُ وَلَا يَسْتَسِبُّ لَهُ أَنْ يَخْشَعَ لَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ.

او را به اسم صدا نکند. جلوتر از او راه نرود. پیش از او ننشیند. برایش دشنام نخرد. هنگام خشم پدر، در برابرش خشوع کند. (۱)

پیامبر گرامی اسلام در پاسخ به مردی که از پدر خویش شکایت کرد، فرمود: «أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ؛ خودت و دارایی ات از آن پدرت هستی». (۲)

ص: ۲۶

۱- میزان الحکمه، ج ۱۴، ح ۲۲۷۲۵.

۲- همان، ح ۲۲۷۲۹.

الف) بهشت زیر پای مادران

از عمر بن خطاب روایت شده است:

ما با رسول خدا صلی الله علیه و آله روی کوهی بودیم و بر دره ای مشرف شدیم. جوانی را دیدم که گوسفندانش را می چرانید. جوانی او مرا شگفت زده کرد. عرض کردم: ای رسول خدا! عجب جوانی است! کاش جوانی او در راه خدا سپری می شد. پیامبر فرمود: ای عمر! شاید او نیز در راه رضای خدا گام برمی دارد و تواز آن آگاه نیستی. پیامبر آن جوان را صدا زد و فرمود: ای جوان! آیا کسی هست که تو خرجی او را بدهی؟ جوان گفت: آری. حضرت فرمود: چه کسی؟ گفت: مادرم. پیامبر فرمود: «الْزَمِهَا فَإِنَّ عِنْدَ رَجُلَيْهَا الْجَنَّةَ؛ او را داشته باش؛ زیرا بهشت زیر پای اوست».^(۱)

«بهشت زیر پای مادران است»،^(۲) جمله مشهوری است که در کتاب های روایی بسیاری از آن حضرت نقل شده است.

ب) مقدم داشتن مادران

امام صادق علیه السلام می فرماید:

مردی خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسید و گفت: ای رسول خدا! به چه کسی نیکی کنم؟ حضرت فرمود: به مادرت. آن شخص دوباره پرسید: سپس به چه کسی [نیکی کنم]؟ حضرت همان پاسخ را تکرار کرد. آن مرد [برای بار سوم] گفت: پس از او به چه کسی نیکی کنم؟ حضرت دوباره فرمود: به مادرت. وقتی مرد برای بار چهارم پرسش خود را تکرار کرد، حضرت فرمود: به پدرت.^(۳)

ج) مادر، سبب قبولی توبه

مردی خدمت رسول اکرم صلی الله علیه و آله رسید و گفت: ای رسول خدا! هیچ

ص: ۲۷

۱- همان، ج ۱۲، ح ۲۲۶۹۵.

۲- همان، ح ۲۲۶۹۱.

۳- محمد بن یعقوب کلینی، کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵، ج ۲، ص ۱۵۹، ح ۹.

کار زشتی نیست که نکرده باشم. آیا راه توبه و بازگشت برایم وجود دارد؟ حضرت فرمود: «آیا پدر و مادرت زنده هستند؟» عرض کرد: [فقط] پدرم. حضرت فرمود: «برو به او نیکی کن». وقتی آن مرد رفت، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «لَوْ كَانَتْ أُمَّهُ؛ ای کاش مادرش بود».(۱)

روایت شده است که مردی مادر پیر و ناتوان خود را بر دوش گرفته و سرگرم طواف بود. در همین هنگام خدمت پیامبر رسید و گفت: آیا با این عمل حق مادرم را ادا کرده ام؟ پیامبر فرمود: «نه، حتی یک نفس او را جبران نکردی».(۲)

۳. جایگاه پدر و مادر

الف) پدر و مادر، بهشت و دوزخ فرزندان

از رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره جایگاه پدر و مادر پرسیدند. ایشان در پاسخ فرمود: «هُمَا جَنَّاتُكَ وَ نَارُكَ؛ آن دو (پدر و مادر) بهشت و دوزخ تو هستند».(۳) درحقیقت، رسول اکرم صلی الله علیه و آله در جمله ای کوتاه، راه سعادت و شقاوت را به فرزندان نشان داد؛ راهی که خیر و برکت دنیا و آخرت را در پی دارد.

ب) نیکی به پدر و مادر، راز طولانی شدن عمر

رسول اعظم صلی الله علیه و آله می فرماید:

مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُمَدَّ لَهُ مِنْ عُمُرِهِ وَ يُزَادَ فِي رِزْقِهِ فَلْيَبِرَّ وَالِدَيْهِ وَ لِيَصِلْ رَحِمَهُ.(۴)

ص: ۲۸

۱- بحارالانوار، ج ۷۴، ص ۸۲ ح ۸۸.

۲- تفسیر نمونه، ج ۲۱، ص ۳۳۳.

۳- میزان الحکمه، ج ۱۴، ح ۲۲۶۶۹.

۴- همان، ح ۲۲۶۷۱.

هر کس خوش دارد عمرش دراز و روزی اش زیاد شود، به پدر و مادرش نیکی کند و صله رحم به جا آورد.

(ج) نیکی به پدر و مادر، سبب نزدیکی به رسول خدا صلی الله علیه و آله

روزی خواهر رضاعی رسول خدا صلی الله علیه و آله نزد وی آمد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به او بسیار احترام کرد. طولی نکشید که برادر ایشان نیز آمد، ولی پیامبر آن گونه که با خواهرش رفتار کرد، با وی رفتار نکرد. اصحاب پرسیدند: یا رسول الله! چرا آن گونه که با خواهرتان رفتار کردید، با برادرتان رفتار نکردید؟ حضرت فرمود: «چون خواهرم بیشتر از برادرم به پدر و مادر نیکی می کرد». (۱)

(د) نیکی به پدر و مادر پس از مرگ

رسول خدا صلی الله علیه و آله در مورد نیکی به پدر و مادر حتی پس از مرگ ایشان می فرماید: «سَيُؤْتِيهِمُ اللَّهُ أَجْرًا كَثِيرًا لِّمَا كَانُوا فِي حَيَاتِهِمْ يَتَّقُونَ» (۲) درجایی دیگر نیز در مورد چگونگی انجام آن به فرزندان چنین می فرماید:

الصَّلَاةُ عَلَيْهِمَا، وَالِاسْتِغْفَارُ لَهُمَا وَانْفِازُ عَهْدِهِمَا مِنْ بَعْدِهِمَا وَصَلَةُ الرَّحِمِ الَّتِي لَا تُوصَلُ إِلَّا بِهِمَا وَ إِكْرَامُ صَدِيقِهِمَا. (۳)

دعا کردن برای آنها و آمرزش خواستن برای ایشان و اجرا کردن وصیت هایشان پس از مرگ آنها و صله رحم کردن با خویشان آنها و احترام گذاشتن به دوستان آنها.

ص: ۲۹

۱- همان، ح ۲۲۶۷۹.

۲- همان، ح ۲۲۶۸۶.

۳- همان، ح ۲۲۶۹۰.

ه) زمینه های از بین بردن توهین به پدر و مادر

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مِنَ الْكِبَائِرِ شَتْمُ الرَّجُلِ وَالِدَيْهِ، يَسُبُّ الرَّجُلُ أَبًا لِرَجُلٍ فَيَسُبُّ أَبَاهُ، وَ يَسُبُّ أُمَّه

فَيَسُبُّ أُمَّه. (۱)

از گناهان کبیره است که انسان پدر و مادر خود را دشنام دهد. [به این صورت که] انسان پدر کسی را دشنام دهد و او هم متقابلاً پدر وی را دشنام دهد یا مادر کسی را دشنام دهد و در نتیجه، آن شخص هم مادر او را دشنام گوید.

و) عاق والدین

عاق از نظر دستوری اسم فاعل است و به کسی گفته می شود که به والدین خود خوبی نمی کند. (۲) به بیانی دیگر، هرگاه فرزند در حق پدر و مادر نیکی نکند یا آنها را آزار دهد، گفته می شود عاق والدین شده است؛ یعنی از خیر محروم شده است. درحقیقت، در انسان عاق شده، هیچ خیری نیست. (۳)

برای کسی که به پدر و مادر نیکی نمی کند و در اصطلاح «عاق» است، آثار بدی در دنیا و آخرت بیان شده است. از جمله پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «يُقَالُ لِلْعَاقِ: إِعْمَلْ مَا شِئْتِ فَإِنِّي لَا أُغْفِرُ لَكَ»؛ به فرزند نافرمان گفته می شود: هر کاری و عبادتی که می خواهی بکن، ولی من (خدا) تو را نمی آمرزم. (۴) در جایی دیگر

ص: ۳۰

۱- همان، ح ۲۲۷۰۹.

۲- احمد فتح الله، معجم الفاظ الفقه الجعفری، ص ۲۸۲: «عَاقٌ: غَيْرُ الْبَارِّ، مَنْ لَا يَبْرُ وَالِدَيْهِ».

۳- لسان العرب، ج ۱۰، ص ۲۷۹: «رَجُلٌ عَوَّقٌ: لَا خَيْرَ عِنْدَهُ... عَاقَهُ عَنِ الشَّيْءِ: حَبَسَهُ...».

۴- بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۸۰، ح ۸۲.

می فرماید:

إِثْنَانٍ يُعَجِّلُهُمَا اللَّهُ فِي الدُّنْيَا: الْبُغْيُ وَالْعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ. (۱)

دو کار است که خداوند در همین دنیا سزایش را می دهد: سرکشی و نافرمانی پدر و مادر.

رسول الله صلی الله علیه و آله در حدیث دیگری می فرماید: «مَنْ أَحْزَنَ وَالِدَيْهِ فَقَدْ عَقَّهُمَا؛ هر کس پدر و مادر خود را اندوهگین کند، آنان را عاق کرده است.» (۲) همچنین امام صادق علیه السلام حتی خیره نگاه کردن را از نمونه های عاق و نافرمانی معرفی می کند: «مِنَ الْعُقُوقِ أَنْ يَنْظُرَ الرَّجُلُ إِلَى وَالِدَيْهِ فَيَحِدُّ النَّظَرَ إِلَيْهِمَا؛ و از جمله نافرمانی از والدین آن است که انسان به آنان خیره نگاه کند.» (۳)

باید یادآور شویم همان گونه که فرزندان باید از نافرمانی پدر و مادر و بی احترامی به آنها دوری کنند، پدر و مادر هم باید از بی احترامی به فرزندان بپرهیزند که اگر چنین نکنند، درحقیقت، عاق فرزندان خود می شوند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

يَلْزِمُ الْوَالِدَيْنِ مِنَ الْعُقُوقِ لَوْلِدِهِمَا مَا يَلْزِمُ الْوَالِدَ لَهُمَا مِنَ عُقُوقِهِمَا. (۴)

همان گونه که فرزند نباید نسبت به والدین خود بی احترامی کند، شایسته نیست که والدین نیز نسبت به او بی احترامی کنند.

ص: ۳۱

۱- . کنز العمال، ح ۴۵۴۵۸.

۲- . همان، ح ۴۵۵۳۷.

۳- . میزان الحکمه، ج ۱۴، ص ۲۲۷۲۰.

۴- . کافی، ج ۶، ص ۴۸؛ به نقل از سی دی نور ۵/۲.

اشاره

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله با متولد شدن فرزندی از آن خاندان پاک، آداب و روش هایی به کار می گرفت که توجه و رعایت آنها بر پیروان آن حضرت لازم است. از جمله سنت های نیکوی یاد شده به موارد زیر می توان اشاره کرد:

الف) گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد

نقل شده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با لبان مبارکش در گوش امام حسن علیه السلام و امام حسین علیه السلام اذان گفت. در روایتی آمده است: «إِنَّ النَّبِيَّ أَدَّنَ فِي أُذُنِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ حِينَ وُلِدَا وَ أَمَرَ بِهِ؛ پیامبر هنگام تولد حسن و حسین علیهم السلام در گوش آن دو اذان گفت و به اذان گفتن در گوش نوزاد سفارش فرمود» (۱).

در برخی از روایت ها نقل شده است پیامبر دستور داد که در گوش حسن و حسین علیهم السلام علاوه بر اذان و اقامه، سوره حمد، آیه الکرسی، آخر سوره حشر، سوره اخلاص، سوره ناس و فلق نیز تلاوت شود (۲). پیامبر در

ص: ۳۳

۱- کنز العمال، ج ۱۶، ص ۵۹۹.

۲- مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۳۷. در سی دی نور ۵/۲ با همین نشانی آمده است: «مَنْ وُلِدَ لَهُ مَوْلُودٌ فَلْيُؤَدِّنْ فِي أُذُنِهِ الْيَمْنَى بِأَذَانِ الصَّلَاةِ وَ لِيَقِمَ فِي الْيُسْرَى، فَإِنَّ ذَلِكَ عِصْمَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَ الْإِفْرَاجُ لَهُ».

این زمینه فرمود:

مَنْ وُلِدَ لَهُ مَوْلُودٌ فَلْيُؤَدِّنْ فِي أُذُنِهِ الْيُمْنَى بِأَذَانِ الصَّلَاةِ وَ لِيُقِمَّ فِي أُذُنِهِ الْيُسْرَى، فَإِنَّهَا عِصْمَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. (۱)

کسی که صاحب فرزند شد، پس [سزاوار است] در گوش راستش اذان نماز را بگوید و در گوش چپش اقامه بخواند؛ زیرا این عمل، مصونیتی برای فرزند از شیطان رانده شده است.

(ب) کام برداشتن

تحنیک یا برداشتن کام کودک از آدابی است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم اطهار علیهم السلام آن را رعایت می کردند و به مسلمانان نیز می فرمودند که این کار را در مورد کودک خود انجام دهند. صاحب کتاب مجمع البحرین در این باره می نویسد:

مسلمانان همگی متفق القول هستند که هنگام ولادت نوزاد، [سزاوار است] کام کودک به وسیله خرما برداشته شود و اگر خرما نبود، به وسیله یک چیز شیرین [می توانند این کار را انجام دهند]. به این شرح که خرما [یا هر چیز شیرین را] در دهان ریز کنند تا به صورت مایع درآید. سپس آن را در دهان نوزاد قرار دهند (مقداری به کام بالا بزنند) تا مقداری از آن شیرینی به دهان کودک برسد. مستحب است که کام بردارنده از اشخاص صالح و نیکوکار باشد و برای نوزاد به برکت دعا کند. مستحب است که کام کودک با تربت امام حسین علیه السلام یا آب فرات برداشته شود و مقصود آن است که [انگشت سبابه را در تربت امام حسین علیه السلام یا خرما یا آب فرات بزنند و] آن را داخل کام نوزاد کنند. در روایتی آمده است که گمان نمی کنم کسی با آب فرات کامش برداشته شود مگر اینکه ما اهل بیت را دوست خواهد داشت. (۲)

امیرمؤمنان، علی علیه السلام، از این سنت نبوی خبر می دهد و می فرماید:

ص: ۳۴

۱- همان.

۲- فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، انتشارات دارالثقافه، ۱۴۰۸ هـ. ق، ج ۵، ص ۲۶۳.

حَنَكُوا أَوْلَادَكُمْ بِالَّتَمَرِ، فَكَذَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بِالْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامِ وَالْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامِ. (۱)

کام فرزندانتان را با خرما بردارید؛ زیرا پیامبر با حسن علیه السلام و حسین علیه السلام چنین کرد.

ج) تراشیدن موی سر نوزاد

فرمان های الهی خالی از حکمت نیست، ولی اینکه حکمت برخی از آنها بیان شده و برخی بیان نشده است، خود، از حکمت الهی سرچشمه می گیرد. مؤمن حقیقی آن است که امر پروردگار را در نهایت خضوع بپذیرد و انجام دهد.

از جمله سفارش هایی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به مسلمانان کرده، تراشیدن موی سر نوزاد است. حضرت دستور داد تا سر نوزاد در روز هفتم تولد تراشیده شود. (۲) نقل است پیامبر در روز هفتم، موی سر حسن علیه السلام و حسین علیه السلام تراشید و به وزن آن، نقره صدقه داد. (۳)

د) ولیمه دادن

ولیمه دادن یکی از آداب اسلامی است. ولیمه به معنای طعام دادن و میهمان کردن دوستان و خویشاوندان است. واژه ولیمه از «ولم» به معنای ریسمان، گرفته شده است. گویی این اطعام سبب پیوند و هم بستگی مؤمنان می شود. از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمود:

ص: ۳۵

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۳۷.

۲- مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۴۲.

۳- کافی، ج ۶، ص ۳۳، ح ۳.

لَا وَلِيْمَةَ إِلَّا فِي خَمْسٍ؛ فِي عُرْسٍ أَوْ خُرْسٍ أَوْ عَمْدَارٍ أَوْ وَكَارٍ أَوْ رِكَازٍ؛ فَالْعُرْسُ التَّزْوِيجُ وَ الخُرْسُ النَّفَاسُ بِالْوَلَدِ، وَالْعَمْدَارُ الْخِتَانُ وَالْوِكَارُ الرَّجُلُ يَشْتَرِي الدَّارَ وَالرِّكَازُ الرَّجُلُ يَقْدَمُ مِنْ مَكَّةَ. (۱)

ولیمه و اطعام سزاوار نیست مگر در پنج مورد: عرس؛ خُرس؛ عَمْدَار؛ و کَار و رِکَاز. [پس حضرت معنا فرمود:] عُرْس همان عروسی و ازدواج است؛ خُرس همان تولد فرزند است؛ عَمْدَار، ختنه کردن فرزند است؛ و کَار، زمانی است که انسان خانه ای می خرد و رِکَاز زمانی است که انسان از سفر مکه برمی گردد.

بدین ترتیب، اطعام خویشان و مؤمنان در روز هفتم ولادت فرزند از آداب اسلامی است.

«رسول خدا صلی الله علیه و آله از غذای ولیمه ای که مخصوص اغنیا و ثروتمندان است و فقیران به آن مجلس دعوت نشده باشند، نهی فرموده است». (۲)

ه) عقیقه

عقیقه از آدابی است که در روایت ها بر انجام آن تأکید فراوان شده است. زبان شناسان درباره معنای اصلی عقیقه می نویسند: «عقیقه همان موی سر است که نوزاد با آن متولد می شود. سپس گوسفندی را که برای فرزند ذبح می شود، عقیقه نامیده اند». (۳) صاحب مجمع البحرین درباره عقیقه می نویسد: «عقیقه آن گوسفندی است که در روز هفتم برای نوزاد ذبح می شود». (۴)

ص: ۳۶

۱- . محمد بن علی بن بابویه، من لایحضره الفقیه، قم، انتشارات جامعه المدرسین، ۱۴۱۳ ه. ق، ج ۳، ص ۴۰۲، ح ۴۴۰۴.

۲- . کافی، ج ۶، ص ۲۸۲، باب الولائم، ح ۴.

۳- . نک: العین، ج ۱، ص ۶۲.

۴- . مجمع البحرین، ج ۵، ص ۲۱۵.

عقیقه، صدقه ای است که برای سلامتی کودک و به شکرانه نعمتی که خداوند به خانواده ارزانی داشته است، داده می شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای فرزندان خود عقیقه می کرد. عقیقه تا اندازه ای سفارش شده است که اگر پدر و مادری موفق به این کار نشدند، مستحب است انسان پس از بلوغ برای خودش عقیقه کند. امام صادق علیه السلام درباره این سنت نبوی می فرماید:

عَقَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ عَنْ نَفْسِهِ بَعْدَ مَا جَاءَتْهُ التُّبُوَّةُ وَعَقَّ عَنِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ كَبَشِينٍ. (۱)

پیامبر پس از نبوت برای خود عقیقه کرد و برای حسن علیه السلام و حسین علیه السلام نیز دو قوچ عقیقه کرد.

حضرت آن هنگام که با دست خویش برای حسن علیه السلام عقیقه کرد، چنین دعا فرمود:

اللَّهُمَّ عَظْمُهَا بِعَظْمِهِ وَ لَحْمُهَا بِلَحْمِهِ وَ دَمُهَا بِدَمِهِ وَ شَعْرُهَا بِشَعْرِهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا وَقَاءً لِمُحَمَّدٍ وَ آلِهِ. (۲)

خداوندا! استخوان این حیوان را در برابر استخوان فرزندم و گوشت این حیوان را در برابر گوشت فرزندم و خون آن را در برابر خون او و مویش را در برابر موی فرزندم می دهم. خدایا! این قربانی را مایه حفظ محمد و آل محمد صلی الله علیه و آله قرار ده.

در برخی روایت ها آمده است: «وَقَاءً لِفُلَانِ بْنِ فُلَانٍ؛ مایه حفظ و سلامت او (فرزندم) قرار ده». (۳)

ص: ۳۷

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۴۵.

۲- کافی، ج ۶، ص ۳۲.

۳- همان، ص ۳۱، ح ۱.

مهم ترین حقوقی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای فرزند بیان می کند، عبارتند از:

(الف) برگزیدن نام خوب؛

(ب) خوراندن غذای حلال؛

(ج) تعلیم و تربیت؛

(د) آموزش قرآن؛

(ه) یاد دادن حرفه مناسب؛

(و) یاد دادن شنا، تیراندازی و...؛

(ز) یاد دادن مهارت های مورد نیاز زمانه؛

(ح) فراهم کردن زمینه های ازدواج و... .

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در کلامی می فرماید:

حَقُّ الْوَالِدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُعَلِّمَهُ الْكِتَابَةَ وَالسَّبَّاحَةَ وَالرَّمَايَةَ وَأَنْ لَا يُزَوِّجَهُ إِلَّا طَيِّبًا. (۱)

حق فرزند بر پدرش این است که او را سواد و شنا و تیراندازی بیاموزد و جز روزی پاک و حلال خوراک او نکند.

حضرت در روایتی دیگر می فرماید:

حَقُّ الْوَالِدِ عَلَى الْوَالِدِ أَنْ يُحَسِّنَ اسْمَهُ وَيُزَوِّجَهُ إِذَا أَدْرَكَ وَ يُعَلِّمَهُ الْكِتَابَ. (۲)

ص: ۳۸

۱- . کنز العمال، ح ۴۵۳۴.

۲- . همان، ح ۴۵۱۹۱.

حق فرزند بر پدرش این است که نام نیکو برایش انتخاب کند و هنگامی که بالغ شد، به او زن دهد و قرآن را به او بیاموزد.

در جای دیگر فرمود: «تُحَسِّنُ اسْمَهُ وَ أَدَبَهُ وَ تَضَعُهُ مَوْضِعاً حَسِناً؛ نام نیکو بر او بگذاری و خوب تربیتش کنی و زمینه حرفه خوبی برایش فراهم کنی»^(۱).

۳. سفارش های تربیتی به پدر و مادر

اشاره

تربیت به معنای پرورش دادن و به فعلیت رساندن استعدادهای ذاتی و درونی انسان است. انسان استعدادهای فراوانی دارد که برای شکوفایی آن نیازمند عواملی از جمله مربی است. پیامبران الهی به عنوان بزرگ ترین مربی انسان آمده اند تا با شکوفا ساختن توانایی ها و استعدادهای انسان، او را در جهت تربیت صحیح هدایت کنند. سفارش های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این زمینه برای همه انسان ها به ویژه مسلمانان بسیار سودمند است.

الف) دوست داشتن فرزندان و مهربانی کردن

محبت به فرزند امری طبیعی است که در روایت های بسیاری به آن توجه شده است. به طور کلی، باید نسبت به تمام کودکان جامعه مهربان بود. در همین راستا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «أَحِبُّوا الصِّبْيَانَ وَ ارْحَمُوهُمْ؛ کودکان را دوست بدارید و با آنان مهربان باشید»^(۲).

روزی حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله دید عثمان بن مظعون پسر بچه ای را می بوسد. فرمود: «این بچه توست؟» عرض کرد: آری. فرمود: «دوستش

ص: ۳۹

۱- میزان الحکمه، ج ۱۴، ح ۲۲۷۳۸.

۲- همان ح ۲۲۶۲۰؛ کافی، ج ۶، ص ۴۹، ح ۳.

داری؟» عرض کرد: آری. به خدا، وی را دوست دارم. فرمود: «آیا محبت تو را به او بیشتر کنم؟» عرض کرد: آری، پدر و مادرم به فدایت. حضرت فرمود: «هرکس کودک خردسالی از نسل خود را خوشحال کند، خداوند در روز قیامت وی را خوشحال گرداند.» (۱)

روزی پیامبر با مردم نماز می خواند. حسین علیه السلام که کودکی خردسال بود، نزد آن حضرت نشسته بود و هرگاه پیامبر به سجده می رفت، بر پشت پیامبر می نشست و دو پای خود را تکان می داد و می گفت: «حَل، حَل». سپس حضرت هرگاه می خواست سر از سجده بردارد، حسین علیه السلام را می گرفت و او را کنار خود می گذاشت، ولی زمانی که حضرت به سجده می رفت، حسین علیه السلام به پشت حضرت برمی گشت و همان کلمات را تکرار می کرد. این کار حسین علیه السلام و پیامبر پیوسته تکرار شد تا اینکه حضرت نمازش را به پایان رساند. مردی یهودی که شاهد این ماجرا بود، به حضرت عرض کرد: ای محمد! شما با فرزندان خود رفتاری می کنید که هرگز ما چنین نمی کنیم. حضرت فرمود: «اگر شما به خدا و رسولش ایمان داشتید، هر آینه با کودکان مهربان بودید.» آن یهودی گفت: به درستی که من به خدا و رسول او ایمان می آورم. (۲)

(ب) بوسیدن فرزندان

فرزند آدمی همانند بذری است که رسیدگی و توجه به آن، سبب به بار

ص: ۴۰

۱- میزان الحکمه، ج ۱۴، ح ۲۲۶۲۲.

۲- بحارالانوار، ج ۴۳، ص ۲۹۶.

نشستن او می شود و ثمره اش انسان صالحی خواهد شد که محور اساسی یک جامعه سالم و پیشرفته است. اسلام در تربیت فرزند به مهر و محبت توجه ویژه ای دارد. محبت، دریافتی درونی است که در رفتار آدمی جلوه گر می شود. به تعبیری دیگر، محبت را باید آشکار ساخت. یکی از راه های اظهار محبت نسبت به فرزندان، بوسیدن است. بوسیدن فرزند نشانه رحمت است و افزون بر آنکه در آرامش و شکل گیری شخصیت فرزند نقش بسزایی دارد، عامل رشد و ترقی پدر و مادر معرفی شده است که آنان را به خدا نزدیک می کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مورد بوسیدن فرزند می فرماید:

قَبَلُوا أَوْلَادَكُمْ فَإِنَّ لَكُمْ بِكُلِّ قَبْلَةٍ دَرَجَةٌ فِي الْجَنَّةِ مَا بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ خَمْسُ مِائَةٍ عَامٍ. (۱)

فرزندان خود را ببوسید که به هر بوسه، یک درجه در بهشت برای شما است که میان هر دو درجه، پانصد سال فاصله است.

نکته های سودمند در مورد بوسیدن فرزندان

یک - زیاد بوسیدن فرزندان

پیامبر نه تنها بوسیدن فرزند را کاری پسندیده می داند، بلکه نسبت به انجام بسیار آن نیز تأکید فراوانی دارد. در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «أَكْثَرُوا مِنْ قَبْلِهِ أَوْلَادِكُمْ؛ فرزندان خود را بسیار ببوسید». (۲)

دو - بوسیدن فرزند، گواه رحمت

ص: ۴۱

۱- رضی الدین حسن بن فضل طبرسی، مکارم الاخلاق، قم، انتشارات شریف رضی، ۱۴۱۲ ه. ق، ص ۲۲۰.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۴۸۵، باب استحباب تقبیل الانسان ولده، ح ۲۷۶۵۶.

بوسیدن افراد مصداق های متفاوتی دارد. از دیدگاه روایت های اسلامی، بوسیدن پدر و مادر، عبادت است. (۱) بوسیدن همسر، بوسه کام بردن است، ولی بوسیدن فرزند مصداق رحمت و مهربانی است.

سه - نبوسیدن فرزند، نشانه دوزخی بودن

مردی در جمع پیامبر و عده ای از اصحاب گفت: من هرگز کودکی را نبوسیده ام. وقتی رفت، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «این مرد در نظر من از دوزخیان است». (۲)

چهار - مساوات در بوسیدن

پیامبر، مردی را دید که دو فرزند داشت. یکی را بوسید و دیگری را نبوسید. حضرت فرمود: «چرا میان آنها تساوی را رعایت نکردی؟»

رسول خدا صلی الله علیه و آله در جایی دیگر می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ حَتَّى فِي الْقَبْلِ. (۳)

خداوند متعال دوست دارد که میان فرزندان خود یکسان عمل کنید حتی در بوسیدن آنها.

ج رفتار کودکانه با کودک

جابر می گوید:

روزی به حضور پیامبر رسیدم. دیدم که حسن و حسین علیهما السلام بر دوش آن حضرت سوارند و پیامبر برای آنان خم شده و زانو زده است و می فرماید: چه وسیله خوبی دارید و چه بار خوبی هستید شما. (۴)

ص: ۴۲

۱- میزان الحکمه، با ترجمه فارسی، ج ۱۰، ص ۴۷۶۲، ح ۱۶۲۸۰. «قَبْلَهُ الْوَلَدِ رَحْمَةً».

۲- همان، ج ۱۴، ح ۲۲۶۲۵.

۳- همان، ح ۲۲۶۶۵.

۴- همان، ح ۲۲۶۳۱.

این گونه رفتار، گواهی بر این سخن ایشان است که فرمود: «مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَبِيٌّ فَلْيَتَصَابَ لَهُ؛ هر کس کودکی دارد، باید با او کودکانه رفتار کند» (۱).

د) احترام به کودکان

شخصیت انسان از دوران کودکی شکل می گیرد. باید توجه داشت که کودک نیز همانند انسان های بالغ، درک، شعور و احساس دارد و در مواردی، از انسان های بالغ هم حساس تر است. بنا براین، همان گونه که شایسته است در مقابل بزرگ ترها، برخورد مناسبی داشته باشیم، در مورد کودکان نیز باید چنین رفتار کرد. احترام و گرمی داشتن کودکان از سفارش های مهم آن حضرت است:

أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا آدَابَهُمْ يَغْفِرْ لَكُمْ. (۲)

فرزندان خود را احترام کنید و آدابشان را نیکو گردانید تا مورد رحمت و بخشش قرار گیرید.

ه) رفتار عادلانه با فرزندان

درک برخی معانی برای انسان آن قدر آسان است که اگر واژه مربوط به آن را هم به کار نبریم، اصل آن معنا برایش روشن است. فرض کنید بچه سه ساله به شما سیبی می دهد و می رود تا دست هایش را بشوید. پس از مدتی بازمی گردد، ولی می بیند نیمی از سیب خورده شده است. کودک خردسال با تعجب به سیب می نگرد و گریه می کند. او با گریه خود به شما

ص: ۴۳

۱- . الفقیه، ج ۳، ص ۴۸۷.

۲- . مکارم الاخلاق، ص ۲۲۲.

می فهماند که این سبب امانت بود و شما در امانت خیانت کردید که کار بسیار ناپسندی است. تمامی این مفاهیم در آن گریه نهفته است.

عدالت نیز از مقوله هایی است که تمامی انسان ها معنای آن را درک می کنند و دوست دارند همه با آنها به عدالت رفتار کنند. کودکان فطرتی پاک دارند و بی عدالتی و نابرابری، روح آنها را می آزارد، به ویژه اگر این بی عدالتی از سوی پدر و مادر باشد. بنا براین، پدر و مادر باید در رفتار با کودکان نهایت دقت را داشته باشند؛ زیرا ممکن است سخن یا حرکتی از نظر بزرگ ترها عادی به نظر آید، ولی در نگاه تیزبین کودک، معنای دیگری پیدا کند. همچنین فرزندان که پناهی جز پدر و مادر ندارند، اگر با بی عدالتی روبه رو شوند، به چه کسی پناه برند؟

به دلیل اهمیت این موضوع، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با سفارش به عدالت، خدا را ناظر بر رفتار پدر و مادر می داند و می فرماید: «إِتَّقُوا اللَّهَ - وَاعْدِلُوا فِي أَوْلَادِكُمْ؛ از خدا بترسید و میان فرزندان خود به عدالت رفتار کنید».(۱)

آن بزرگوار در جایی دیگر خطاب به پدر و مادر می فرماید:

إِعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ كَمَا تُحِبُّونَ أَنْ يَعْدِلُوا بَيْنَكُمْ فِي الْبُرِّ وَاللُّطْفِ.(۲)

میان فرزندان خود به عدالت رفتار کنید؛ همان گونه که شما نیز دوست دارید آنان در احترام و محبت [نسبت به شما] به عدالت رفتار کنند.

(و) عمل به قول

ص: ۴۴

۱- . کنز العمال، ح ۴۵۳۴۹.

۲- . میزان الحکمه، ج ۱۴، ح ۲۲۶۶۳.

ممکن است پدر یا مادر در برخی مواقع و شرایط به فرزندان خود قول هایی بدهند. در این زمینه باید به دو نکته مهم توجه داشته باشند:

یک - باید وعده هایی به فرزندان بدهند که توان وفای به آن را داشته باشند؛

دو - حتماً به آن عمل کنند.

از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمود: «إِذَا وَعَدَ أَحَدُكُمْ صَبِيَّهُ فَلْيُنَجِرْ؛ هرگاه یکی از شما به فرزندش وعده داد، پس حتماً به آن وفا کند». (۱)

همچنین در سخنی دیگر می فرماید:

أَحِبُّوا الصِّبْيَانَ وَارْحَمُوهُمْ، فَإِذَا وَعَدْتُمُوهُمْ فَفُوا لَهُمْ، فَإِنَّهُمْ لَا يَرُونَ إِلَّا أَنْكُمْ تَرْزُقُونَهُمْ. (۲)

کودکان را دوست بدارید و با آنها مهربان باشید. پس هرگاه وعده ای به آنها دادید، به آن وفا کنید؛ زیرا آنان تنها شما را روزی دهنده خود می بینند.

(ز) بازی

بازی و تفریح برای انسان به ویژه کودکان، ضروری است. در روایت های اسلامی به آزاد گذاشتن کودکان تا هفت سالگی سفارش شده است. بازی در دوران کودکی، زمینه ساز شکل گیری شخصیت کودک و همچنین تأمین کننده سلامت جسم و جان اوست. کودک در بازی کردن با دیگران، همکاری، گذشت، خیرخواهی، تلاش، اراده، شجاعت و چالاکی را

ص: ۴۵

۱- مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۷۰، ح ۱۷۸۹۳.

۲- مکارم الاخلاق، ص ۲۱۹.

تجربه می کند.

حلیمه، مادر رضاعی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره دوران کودکی آن حضرت می گوید: «محمد صلی الله علیه و آله... تا نه سالگی با کودکان بازی می کرد...» (۱) سهل بن سعد نیز می گوید:

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از کنار کودکانی گذشت که سرگرم خاک بازی بودند. بعضی از اصحاب، آنان را از بازی نهی کردند. حضرت فرمود: رهایشان کنید (بگذارید بازی کنند)؛ خاک چراگاه کودکان است. (۲)

امام صادق علیه السلام نقل می کند:

شبی پیامبر به خانه فاطمه وارد شد و حسن و حسین علیهما السلام با او بودند. پیامبر به آنها فرمود: برخیزید و با هم کشتی بگیرید. فاطمه علیها السلام که برای کاری بیرون از خانه بود، وارد شد و دید پیامبر می فرماید: عجله کن حسن! بر حسین سخت بگیر. فاطمه علیها السلام تعجب کرد و فرمود: آیا بزرگ تر را بر کوچک تر تشویق می کنید! پیامبر فرمود: دخترم، آیا راضی نیستید من حسن را تشویق کنم، در حالی که برادرم، جبرئیل، حسین را تشویق می کند و می گوید: حسین، بر حسن سخت بگیر. (۳)

ح) آزادی

امر و نهی فراوان و محدود کردن کودک، مورد پسند اسلام نیست، بلکه آزادی در عمل را عامل تکامل شخصیت کودک می داند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «أَلَوْلَدٌ سَيِّدٌ سَبْعَ سِنِينَ...؛ کودک در هفت سال اول زندگی، آقا و حاکم است.» (۴) از این سخن می توان چنین نتیجه گرفت که کودک باید از آزادی مطلوب برخوردار باشد و پدر و مادر باید آن را

ص: ۴۶

۱- بحار الانوار، ج ۱۵، ص ۳۳۳، باب ۴، ح ۳.

۲- مجمع الزوائد، ج ۸، ص ۱۵۹.

۳- بحار الانوار، ج ۱۰۳، ص ۱۸۹.

۴- وسائل الشیعه، ج ۲۱، ح ۲۷۶۲۷.

(ط) درک شرایط فرزند

گاهی پدر و مادر، فرزندان خود را برای همیشه کودک می بینند و گاهی همواره بزرگ می پندارند که این برخوردهای نابجا نه تنها آثار بدی در روح و روان فرزند بر جای می گذارد، بلکه در روابط میان والدین و فرزند نیز اثر ناشایستی دارد.

در روایت های اسلامی آمده است پدر و مادری موفق هستند که در هر دوره از زندگی فرزند، شرایط آن دوره را درک و بر اساس آن با کودک برخورد کنند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

أَلْوَلَدُ سِتْدٌ سَبْعَ سِنِينَ وَ عَبْدٌ سَبْعَ سِنِينَ وَ وَزِيرٌ سَبْعَ سِنِينَ. (۱)

فرزند در هفت سال اول، بزرگ و آقا است و در هفت سال دوم، مطیع و فرمان بر و در هفت سال سوم، یاور و مشاور خانواده.

(ی) نظارت

تربیت درست و صحیح کودک و تبدیل شدن او به فردی شایسته و صالح، بدون برنامه ریزی درست امکان پذیر نیست. فرزندان، امانت های الهی هستند و پدر و مادر باید در تربیت آنها بکوشند. یکی از وظایفی که قرآن کریم بر عهده پدر و مادر گذاشته، حفظ خانواده از انواع آلودگی ها و کج روی هاست. قرآن کریم خطاب به اهل ایمان می فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَ

ص: ۴۷

ای کسانی که ایمان آورده اید! خود و خانواده خود را از آتشی که هیزم های آن انسان ها و سنگ ها هستند، حفظ کنید.

پدر و مادر باید بر رفتار فرزندان خود به ویژه کودکان و نوجوانان نظارت داشته باشند. نظارت بدین معناست که مراقب رفتار فرزند خود باشند و نیازها و احساسات وی را درک و برای هدایت او برنامه ریزی کنند.

به منظور آگاهی پدر و مادر از رفتار فرزند خویش و همچنین رسیدگی به آن، نخست پدر و مادر باید به فرزند خود فرصت دهند و در گام بعدی، ضمن برقراری ارتباط کلامی، ارتباط عاطفی قابل اعتمادی نیز با فرزندان خود برقرار کنند. سپس با انتخاب روشی مناسب، به مراقبت از فرزندان خود بپردازند. با استناد به سخن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، یکی از راه های شناخت فرزند و نظارت بر او، توجه کردن به دوستان اوست. آن حضرت می فرماید:

الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدَكُمْ مَنِ يُخَالِلُ. (۱)

انسان بر دین دوستش است. پس تک تک شما باید توجه داشته باشید که با چه کسی دوست می شود.

نوع رفتار دوستان نزدیک در آدمی اثر بسزایی دارد. بنا براین، پدر و مادر می توانند با هدایت فرزند به دوستی با دوستان خوب، به صورت غیرمستقیم بر فرزندان خود نظارت داشته باشند.

به گفته پیامبر اکرم: «الرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ كُلِّ رَاعٍ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ؛

ص: ۴۸

مرد، سرپرست خانواده خود است و هر سرپرستی نسبت به زیردستانش مسئول است»^(۱).

ک) کمک به فرزندان در انجام کارهای پسندیده

فراهم آوردن زمینه انجام کارهای خیر برای هر کسی به ویژه فرزندان، پسندیده و زیبنده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روایتی فرمود:

رَحِمَ اللَّهُ «وَلِدًا أَعَانَ وَالِدَيْهِ عَلَى بَرٍّ وَرَحِمَ وَالِدًا أَعَانَ وَلَدَهُ عَلَى بَرٍّ وَ...»^(۲).

خدا رحمت کند فرزندی را که پدر و مادرش را در کارهای نیکش یاری کند و خدا رحمت کند پدری را که فرزندش را در کارهای نیکش یاری رساند و... .

به گفته راوی، پس از آنکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «رَحِمَ وَالِدًا أَعَانَ وَلَمَدَهُ عَلَى بَرٍّ» خدا رحمت کند پدری را که فرزندش را به نیکوکاری اش یاری کند، عرض کردم: چگونه فرزند خود را بر نیکوکاری اش یاری کند؟ حضرت فرمود: «آنچه در توان فرزند است، از او بپذیرد و از آنچه برای فرزند، سخت و گران است، بگذرد و به او ستم روا مدارد و با او درشتی و نامهربانی نکند»^(۳).

ل) پرهیز از دروغ گویی

دروغ گویی از صفات نکوهیده ای است که هر انسانی به ویژه مسلمانان باید از آن دوری جویند. از وظایف مهم پدر و مادر نیز آن است که فطرت پاک فرزندان خود را منحرف نسازند و آنها را با راستی و درستی پرورش دهند.

ص: ۴۹

۱- . مستدرک الوسائل، ج ۱۴، ح ۱۶۶۱۲.

۲- . وسائل الشیعه، ج ۱۶، ص ۳۷۸.

۳- . کافی، ج ۶، ص ۵۰، باب بَرِّ الْاَوْلَادِ، ح ۶.

اگر پدر و مادر در روابط خانوادگی و اجتماعی دروغ بگویند، فرزند آن را می آموزد و از پدر و مادر خود پیروی می کند. نقل شده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِذَا وَعِدْتُمْهُمْ فَفُوا لَهُمْ؛ هرگاه به کودکان وعده دادید، به آن وفا کنید.»^(۱) اگر پدر یا مادر به فرزند خویش وعده ای بدهد و به آن عمل نکند، در واقع، دروغ گویی را به وی آموزش داده است.

دروغ گویی کودکان ممکن است به دلیل ترس از تنبیه و سرزنش باشد. بنا براین، باید کوشید تا با ایجاد امنیت روانی برای کودک، او را به دروغ گویی وادار نسازیم. سخت گیری های نابجا، محروم کردن کودک از چیزهایی که دوست دارد و رفتارهایی مانند آن می تواند زمینه دروغ گویی را در کودکان فراهم سازد.

دروغ، ریشه و کلید بسیاری از گناهان است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به مردی که از ایشان خواسته بود او را به عملی راهنمایی کند که به خدا نزدیک شود، فرمود: «دروغ مگو.» پس نگفتن دروغ سبب شد که او از هر معصیت و گناهی به خاطر خدا دوری کند.^(۲)

(م) توجه به مسائل جنسی کودکان

همان گونه که گل و گیاه برای شکوفا شدن و ثمره دادن به پرورش نیاز دارد، آدمی نیز برای رسیدن به سعادت حقیقی، نیازمند تربیت و مراقبت های ویژه و همیشگی است. تربیت، جنبه های گوناگونی دارد که

ص: ۵۰

۱- . مکارم الاخلاق، ص ۲۱۹.

۲- . مستدرک الوسائل، ج ۹، ح ۱۰۲۸۴ - ۸.

برای سلامت روح و روان باید به آنها توجه کرد. یکی از آنها تربیت جنسی است. تربیت جنسی کودکان از مسائل مهم یک خانواده است که در سعادت و شقاوت کودک اثر مستقیم دارد و پدر و مادر باید برای رسیدن به این هدف، تمامی تلاش خویش را به کار گیرند. در این راستا، بهره گیری از سفارش های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می تواند آنها را هرچه بیشتر به این هدف نزدیک کند. آن بزرگوار در روایتی خطاب به پدر و مادر می فرماید:

وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ رَجُلًا غَشِيَ امْرَأَتَهُ وَفِي الْبَيْتِ صَبِيٌّ مُسْتَيْقِظٌ يَرَاهُمَا وَنَفْسَهُمَا مَا أَفْلَحَ أَبِيدًا إِنْ كَانَ غُلَامًا كَانَ زَانِيًا أَوْ جَارِيَةً كَانَتْ زَانِيَةً. (۱)

سوگند به خدایی که جانم در دست اوست، هرگاه مردی با زنش هم بستر شود، در حالی که کودکی در خانه بیدار باشد و آنها را ببیند و سخن و نفس آن دو را بشنود، چنین کودکی هرگز روی رستگاری را نمی بیند. اگر پسر یا دختر باشد، زناکار خواهد شد.

یکی از مواردی که باید والدین به کودکان و نوجوانان آموزش دهند و همواره به آنان یادآوری کنند، اجازه خواستن برای داخل شدن به اتاق اختصاصی پدر و مادر است. خداوند فرموده است:

ای کسانی که ایمان آورده اید! باید بردگان شما و همچنین کودکانتان که به حد بلوغ نرسیده اند [برای ورود به اتاق شما] در سه وقت از شما اجازه بگیرند؛ پیش از نماز صبح و در نیم روز هنگامی که لباس های [معمولی] خود را بیرون می آورید و پس از نماز عشا ... (نور: ۵۸)

در همین راستا سفارش شده است بستر کودکان را نیز جدا کنید، چنان که حضرت محمد صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید: «إِذَا بَلَغَ أَوْلَادُكُمْ سَبْعَ سِنِينَ

ص: ۵۱

فَفَرَّقُوا بَيْنَ مَضْجِعِهِمْ؛ هرگاه فرزندان شما به هفت سالگی رسیدند، بسترهای آنان را از هم جدا سازید».(۱)

آن بزرگوار در کلامی دیگر می فرماید: «الْصَّبِيُّ وَالصَّبِيَّةُ... يُفَرَّقُ بَيْنَهُمْ فِي الْمَضْجِعِ لِعَشْرِ سِنِينَ؛ در ده سالگی، بسترهای پسر بچه و دختر بچه را جدا سازید».(۲)

ن) عیب جویی و سرزنش

روح کودک همانند آب باران، پاک و زلال و به دور از آلودگی است. عیب جویی و سرزنش سبب آزردهی روح کودک می شود و او را از پاکی و صفا دور می کند. همچنین اعتماد به نفس کودک را از میان می برد و در آینده شخصیتی او، اثر منفی بر جای می گذارد. پدر و مادر حتی در مواردی که چیزی را نمی پسندند، نباید زبان به عیب جویی و سرزنش کودک بکشایند.

درباره ویژگی های اخلاقی پیامبر نقل شده است که هرگاه چیزی را نمی پسندید، می فرمود: «این گونه انجام بشود».(۳) به این ترتیب، ایشان راه اصلاح را نشان می داد، نه آنکه کسی را بی دلیل سرزنش کند. از آنجا که انسان از عیب جویی و سرزنش بیزار است، چه بسا ممکن است سرزنش پدر و مادر، فرزند را به وادی لجاجت و انحراف کشاند.

س) تنبیه کودک

ص: ۵۲

۱- . کنز العمال، ج ۱۶، ص ۴۴۱.

۲- . وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۸۳.

۳- . اخلاق النبی، ص ۳۶.

تربیت، روش های متفاوتی دارد، مانند تشویق و تنبیه. با نگاهی به روایت های اسلامی درمی یابیم که تنبیه را می توان به عنوان یک عامل تربیتی به کار گرفت. البته باید در نظر داشت که تنبیه جنبه تربیتی داشته باشد و برای خاموش کردن خشم نباشد. همچنین به روش، کیفیت و کمیت آن نیز باید بسیار توجه کرد. در حقیقت، مجاز بودن تنبیه به این معنا نیست که در همه جا و همیشه بتوان از آن استفاده کرد.

در سیره عملی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله یا ائمه اطهار علیهم السلام کمتر نقل شده است که آن بزرگواران کودکان را تنبیه کرده باشند و شاید در این زمینه چیزی نقل نشده باشد، ولی در مواردی سخنانی نقل شده است مبنی بر اینکه می توانید کودکان را تنبیه کنید. از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمود:

أَدَّبْ صِغَارَ أَهْلِ بَيْتِكَ بِلِسَانِكَ عَلَى الصَّلَاةِ وَالطَّهْوَرِ فَإِذَا بَلَغُوا عَشْرَ سِنِينَ، فَاصْرَبْ وَلَا تُجَاوِزْ ثَلَاثًا. (۱)

کودکان خود را با زبان به نماز و وضو تربیت کن و هرگاه به ده سالگی رسیدند، [برای انجام واجبات] آنها را بزنی، ولی از سه ضربه تجاوز نکن.

به هر حال، اگر تنبیه بدنی در مواردی روا دانسته شده، بسیار محدود است و به معنای استفاده حتمی از این روش نیست. باید توجه داشت که تنبیه نباید اثر قابل مشاهده ای مانند سرخی و کبودی در بدن بر جای گذارد؛ چون در این صورت، حق الناس به شمار می آید و کیفر دارد.

ص: ۵۳

بدین ترتیب، اگر همه شرایط رعایت شود، فرزند می فهمد که پدر و مادر از روی محبت با او چنین برخوردی کرده اند. بنا براین، احتمال پند گرفتن فرزند افزایش می یابد.

ع) تربیت دینی

روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله به نماز ایستاد. حسین خردسال نیز کنار ایشان آمد. وقتی حضرت تکبیره الاحرام گفت، متوجه شد حسین می خواهد همانند ایشان تکبیر بگوید، ولی نمی تواند. حضرت تکبیره الاحرام را تکرار کرد. حسین کوشید همانند پدر بزرگش «الله اکبر» بگوید، ولی زبان کودکانه اش اجازه نمی داد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با حوصله، تکبیره الاحرام را تکرار کرد و حسین هم برای گفتن «الله اکبر» تکاپو کرد. این کار هفت بار تکرار شد تا حسین کوچک در مرحله هفتم موفق شد «الله اکبر» بگوید و رسول خدا صلی الله علیه و آله نماز خود را آغاز کرد. (۱) آن بزرگوار در جایی دیگر می فرماید: «إِفْتَحُوا عَلَي صِبْيَانِكُمْ أَوَّلَ كَلِمَةٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ؛ اولین سخنی را که بر زبان کودکان خود جاری می سازید، «لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» باشد.» (۲)

از این دو روایت درمی یابیم که تمامی انسان ها به ویژه پدران و مادران موظفند به تربیت دینی فرزندان خود از دوران کودکی توجه داشته باشند. اگر این کار بر اساس راه و روشی درست انجام پذیرد، بر اصلاح فرزندان و جامعه اثر بسزایی خواهد گذاشت.

یک - آموزش قرآن

آموزش قرآن در شکل گیری شخصیت کودک اثر فراوان دارد و از عواملی است که می تواند فرزند را صالح بار آورد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پدران و مادران، قرآن آموختن به فرزندان را در کنار درونی کردن محبت پیامبر و اهل بیت علیهم السلام سفارش می کند و می فرماید:

أَدَّبُوا أَوْلَادَكُمْ عَلَى ثَلَاثِ خِصَالٍ: حُبِّ نَبِيِّكُمْ وَ حُبِّ أَهْلِ بَيْتِهِ وَ قِرَاءَةِ الْقُرْآنِ. (۳)

فرزندان خود را به سه ویژگی تربیت کنید؛ دوست داشتن پیامبر، دوست داشتن خاندان پیامبر و تلاوت قرآن.

ص: ۵۴

۱- . وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۱۴۰.

۲- . کنز العمال، ج ۱۶، ص ۴۴۱.

۳- . همان، ص ۴۵۶.

رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرمود:

مَنْ قَبَلَ وَلَمَدَهُ كَتَبَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُ حَسَنَةً، وَ مَنْ فَرَّحَهُ فَرَّحَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَ مَنْ عَلَّمَهُ الْقُرْآنَ دُعِيَ بِالْأَبْوَيْنِ فَيُكْسِيَانِ حُلَّتَيْنِ يُضِيءُ مِنْ نُورِهِمَا وَجْهُ أَهْلِ الْجَنَّةِ. (۱)

هر که فرزند خود را ببوسد، خداوند عزوجل برای او یک ثواب می نویسد و هر که فرزندش را شاد کند، خداوند در روز قیامت، او را شاد می سازد و هر که به او قرآن بیاموزد، [در روز قیامت،] پدر و مادرش فراخوانده می شوند و دو جامه بر آنان پوشانده می شود که از درخشش آن، صورت بهشتیان می درخشد.

دو - آموزش نماز

در دین اسلام، نماز از جایگاه ویژه ای برخوردار است. نماز، انسان را در مقابل بسیاری از لغزش ها و انحراف ها حفظ می کند. از این رو، از مهم ترین وظایف پدر و مادر این است که فرزندان خود را در کودکی به نماز عادت دهند. پیامبر اسلام چنان بر این مسئله تأکید داشت که تنبیه فرزندان را برای انجام آن روا می دانست:

أَدَّبَ صِغَارَ أَهْلِ بَيْتِكَ بِلِسَانِكَ عَلَى الصَّلَاةِ وَالطَّهْوَرِ فَإِذَا بَلَغُوا عَشْرَ سِنِينَ، فَاضْرِبْ وَلَا تُجَاوِزْ ثَلَاثًا. (۲)

کودکان خود را با زبان به نماز و وضو مؤدب ساز (عادت بده) و هر گاه به ده سالگی رسیدند، آنها را [به دلیل سستی در نماز] بزن، ولی از سه ضربه فراتر نرو.

آشنا ساختن کودکان با نماز، سیره عملی رسول خدا صلی الله علیه و آله و ائمه اطهار علیهم السلام است. آن بزرگواران، فرزندان خود را از سنین پایین تر با نماز آشنا می کردند. حضرت در روایتی می فرماید: «إِذَا عَرَفَ الْغُلَامُ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ فَمُرُوهُ بِالصَّلَاةِ؛ هر گاه پسر بچه دست راست را از دست چپ تشخیص داد، او را به نماز خواندن دستور دهید». (۳) در روایتی دیگر، سن آموزش نماز به کودک را مشخص می کند و می فرماید: «مُرُوا صِبْيَانَكُمْ بِالصَّلَاةِ إِذَا كَانُوا أَبْنَاءَ سِتِّ سِنِينَ؛ هر گاه فرزندانتان به شش سالگی رسیدند، آنها را به نماز

ص: ۵۵

۱- همان، ج ۱۴، ح ۲۲۶۲۴.

۲- ورام بن ابی فراس، مجموعه ورام، قم، انتشارات مکتبه الفقیه، بی تا، ص ۳۵۸.

۳- کنز العمال، ج ۱۶، ص ۴۴۰.

سه - روزه کله گنجشکی

یکی از عبادت هایی که سزاوار است کودک از همان نخستین دوره تربیت با آن آشنا شود، روزه است. روزه، زمینه ساز برقراری ارتباط با خدا و به تعبیر قرآن کریم، راهی برای پرهیزگاری است. (۲)

درباره روزه کودک، اصطلاح عامیانه «سرگنجشکی» را به کار می برند که این تعبیر ریشه روایی دارد. در اصول کافی از امام صادق علیه السلام روایت شده است:

ما فرزندان خود را در هفت سالگی در حدی که توان روزه را دارند، به روزه گرفتن فرمان می دهیم. به اندازه نصف روز، بیشتر یا کمتر. پس هرگاه تشنگی و گرسنگی بر آنها چیره شد، افطار می کنند. [این نوع روزه گرفتن کودکان برای آن است که] کودکان به روزه عادت کنند و توان مند شوند. پس هرگاه فرزندان تا به نه سالگی رسیدند، آنان را به روزه گرفتن فرمان دهید تا هر اندازه از روز را که می توانند، روزه بگیرند و هرگاه تشنگی بر آنها چیره شد، افطار کنند. (۳)

چهار - احترام به دختران

از نگاه اسلام، میان فرزند دختر و فرزند پسر، تفاوتی وجود ندارد. از این رو، به پدر و مادر سفارش می کند در چگونگی رفتار با آنان، یکی را بر دیگری برتری ندهند. در زمان جاهلیت، به دختر به گونه ای دیگر می نگریستند و او را مایه بدبختی و نکبت خانواده می شمردند و رفتارهای ناشایستی در قبال فرزند دختر انجام می دادند. [البته ممکن است امروزه نیز این نگاه به فرزند دختر البته کم رنگ تر از گذشته وجود داشته باشد.] پیامبر

ص: ۵۶

۱- وسائل الشیعه، ج ۳، ص ۱۹.

۲- نک: بقره: ۱۸۳.

۳- اصول کافی، ج ۳، ص ۴۰۹.

اکرم صلی الله علیه و آله با این افکار و عقاید به مقابله برخاست و در این زمینه به والدین به ویژه پدران درباره رفتار با دختران سفارش هایی کرد. رسول اکرم صلی الله علیه و آله، نگاه محبت آمیز به دختران را سبب بهشتی شدن پدر و مادر می دانست:

مَنْ وُلِدَتْ لَهُ ابْنَةٌ فَلَمْ يُؤْذِهَا وَ لَمْ يُهِنِّهَا وَ لَمْ يُؤْثِرْ وُلْدَهُ عَلَيْهَا - يَعْنِي الذُّكُورَ - أَدْخَلَهُ اللَّهُ بِهَا الْجَنَّةَ. (۱)

هرکس که برایش دختر به دنیا آید و او را آزار ندهد و حقیر نشمارد و پسران خود را بر او ترجیح ندهد، خداوند به واسطه آن دختر، او را به بهشت می برد.

در روایتی دیگر از آن حضرت آمده است:

مَنْ كَانَتْ لَهُ ابْنَةٌ فَأَدَّبَهَا وَ أَحْسَنَ أَدَبَهَا، وَ عَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا فَأَوْسَعَ عَلَيْهَا مِنْ نِعْمِ اللَّهِ الَّتِي أَسْبَغَ عَلَيْهِ كَانَتْ لَهُ مَنَعَةٌ وَ سِتْرٌ مِنَ النَّارِ. (۲)

هر که دختری داشته باشد و او را نیکو تربیت کند و به خوبی آموزش دهد و از نعمت هایی که خداوند ارزانی اش کرده است، او را به وفور بهره مند سازد، آن دختر برای وی، مانع و پرده ای در برابر آتش دوزخ خواهد بود.

این بحث را با سخنان پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله درباره پدران آخرالزمان به پایان می بریم. روزی دیدگان مبارک پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به کودکانی افتاد و فرمود: «وای به حال کودکان آخر الزمان از دست پدرانشان!» عرض شد: یا رسول الله! از پدران مشرکشان؟ حضرت فرمود: «خیر، از پدران مسلمان و مؤمنشان که چیزی از واجبات دینی به آنها یاد نمی دهند و هرگاه [خود] فرزندان بخواهند [از مسائل دینی] چیزی یاد بگیرند، آنان را باز می دارند. این پدران از فرزندان خود به این دل خوشند که آنها بهره ناچیزی از دنیا را به دست آورند. پس من از این پدران بیزارم و از آنها فاصله دارم و آنان نیز از من». (۳)

ص: ۵۷

۱- میزان الحکمه، ج ۱۴، ح ۲۲۶۵۴.

۲- همان، ح ۲۲۶۵۲.

۳- مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۱۶۴، ح ۱۷۸۷۱.

۱. از دست رنج خود بخورید

مرد در مقام همسر و پدر وظیفه دارد برای تأمین معیشت خانواده کوشش کند. این مسئله در رساله های عملیه به صراحت بیان شده است. (۱) بنا براین، لازم است مرد به عنوان سرپرست خانواده با تلاش، از دست رنج خود بخورد و به دیگران تکیه نکند.

«... او یکی از صحابه رسول اکرم صلی الله علیه و آله بود. فقر و تنگ دستی بر او چیره شده بود. در یک روز که حس کرد دیگر کارد به استخوانش رسیده، با مشورت و پیشنهاد زنش تصمیم گرفت برود و وضع خود را برای رسول اکرم صلی الله علیه و آله شرح دهد و از آن حضرت استمداد مالی کند. با همین نیت رفت، ولی قبل از آنکه حاجت خود را بگوید این جمله از زبان رسول اکرم صلی الله علیه و آله به گوشش خورد. «هرکس از ما کمکی بخواهد، ما به او کمک می کنیم، ولی اگر کسی بی نیازی بورزد و دست حاجت پیش مخلوقی دراز نکند خداوند او را بی نیاز می کند.» آن روز چیزی نگفت و به خانه خویش برگشت. باز با هیولای مهیب فقر که همچنان بر خانه اش سایه افکنده بود، روبه رو شد. ناچار روز دیگر به همان نیت به مجلس رسول اکرم صلی الله علیه و آله حاضر شد. آن روز هم همان جمله را از رسول اکرم شنید... این دفعه نیز بدون اینکه حاجت خود را بگوید، به خانه خویش برگشت... (این جریان

ص: ۵۹

۱- «... تهیه غذا و لباس و منزل او زن و لوازم دیگری که در کتب ذکر شده بر شوهر، واجب است». سیدروح الله موسوی خمینی رحمه الله، رساله توضیح المسائل، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۷۰، چ ۲، ص ۳۳۳.

یک بار دیگر هم اتفاق افتاد، این بار) با خودش فکر کرد از من چه کاری ساخته است؟ به نظرش رسید عجلتاً این قدر از او ساخته هست که برود به صحرا و هیزمی جمع کند و بیاورد و بفروشد. رفت و تیشه ای عاریه کرد و به صحرا رفت. هیزمی جمع کرد و فروخت. لذت حاصل دست رنج خویش را چشید. روزهای دیگر به این کار ادامه داد...» (۱).

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ وَإِنَّ نَبِيَّ اللَّهِ دَاوُودَ كَانَ يَأْكُلُ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ. (۲)

هرگز کسی غذایی بهتر از دست رنج خود نخورده است. پیامبر خدا، داوود علیه السلام، از دست رنج خود می خورد.

پیامبر در سخنی دیگر، کسی را که از دست رنج خود می خورد و شب ها به خانه بازمی گردد، آمرزیده بارگاه حق تعالی معرفی می کند:

مَا أَكَلَ الْعَبْدُ طَعَامًا أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ كَدِّ يَدِهِ وَ مَنْ بَاتَ كَالًّا مِنْ عَمَلِهِ بَاتَ مَغْفُورًا لَهُ. (۳)

بنده هیچ غذایی نخورد که نزد خدای متعال محبوب تر از دست رنج او باشد. هر که شب را با تنی خسته از کار بخوابد، آمرزیده می شود.

در این راستا، حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله بهترین کسب و کار را کاری می داند که با دست خود شخص انجام گیرد: «برترین کسب و درآمد، معامله

ص: ۶۰

۱- مرتضی مطهری، داستان راستان، تهران، انتشارات صدرا، ج ۱، ص ۲۹.

۲- میزان الحکمه، ج ۱۱، ح ۱۷۶۲۶؛ کنز العمال، ح ۹۲۲۳.

۳- میزان الحکمه، ح ۱۷۶۲۷.

درست کارانه و کار کردن انسان با دست خودش است»^(۱).

۲. روزی حلال بجوید

کسب و کار و تحصیل درآمد برای اقتصاد خانواده بر مرد واجب است و تلاش برای گشایش خانواده پسندیده شمرده می شود. البته اسلام با این شعار که «هدف، وسیله را توجیه می کند»، مخالف است. بنا براین، برای کسب روزی و درآمد نمی توان به هر روشی روی آورد. اسلام تنها تلاش و کوششی را می پسندد که کسب حلال را در پی داشته باشد.

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله درباره روزی حلال می فرماید:

مَنْ لَمْ يُبَالِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَ الْمَالَ لَمْ يُبَالِ اللَّهُ مِنْ أَيْنَ أَدْخَلَهُ النَّارَ.^(۲)

هر کس باکی نداشته باشد که از کجا کسب مال کند، خداوند باک ندارد از کجا به دوزخش ببرد.

همچنین در جایی دیگر می فرماید: «مَنْ اكْتَسَبَ مَالًا مِنْ غَيْرِ حِلِّهِ كَانَ رَادَّةً إِلَى النَّارِ؛ هر کس مالی را از راه غیرحلال به دست آورد، آن مال، او را به سوی آتش می کشاند»^(۳).

رسول خدا صلی الله علیه و آله، برترین عبادت را طلب روزی حلال می داند و کسی را که در راه کسب آن بکوشد، مجاهد در راه خدا معرفی می کند: «الْعِبَادَةُ عَشْرَةٌ أَجْزَاءٍ، تِسْعَةٌ أَجْزَاءٍ فِي طَلَبِ الْحَلَالِ؛ عبادت ده جزء دارد که نه جزء آن طلب

ص: ۶۱

۱- همان، ح ۱۷۶۳۱.

۲- همان، ج ۱۲، ح ۱۹۳۷۲؛ بحارالانوار، ج ۱۰۳، ص ۱۳، ح ۶۳.

۳- همان، ح ۱۹۳۷۳؛ الاختصاص، ص ۲۴۹.

روزی حلال است.»^(۱) و همچنین می فرمود: «أَلْكَادُ عَلَى عِيَالِهِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ؛ كَسْبُ هَزِينَةِ خَانَوَادِهِ اش زحمت بکشد، مانند مجاهد در راه خداست.»^(۲) آن حضرت، کسب درآمد حلال را بر هر مسلمانی چه مرد و چه زن واجب می داند و می فرماید: «طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ؛ کسب درآمد حلال بر هر مرد و زن مسلمان واجب است.»^(۳)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله کسی را که برای تأمین هزینه خانواده تلاش نکند، از رحمت خدا دور می داند. در روایتی از آن حضرت نقل شده است: «مَلْعُونٌ، مَلْعُونٌ مَنْ ضَمَّعَ مَنْ يَعُولُ؛ از رحمت خدا به دور است، از رحمت خدا به دور است کسی که هزینه خانواده خود را تأمین نکند.»^(۴)

از دیدگاه پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله بهترین درآمد آن است که با راستی و تلاش به دست آید: «خَيْرُ الْكَسْبِ كَسْبُ يَدِي الْعَامِلِ إِذَا نَصَحَ؛ بهترین درآمد، درآمد کارگری است که در کارش صداقت داشته باشد.»^(۵)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، بیشترین نگرانی خود را پس از مرگ از چیزهایی از جمله کسب و کارهای حرام و رباخواری امت خود می دانست. ایشان با بیان سخنانی، امت خویش را از آن کارها برحذر داشت و فرمود:

إِنَّ أَخَوْفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي هَذِهِ الْمَكَاسِبُ الْحَرَامُ وَالشَّهْوَةُ الْخَفِيَّةُ وَ

ص: ۶۲

۱- . میزان الحکمه، ج ۵، ح ۷۲۰۲

۲- . همان، ح ۷۲۰۳.

۳- . همان، ح ۷۲۱۱.

۴- . همان، ح ۷۲۲۳.

۵- . همان، ج ۱۲، ح ۱۷۶۳۳.

بیشترین چیزی که پس از مرگم از آن بر اتم می ترسم، درآمدهای حرام، گناهان جنسی پنهانی و رباخواری است.

باید دانست مال حرام آثار منفی بسیاری به همراه دارد و بر نسل های آینده نیز اثر می گذارد. (۲)

۳. حرفه و پیشه بیاموزید

افراد خانواده می توانند با زحمت و تلاش برای اقتصاد خانواده خود تلاش کنند که این کاری پسندیده است. کسب درآمد حلال می تواند از راه های متفاوتی باشد. اسلام برای اینکه این امر مهم در اقتصاد خانواده به صورت پایدار تحقق یابد، مسلمانان را به یادگیری حرفه و پیشه سفارش می کند. رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُحِبُّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ الْمُحْتَرِفَ؛ خداوند تعالی بنده مؤمن پیشه ور و شاغل را دوست دارد». (۳)

نقل می کنند هرگاه رسول خدا صلی الله علیه و آله کسی نگاه می کرد و از او خوشش می آمد، می فرمود: «هَلْ لَهُ حِرْفَةٌ؟ آیا کاری هم دارد؟» اگر می گفتند نه، حضرت می فرمود: «سَيَقَطُّ مِنْ عَيْنِي؛ از چشمم افتاد.» می پرسیدند: چرا ای رسول خدا؟! حضرت می فرمود: «لِأَنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ حِرْفَةٌ يَعِيشُ بِدِينِهِ؛ زیرا اگر مؤمن کار و حرفه ای نداشته باشد، دین خود را وسیله گذران زندگی می کند». (۴)

ص: ۶۳

۱- . کافی، ج ۵، ص ۱۲۴، ح ۱.

۲- . همان، ح ۴.

۳- . میزان الحکمه، ج ۳، ح ۳۶۵۰؛ کنز العمال، ح ۹۱۹۹.

۴- . میزان الحکمه، ج ۳، ح ۳۶۴۹.

یکی از آفت‌هایی که دامن‌گیر بیشتر خانواده‌ها است، اسراف است. اسراف هرگونه تجاوز از حد اعتدال است، هرچند در عرف مسلمانان، این واژه بیشتر در مورد زیاده‌روی در مصرف مال به کار می‌رود. اسراف نوعی روش زندگی است که با نظام خانواده‌سازی ندارد. اسلام با استفاده کردن از مال و ثروت مخالفتی ندارد، بلکه آن را تأیید می‌کند، اسلام همان‌گونه که با هرگونه سخت‌گیری بر خود و خانواده مخالف است، با هرگونه اسراف کاری هم مخالفت می‌کند؛ زیرا آن را آفت خانواده و جامعه می‌داند.

قرآن کریم، اسراف کاران را شایسته دوزخ می‌داند: «وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ؛ همانا اسراف کاران اهل دوزخند.» (غافر: ۴۳)

خداوند، بندگانش را به بهره‌گیری از نعمت‌ها فرا می‌خواند، ولی آنها را از اسراف برحذر می‌دارد: «كُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ؛ بخورید و بیاشامید و اسراف مکنید که خدا اسراف کاران را دوست ندارد.» (اعراف: ۳۱)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، نشانه اسراف کاران را چهار چیز می‌داند:

أَمَّا عِلْمُهُ الْمُسْرِفِ فَأَرْبَعَةٌ: الْفَخْرُ بِالْبَاطِلِ، وَ يَأْكُلُ مَا لَيْسَ عِنْدَهُ، وَ يَزْهِي فِي الصِّطْنَعِ الْمَعْرُوفِ وَ يُنَكِّرُ مَنْ لَا يَنْتَفِعُ بِشَيْءٍ مِنْهُ. (۱)

نشانه اسراف کار چهار چیز است: به کارهای باطل می‌نازد؛ آنچه را فراخور حالش نیست، می‌خورد؛ در کارهای خیر بی‌رغبت است و هرکس را که بدو سودی نرساند، انکار

ص: ۶۴

۵. قناعت کنید

اسلام برای اقتصاد خانواده و جامعه اسلامی، سیاست هایی را تدوین کرده است. آنجا که سخن از تولید ثروت است، سیاست کار و تلاش را بیان کرده است. هنگام مصرف ثروت نیز سیاست های حکیمانه ای را تبیین می کند، مانند دوری از اسراف و تبذیر و مصرف درست. از جمله سیاست های اقتصادی خانواده که رسول اکرم صلی الله علیه و آله به تک تک مسلمانان سفارش می کند، قناعت است. اگر خانواده مسلمان قناعت را در زندگی خود نهادینه کند، از مشکلات فراوانی به دور خواهد ماند. خانواده قناعت گر دچار اسراف و تبذیر نمی شود؛ به دام چشم و هم چشمی نمی افتد. فقیر نمی شود و در نتیجه، از یک زندگی سالم برخوردار خواهد شد.

خداوند متعال در آیه ۹۷ سوره نحل می فرماید:

به یقین، هر کس از مرد یا زن کار شایسته کند و مؤمن باشد، او را با زندگی پاکیزه ای حیات [حقیقی] می بخشیم و به آنها بهتر از آنچه انجام دادند، پاداش خواهیم داد.

شخصی از حضرت امیرمؤمنان علی علیه السلام درباره این بخش از آیه که «او را با زندگی پاکیزه ای حیات می بخشیم»، پرسید. حضرت فرمود: «مقصود قناعت است.» قناعت، مورد پسند خدا و رسول و ائمه اطهار علیهم السلام است. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید: «الْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَنْفَدُ؛ قناعت، ثروتی است تمام نشدنی».^(۱)

ص: ۶۵

۱- علی بن حسن طبرسی، مشکاه الانوار فی غرر الاخبار، نجف، کتاب خانه حیدریه، ۱۳۸۵ ه. ق، ص ۱۳۲.

تنها با دوری جستن از حرص و آز می توان قناعت پیشه خود ساخت. ائمه اطهار علیهم السلام به شیعیان سفارش کرده اند که در مسائل مالی و اقتصادی به زیردستان خود بنگرید؛ زیرا این کار، آدمی را قانع تر می سازد. (۱)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز مسلمانان را به قناعت تشویق می کند و در این باره می فرماید: «إِقْنَعْ بِمَا أُوتِيَتْهُ يَخْفَ عَلَيْكَ الْحِسَابُ؛ به آنچه داده شده ای، قانع باش تا حسابت سبک شود.» (۲) همچنین در کلامی دیگر نشانه مؤمن را کم خرج بودن او می داند و می فرماید: «الْمُؤْمِنُ يَسِيرُ الْمُؤُونَهُ؛ مؤمن، کم خرج است.» (۳)

۶. درخواست نکنید

عزت از ویژگی های خدا، رسول اکرم صلی الله علیه و آله و مؤمنان است و خداوند هیچ گاه خواری را برای دوستان خود نمی پسندد. متأسفانه گاهی خانواده ها به دلیل دور شدن از قناعت یا حتی فقر و نداری یا نیازهای کاذب، به درخواست کردن از دیگران روی می آورند. اسلام این کار را نمی پسندد. انسان باید تلاش کند و حتی فقر و نداری خود را نزد مردم آشکار نسازد؛ زیرا این کار مایه تحقیر شدن وی و خانواده اش نزد مردم می شود. نکته هایی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره نقل شده است که به پاره ای از آنها اشاره می کنیم:

مَا فَتَحَ رَجُلٌ عَلَى نَفْسِهِ بَابَ مَسْأَلَةٍ إِلَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ بَاباً مِنَ الْفَقْرِ. (۴)

ص: ۶۶

۱- نک: میزان الحکمه، ج ۱۰، ح ۱۷۱۵۳.

۲- همان، ح ۱۷۱۶۸.

۳- همان، ج ۵، ح ۸۱۰۰.

۴- همان، ج ۱، ح ۱۴۵۱.

هیچ مردی در نیازخواهی را به روی خود نگشود مگر آنکه خداوند دری از فقر را به روی او باز کرد.

آن بزرگوار تنها در دو مورد، درخواست کردن را روا دانسته است که آن هم باید از اهلش باشد. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «إِنَّ الْمَسْأَلَةَ لَا تَحِلُّ إِلَّا لِفَقْرٍ مُدْتَعٍ أَوْ غُرْمٍ مُقْطَعٍ؛ درخواست از دیگران روا نیست مگر در صورت فقر کشنده یا وام کمرشکن».(۱)

۷. از فقر بگریزد

به گفته راغب اصفهانی در مفردات الفاظ قرآن، فقر در مجموع قرآن و روایات در چهار مورد معنا پیدا می کند:

الف) نیاز ضروری

این معنا تمامی انسان ها و به طور کلی همه موجودات را دربرمی گیرد. خداوند متعال در این باره فرموده است: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ». (فاطر: ۱۵)

ب) تهی دستی

خداوند این معنا را در قرآن کریم این گونه بیان می کند: «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ». (توبه: ۶۰)

ص: ۶۷

فقر نفس عبارت است از «آزمندی و سیری ناپذیری». برای پی بردن به معنای دقیق تر آن، رسول خدا صلی الله علیه و آله در کلامی فرمود: «كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا؛ نزدیک است که فقر به کفر بینجامد».^(۱)

د) فقر و نیازمندی به خدا

برای درک این منظور می توان از آیه: «رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ» (قصص: ۲۴) کمک گرفت. با اندکی تأمل درمی یابیم که معنای دوم و سوم یک معنای منفی است. همچنین می توان نتیجه گرفت که روایت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، معنای دوم را نیز دربرمی گیرد. راغب اصفهانی در میان این چهار مورد، معنای سوم را برگزیده است.

اسلام، خانواده ای را می پسندد که در آن کار و کوشش، نشاط و شادی و عبادت و بندگی حاکم باشد. شعار خانواده مسلمان، کار بوده و از هرگونه تنبلی و سستی گریزان است. بی توجهی به کار می تواند انسان را به سوی فقر بکشاند. در صورتی که اسلام، فقر و تنگ دستی را برای خانواده مسلمان نمی پسندد. فقر نه تنها، زندگی مادی انسان را تحت تأثیر قرار می دهد، بلکه ممکن است افراد خانواده را با انواع انحراف ها روبه رو سازد. رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «كَادَ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا؛ نزدیک است که فقر به کفر انجامد».^(۲)

فقر و نداری چنان زشت و بد است که رسول اکرم صلی الله علیه و آله گاهی دست

ص: ۶۸

۱- همان، ج ۱۰، ح ۱۵۹۸۴؛ کافی، ج ۲، ص ۳۰۷، ح ۴.

۲- میزان الحکمه، ج ۱۰، ح ۱۵۹۸۴.

به دعا برمی داشت و از فقر به خدا پناه می برد و می فرمود: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ؛ بار خدایا! از کفر و فقر به تو پناه می برم.»

مردی عرض کرد: آیا این دو با هم برابرند؟ فرمود: «آری.»^(۱) از دیدگاه آن حضرت: «فقر، بدتر و سخت تر از کشته شدن است.»^(۲)

بنا بر روایات، عوامل متعددی می تواند فقر و نداری را از انسان و خانواده اش دور کند.

یکی از عوامل مهم در از بین بردن فقر، کار و تلاش است. انسان با برگزیدن حرفه ای مناسب یا با بازرگانی می تواند از فقر فاصله بگیرد. در روایت های اسلامی به عوامل دیگری در این باره اشاره شده است. از جمله اینکه انسان از خدا کمک بخواهد و زهد پیشه کند و در زندگی نیز میانه روی و صرفه جویی را در پیش گیرد. خوبی کردن، صدقه دادن و بخشش نیز از عواملی است که در ریشه کن کردن فقر مؤثر است. در برخی از روایت ها، صله رحم، شکیبایی، پایداری و ذکر «لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ» از عوامل از بین برنده فقر معرفی شده است. شاید دلیل اینکه این ذکر به عنوان عامل از بین برنده فقر معرفی شده است، این باشد که انسان را به خدا امیدوار می کند که تمامی دگرگونی ها در دست قدرت اوست.

انسان در پناه چنین قدرتی می تواند با تلاش و برنامه ریزی، فقر را

ص: ۶۹

۱- . کنز العمال، ح ۱۶۶۸۷.

۲- . میزان الحکمه، ج ۱۰، ح ۱۵۹۹۱.

ریشه کن کند. در کنار این موارد، باید از عواملی که سبب فقر می شود، دوری گزینیم. برخی از این عوامل عبارتند از: دم زدن از ناداری؛ حرص؛ خیانت؛ تنبلی؛ نیازخواهی از مردم؛ عاق والدین؛ زنا؛ بریدن از خویشاوندان و دروغ گفتن. (۱)

۸. در کارهای خود میانه رو باشید

میانه روی در همه جا پسندیده است و در خانواده پسندیده تر. اعتدال و میانه روی روش صحیح زندگی است، امیرمؤمنان علی علیه السلام درباره پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: «سیرتُه القصدُ؛ راه و رسم رسول اکرم صلی الله علیه و آله، میانه روی بود.» (۲) میانه روی چنان مهم است که حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «میانه روی و نیک روشی و شیوه درست و پسندیده، جزئی از بیست و اندی اجزای نبوت است.» (۳)

باید دانست روش زندگی افراد متفاوت است. ممکن است کسانی در مخارج زندگی، دستی گشاده داشته باشند و در مقابل، برخی بیش از اندازه سخت گیری کنند و زندگی را بر خود و خانواده تنگ بگیرند. اسلام، میانه روی در زندگی را که مورد پذیرش عقل سلیم است، برمی گزیند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید: «الْإِقْتِصَادُ فِي النَّفَقَةِ نَضِيفُ الْمَعِيشَةِ؛ میانه روی در خرج زندگی، نصف زندگی است.» (۴) به عبارت دیگر، زندگی سالم همراه با عیش و راحتی زمانی میسر است که انسان در همه حال، میانه روی

ص: ۷۰

۱- . نک: همان، ص ۴۶۷۶.

۲- . نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، خطبه ۹۴، ص ۱۷۷.

۳- . میزان الحکمه، ج ۱۰، ح ۱۶۷۳۳.

۴- . کنز العمال، ح ۵۴۳۴.

را برگزیند و زندگی خود و خانواده اش را بر این پایه سامان دهد. این روشی است که خدا و رسولش آن را دوست دارند. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «مَا مِنْ نَفَقَةٍ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ نَفَقَةٍ قَصِيدٍ؛ هیچ خرجی در نزد خدا، محبوب تر از خرجی نیست که با میانه روی همراه باشد.»^(۱) خداوند رحمان در قرآن کریم درباره بندگان خاص خود می فرماید:

بندگان خدای رحمان کسانی هستند که چون انفاق کنند، نه ولخرجی کنند و نه تنگ می گیرند و میان این دو [روش] حد وسط [و میانه] را برمی گزینند. (فرقان: ۶۷)

همچنین در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده است: «مَنْ إِفْتَصَّيَدَ أَعْنَاهُ اللَّهُ؛ هر کس میانه روی کند، خدا توانگرش می سازد.»^(۲)

فصل دوم: پیام های عبادی

۱. هماره نماز بخوانید

یکی از ویژگی های خانواده مسلمان، داشتن برنامه عبادی است. مهم ترین برنامه عبادی که اسلام به خانواده مسلمان هدیه کرده، نماز است. توجه دادن خانواده به نماز چنان اهمیت دارد که خداوند در قرآن کریم خطاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا؛ و کسان خود را به نماز فرمان ده و خود بر آن شکیبا باش.» (طه: ۱۳۲)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

لِيَكُنْ أَكْثَرُ هَمِّكَ الصَّلَاةَ، فَإِنَّهَا رَأْسُ الْإِسْلَامِ بَعْدَ الْإِقْرَارِ بِالْدِّينِ.^(۳)

ص: ۷۱

۱- همان، ح ۱۶۷۳۱.

۲- میزان الحکمه، ج ۱۰، ح ۱۶۷۲۷.

۳- همان، ج ۷، ح ۱۰۵۲۹؛ بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۱۲۷، ح ۳۳.

باید بیشترین تلاش تو برای نماز باشد؛ زیرا نماز پس از پذیرفتن دین، در رأس اسلام است.

هر کدام از آموزه های اسلام از جایگاهی ویژه برخوردارند که برای شناخت این جایگاه باید از قرآن و روایت های اسلامی بهره جست. خداوند در قرآن کریم آشکارا می فرماید: «حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ؛ بر نمازها و نماز میانه مراقبت کنید و خاضعانه برای خدا به پا خیزید». (بقره: ۲۳۸)

پیامبر درباره نماز تعبیرهای متفاوتی به کار برده است. آن حضرت در کلامی می فرماید: «إِنَّ الصَّلَاةَ قُرْبَانُ الْمُؤْمِنِ؛ نماز، مایه تقرب مؤمن به خداست.» (۱) یا «خَيْرُ مَوْضُوعٍ؛ نماز، بهترین تکلیفی است که [از جانب خدا] وضع شده است.» (۲) همچنین از آن حضرت نقل شده است:

مَثَلُ الصَّلَاةِ مَثَلُ عَمُودِ الْفَسِيحِطِ؛ إِذَا ثَبَتَ الْعَمُودُ نَفَعَتِ الْأَطْنَابُ وَالْأَوْتَادُ وَالْغِشَاءُ، وَإِذَا انْكَسَرَ الْعَمُودُ لَمْ يَنْفَعِ طُنْبٌ وَلَا وَتْدٌ وَلَا غِشَاءٌ. (۳)

مثل نماز مثل ستون خیمه است؛ اگر ستون محکم باشد، طناب ها و میخ ها و چادر کار آیی دارند، ولی اگر ستون بشکند، نه طنابی به کار می آید و نه میخی و نه چادری.

این تعبیرها نشان دهنده اهمیت و جایگاه نماز است. باید افراد خانواده به گونه ای تربیت شوند که نماز را در هیچ شرایطی ترک نکنند. اگر افراد خانواده، نمازخوان باشند، می توان امید داشت که آن جامعه رستگار شود.

ص: ۷۲

۱- میزان الحکمه، ج ۷، ح ۱۰۵۳۸؛ کنز العمال، ح ۱۸۹۰۷.

۲- میزان الحکمه، ج ۷، ح ۱۰۵۴۱؛ معانی الاخبار، ص ۱۳۳، ح ۱.

۳- میزان الحکمه، ج ۷، ح ۱۰۴۵۶.

در روایتی آمده است که حضرت رسول درباره مردی که با آن حضرت نماز می خواند و با این حال، مرتکب کارهای زشت می شد، فرمود: «نمازش، روزی او را از زشت کاری بازخواهد داشت.» پس دیری نگذشت که آن مرد توبه کرد». (۱) خانواده مطلوب از دیدگاه اسلام، خانواده ای است که این فرموده الهی را پیوسته در خاطر خود داشته باشند و به آن عمل کنند: «حَافِظُوا عَلَي الصَّلَاةِ؛ بر نمازها مراقبت کنید». (۲)

۲. قرآن بخوانید

قرآن، کلام خدا و کتاب هدایت است. برای بهره مندی از این گنجینه بزرگ الهی باید در آن را بگشاییم که این جز با خواندن قرآن میسر نمی شود. خواندن قرآن کریم باید برنامه روزانه افراد خانواده باشد. خداوند می فرماید: «فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ؛ هرچه از قرآن میسر می شود، بخوانید.» (مزمل: ۲۰) پیامبر خدا نیز در این باره می فرماید: «إِذَا أَحَبَّ أَحَدُكُمْ أَنْ يُحَدِّثَ رَبَّهُ فَلْيَقْرَأِ الْقُرْآنَ؛ هرگاه فردی از شما دوست داشته باشد که با پروردگارش سخن بگوید، قرآن بخواند.» (۳) آن بزرگوار درباره آثار تلاوت قرآن کریم در خانه می فرماید:

إِجْعَلُوا لِبُيُوتِكُمْ نَصِيبًا مِنَ الْقُرْآنِ، فَإِنَّ الْبَيْتَ إِذَا قُرِيَ فِيهِ تَيَسَّرَ عَلَى أَهْلِهِ، وَكَثُرَ خَيْرُهُ وَكَانَ سُكَّانُهُ فِي زِيَادَةٍ. (۴)

برای خانه های خود، سهمی از قرآن قرار دهید. پس هرگاه قرآن در خانه ای تلاوت شود،

ص: ۷۳

۱- همان، ح ۱۰۵۶۷.

۲- نک: بقره: ۲۳۸.

۳- کنز العمال، ح ۲۲۵۷.

۴- وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۸۵۱.

بر اهل آن خانه، آسانی و گشایش نازل می شود و خیر و برکت آن زیاد می گردد و افراد آن خانواده در فزونی خواهند بود.

۳. اهل دعا باشید

یکی از ویژگی های خانواده مسلمان و دین دار این است که اهل خانه با دعا مأنوس و پیوسته با خداوند سبحان در ارتباط باشند. دعا، کلید گشایش درهای رحمت الهی و وسیله نزدیکی فرد با معبود است.

خداوند در قرآن کریم آشکارا فرموده است: «أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ؛ مرا بخوانید تا شما را اجابت کنم.» (غافر: ۶۰) پس هر کس خدا را بخواند، خدای کریم و مهربان به ندای وی پاسخ می گوید. رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ دَعَا اللَّهَ - تَعَالَى - بِدَعْوَةٍ لَيْسَ فِيهَا قَطِيعَةٌ رَحِمَ وَلَا اسْتِجْلَابٌ إِثْمَ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا إِحْدَى خِصَالِ ثَلَاثٍ: إِمَّا أَنْ يُعَجَّلَ لَهُ الدُّعْوَةُ، وَإِمَّا أَنْ يَدْخِرَهَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ وَإِمَّا أَنْ يَرْفَعَهُ عَنْهُ مِثْلَهَا مِنَ الشُّؤْمِ. (۱)

هر مسلمانی که خدا را به دعایی بخواند و آن دعا برای قطع رحم یا رسیدن به گناهی نباشد، خدای تعالی یکی از این سه کار را در حق او می کند: یا دعایش را در دنیا برمی آورد یا آن را ذخیره آخرت او قرار می دهد یا بدی و گزند را از او دور می سازد.

اهمیت دعا تا آنجاست که ترک آن به اندازه گناه، ناروا دانسته شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «تَرْكُ الدُّعَاءِ مَعْصِيَةٌ؛ ترک دعا، گناه است.» (۲) ایشان گستردگی و وسعت دعا را به اندازه تمام نیازهای بشری می داند و می فرماید:

ص: ۷۴

۱- میزان الحکمه، ج ۴، ح ۵۷۲۴.

۲- همان، ۵۵۱۸؛ تنبیه الخواطر، ج ۲، ص ۱۲۰.

سَلُّوا اللَّهَ - عَزَّوَجَلَّ مَا بَدَأَ لَكُمْ مِنْ حَوَائِجِكُمْ حَتَّى شِئِعَ النَّعْلُ؛ فَإِنَّهُ إِنْ لَمْ يُسِّرْهُ لَمْ يَتَّيَسَّرْ. (۱)

برای هر حاجتی که دارید، حتی اگر بند کفش باشد، دست خواهش به سوی خدای عزوجل دراز کنید؛ زیرا تا او آن را آسان نگرداند، آسان (و برآورده) نشود.

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله درباره اهمیت دعا می فرماید: «الدُّعَاءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ وَ عَمُودُ الدِّينِ وَ نُورُ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ؛ دَعَا، سِلَاحُ مُؤْمِنٍ وَ سِتُونُ دِينٍ وَ نُورُ آسْمَانِهَا وَ زَمِينِهَا» (۲).

بر هر انسانی واجب است که پروردگار خویش را به پاس تمامی نعمت هایی که به او ارزانی داشته است، شبانه روز یاد کند که خداوند می فرماید: «تَدْعُونَ رَبَّكُمْ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ» (۳).

۴. جمعه را گرامی بدارید

توجه به شادی و تفریح خانواده و وظیفه پدر و مادر است. انسان موجودی است که نیاز به تفریح و تنوع دارد، به ویژه توجه به فرزندان و خواسته های آنان از جایگاه ویژه ای برخوردار است. پس پدر و مادر باید بکوشند برای آنها محیطی شاداب فراهم سازند. جمعه، روزی است که افراد

ص: ۷۵

۱- میزان الحکمه، ج ۴، ح ۵۵۶۸.

۲- همان، ح ۵۵۲۳؛ کافی، ج ۲، ص ۴۶۸، ح ۱.

۳- میزان الحکمه، ج ۴، ح ۵۵۳۸.

خانواده باید برای آن برنامه متفاوتی داشته باشند. جمعه، روز تعطیلی مسلمانان و روز عید آنان است. توجه به جمعه از سفارش های پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است. حضرت در این باره می فرماید: «إِشْتَرُوا لِبَنِيَانِكُمُ اللَّحْمَ وَ ذَكَّرُوهُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ؛ برای فرزندان خود گوشت بخريد و [فضیلت] روز جمعه را به ایشان یادآوری کنید».(۱)

روز جمعه به سبب اینکه تمامی افراد خانواده در کنار هم هستند، می تواند بهترین روز هفته باشد؛ زیرا پس از خستگی های روزانه، جمعه، تنها روزی است که می توان به استراحت پرداخت و در کنار افراد خانواده، لحظه های خوشی را سپری کرد. در این میان، از سخنان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که در روایت های اسلامی به آن اشاره شده است، می توان نتیجه گرفت که به جز پرداختن به مسائل مادی و خرید برخی کالاهای ضروری، شایسته است برای آموختن دستوره های الهی در روز جمعه برنامه ریزی شود.(۲)

ص: ۷۶

۱- . مستدرک الوسائل، ج ۶، ص ۹۹.

۲- . نك: بحارالانوار، ج ۵۹، ص ۳۶.

۱. مراقب نگاه خود باشید

از جمله سفارش های اخلاقی که قرآن و سنت رسول اکرم صلی الله علیه و آله بر آن تأکید دارد، مراقبت از نگاه است. افراد خانواده مسلمان، چه مرد و چه زن سزاوار است مراقب نگاه خود باشند. خداوند در قرآن کریم در این باره خطاب به مردان مؤمن و همچنین زنان مؤمن می فرماید:

به مردان باایمان بگو: «دیده فرو نهند و پاک دامنی ورزند که این برای آنان پاکیزه تر است...» و به زنان باایمان بگو: «دیدگان خود را [از هر نامحرمی] فروبندند...». (نور: ۳۰ و ۳۱)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، نگاه شهوت آلود را تیر مسموم شیطان معرفی می کند و در

این باره می فرماید:

النَّظْرُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِهَامِ إِبْلِيسَ، فَمَنْ تَرَكَهَا خَوْفًا مِنَ اللَّهِ أَعْطَاهُ اللَّهُ إِيْمَانًا يَجِدُ حَلَاوَتَهُ فِي قَلْبِهِ. (۱)

نگاه کردن یکی از تیرهای زهر آلود ابلیس است. پس هر که از ترس خدا، چشم خود را [از نامحرم] فرو بندد، خداوند به او ایمانی عطا فرماید که حلاوت آن را در دلش بیابد.

ص: ۷۷

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، پی آمد نگاه های گناه آلود را رویش تخم هوا و هوس در دل انسان و روی آوردن غفلت به روح و قلب آدمی می داند: «إِيَّاكُمْ وَفُضُولَ النَّظَرِ، فَإِنَّهُ يَبْدُرُ الْهَوَى، وَ يُؤَلِّدُ الْغَفْلَةَ؛ از نگاه های زیادی بپرهیزید؛ زیرا آن تخم هوس می پراکند و غفلت می زاید» (۱).

ابن عباس می گوید:

فضل بن عباس روز عرفه کنار پیامبر ایستاده بود و به زن ها نگاه می کرد. پیامبر چندین بار با دست خویش، روی او را از زن ها برگرداند، ولی این جوان دوباره به طرف زن ها برمی گشت. پیامبر فرمود: پسر برادر! هر کس در این روز مالک چشم و گوش و زبان خود باشد، خدا او را می آمرزد. (۲)

۲. به عیب های خود بپردازید

یکی از آسیب های خانوادگی که بیشتر میان زن و شوهر رخ می نماید، توجه هریک از زوجین به عیب های یکدیگر، بازگو کردن و بزرگ نمایی آن است. این کار غیراخلاقی در درازمدت می تواند کانون گرم خانواده را به سردی بکشاند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این زمینه به نکته هایی اشاره کرده است که توجه به آنها در بهبود زندگی خانوادگی اثر بسزایی دارد:

الف) پرداختن به عیب های خود و بی توجهی به عیب های دیگران

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «طُوبَى لِمَنْ مَنَعَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ الْمُؤْمِنِينَ مِنْ إِخْوَانِهِ؛ خوشا به حال آن کس که عیب خودش، او را از پرداختن به عیب های برادران

ص: ۷۸

۱- همان، ح ۲۴۵. ۲۰۲۴۵.

۲- سیدعلی حسینی زاده، سیره تربیتی پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام، ج ۱، ص ۱۳۹؛ به نقل از: طبقات الکبری، ج ۴، ص ۵۴.

اگر زن و شوهر این دستور را در زندگی خود به کار برند، بسیاری از مشکلات آنان حل خواهد شد. برای مثال، اگر زن در مقابل همسرش به عیب های خود بیندیشد و تلاش کند آنها را برطرف کند و مرد نیز در مقابل همسرش این راه را برگزیند، می توان انتظار داشت که بسیاری از مشکلات خانوادگی برطرف شود.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در کلامی دیگر، شخصی را که درصدد برطرف کردن عیب های خود باشد و از پرداختن به عیب های دیگران باز ایستد، سزاوار آن می داند که در روز قیامت در سایه عرش خدای عزوجل باشد.(۲)

ب) نکوهش توجه کردن به عیب دیگران

رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

كَفَى بِالْمَرْءِ عَيْبًا أَنْ يَنْظُرَ مِنَ النَّاسِ إِلَى مَا يَعْمَى عَنْهُ مِنْ نَفْسِهِ وَيُعَيِّرَ النَّاسَ بِمَا لَا يَسْتَطِيعُ تَزَكُّهُ، وَ يُؤْذِي جَلِيسَهُ بِمَا لَا يَعْنيهِ.(۳)

آدمی را همین عیب بس که عیبی را در مردم ببیند و در خود نبیند و مردم را به خاطر کاری سرزنش کند که خود نمی تواند آن را ترک کند و هم نشین خود را با چیزهای نامربوط و بیهوده بیازارد.

ج) پوشاندن عیب دیگران

برای اینکه کانون خانواده، گرم و پایدار بماند، باید تلاش کنند عیب های

ص: ۷۹

۱- میزان الحکمه، ج ۹، ح ۱۴۶۳۲؛ بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۱۲۶، ح ۳۲.

۲- میزان الحکمه، ج ۹، ح ۱۴۶۴۹.

۳- همان، ح ۱۴۶۵۸.

یکدیگر را بپوشانند و آن را نزد دیگر افراد خانواده آشکار نسازند. این عمل کم کم اثر می گذارد و شخصی که عییش پنهان نگه داشته شده است، در صدد اصلاح خود برمی آید.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید:

مَنْ سَتَرَ أَخَاهُ فِي فَاحِشِهِ رَأَاهَا عَلَيْهِ سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. (۱)

هر که از برادر خود کار زشتی ببیند و آن را پوشیده نگه دارد، خداوند در دنیا و آخرت عیب پوش او باشد.

آدمی باید از افشای عیب دیگران بهراسد؛ زیرا در برخی از روایت ها اشاره شده است که اگر کسی چنین کند، خداوند او را رسوا می سازد، حتی اگر در داخل خانه اش باشد. (۲)

۳. از خشم و عصبانیت دوری کنید

انسان هنگام خشم و عصبانیت بر عقل خود حاکم نیست و رفتارهای نامناسب از او سر می زند و معمولاً پایان آن با پشیمانی همراه است. گاهی اتفاق می افتد که آدمی در حالت خشم و عصبانیت، کاری می کند که به هیچ صورت جبران پذیر نیست. بنا براین، خشم و عصبانیت باید در محیط خانواده کنترل شود؛ زیرا عصبانیت آثار بدی بر روی فرزندان و دیگر اعضای خانواده می گذارد و می تواند روابط خانواده را دچار مشکل سازد. انسان خشمگین ممکن است به خود یا همسر و فرزندان و دیگر اعضای

ص: ۸۰

۱- همان، ح ۱۴۶۷۹.

۲- نک: همان، ح ۱۴۷۰۱.

خانواده آسیب برساند که بعضی از این آسیب‌ها هرگز جبران‌شدنی نیست. بر این اساس سفارش شده است که هنگام خشم و عصبانیت، از هرگونه تصمیم‌گیری و کاری خودداری شود.

به طور کلی، در روایت‌های اسلامی بر فرو بردن خشم بسیار تأکید شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سخنان ارزشمندی بسیاری در این باره فرموده است که توجه به آنها می‌تواند برای درمان خشم کارساز باشد. اینک چند مورد از سخنان آن حضرت را در این باره بازگو می‌کنیم: «الْغَضَبُ يُفْسِدُ الْإِيمَانَ كَمَا يُفْسِدُ الْحَلُّ الْعَسَلَ؛ خشم، ایمان را تباه می‌کند؛ همان گونه که سرکه، عسل را.» (۱) در کلامی دیگر از ایشان نقل شده است: «لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ، إِنَّمَا الشَّدِيدُ الَّذِي يَمْلِكُ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ؛ پهلوانی به زمین زدن حریف نیست، بلکه پهلوان کسی است که هنگام خشم، خویشتن‌دار باشد.» (۲) همچنین می‌فرماید: «مَنْ كَظَمَ غَيْظًا مَلَأَ اللَّهُ جَوْفَهُ إِيمَانًا؛ هر که خشمی را فرو خورد، خداوند درون او را از ایمان پر کند.» (۳)

بر اساس برخی روایت‌های اسلامی، خودبزرگ‌بینی، گردن‌فرازی و حقیر شمردن مردم، ریشه خشم و غضب است. (۴) برخی پژوهشگران، عوامل دیگری چون شوخی، یاوه‌گویی، سرزنش کردن، بی‌وفایی، خیانت و آزمندی شدید به مال و مقام را ریشه خشم دانسته‌اند. (۵)

ص: ۸۱

- ۱- همان، ج ۹، ح ۱۴۹۹۷؛ بحارالانوار، ج ۷۳، ص ۲۶۷، ح ۲۲.
- ۲- میزان الحکمه، ج ۹، ح ۱۵۰۲۹.
- ۳- همان، ح ۱۵۰۳۶.
- ۴- همان، ح ۱۵۰۵۵۵.
- ۵- نک: محجه البيضاء، ج ۵، ص ۳۰۴.

از جمله گناهان زبان، دشنام دادن و ناسزاگویی به یکدیگر است. ناسزاگویی در همه حال و در همه جا بد است و در محیط خانواده، بدتر. اگر هریک از زن یا مرد زبان ناسزاگو داشته باشند، علاوه بر آنکه محیط خانواده برای آنها نازیبا می شود، برای فرزندان هم محیطی ناسالم ایجاد می شود. روح فرزندان همانند کاغذ سفید و به دور از هرگونه سیاهی و زشتی است که با قرار گرفتن در معرض ناسزاگویی، ناخودآگاه آن را یاد می گیرند و در گفتار و رفتار خود بازتاب می دهند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به دلیل زشتی این کار، مسلمانان را از آن برحذر داشت و فرمود:

إِيَّاكُمْ وَالْفُحْشَ؛ فَإِنَّ اللَّهَ -عَزَّوَجَلَّ- لَا يُحِبُّ الْفَاحِشَ الْمُتَفَحِّشَ. (۱)

از دشنام گویی بپرهیزید؛ زیرا خدا، ناسزاگوی بد دهان را دوست ندارد.

ناسزاگویی از کارهای ناپسندی است که رشته محبت را از هم می گسلد. احترام متقابل را از بین می برد و سبب خرد شدن شخصیت فرد می شود. علاوه بر آن ناسزاگویی ممکن است انسان را از نعمت های اخروی محروم سازد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «الْجَنَّةُ حَرَامٌ عَلَى كُلِّ فَاحِشٍ أَنْ يَدْخُلَهَا؛ بَرِ نَاسِزَاكُو حَرَامٌ أَسْتِ كِه وَارِدِ بَهْشْتِ شُود.» (۲)

باید دانست، پیامبر کسی را که دیگران از ترس ناسزاگویی اش از وی دوری کنند، بدترین افراد معرفی می کند و در این باره می فرماید:

ص: ۸۲

۱- میزان الحکمه، ج ۹، ح ۱۵۶۷۶؛ بحار الانوار، ج ۷۹، ص ۱۱۰، ح ۱.

۲- میزان الحکمه، ج ۹، ح ۱۵۶۷۱؛ کنز العمال، ح ۸۰۸۵.

إِنَّ مِنْ شَرِّ عِبَادِ اللَّهِ مَنْ تَكَرَّرَ مُجَالَسَتَهُ لِفُحْشِهِ. (۱)

از بدترین بندگان خدا کسی است که [مردم] از هم نشینی با او به دلیل بدزبانی و فحاشی او کراهت دارند.

۵. از طمع دوری کنید

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله فرمود: «بِئْسَ الْعَبْدُ عَبْدٌ لَهُ طَمَعٌ يَقُودُهُ إِلَى طَبَعٍ؛ بد بنده ای است آن بنده ای که طمعش، او را به ننگ و پستی کشاند». (۲)

در تعریف طمع گفته اند: «عبارت است از: توقع داشتن در اموال مردم و آن، یکی از گونه های محبت دنیا است». (۳) یک خانواده مسلمان باید اهل تلاش و کوشش باشد و زندگی خود را توسعه و رونق ببخشد، ولی نباید روحیه طمع ورزی داشته باشد. آرزوهای نابجا و طمع ورزی می تواند خانواده را با مشکل روبه رو سازد. بنا براین، چه مرد و چه زن باید توجه کنند که دچار این آفت خطرناک نشوند. طمع ورزی ممکن است انسان را به درخواست های نابجا، کارهای ناپسند و در نهایت، پستی بکشاند.

طمع، آثار زیان باری در خانواده بر جای می گذارد، آرامش را از افراد سلب می کند و حسادت، بدبینی و پستی و حسرت را به وجود می آورد. حضرت رسول صلی الله علیه و آله، انسان ها را از داشتن چنین صفتی بر حذر می دارد و می فرماید:

تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ ثَلَاثٍ: مِنْ طَمَعٍ حَيْثُ لَا مَطْمَعٍ، وَ مِنْ طَمَعٍ يَرُدُّ إِلَى طَبَعٍ وَ مِنْ

ص: ۸۳

۱- میزان الحکمه، ج ۹، ح ۱۵۶۹۹.

۲- همان، ج ۷، ح ۱۱۱۹۳.

۳- معراج السعاده، ص ۲۸۶.

طَمَعٌ يَرُدُّ إِلَى مَطْمَعٍ. (۱)

از سه چیز به خدا پناه برید: طمع بی جا، طمعی که به ننگ و پستی می کشاند و طمعی که به طمع دیگر می انجامد.

طمع، انسان را به چشم و هم چشمی می کشاند که ریشه بسیاری از مفاسد است و گاهی سبب از هم پاشیدن کانون خانواده می شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

زَنَهَارٍ از پوشیدن جامه طمع؛ زیرا طمع، دل ها را به آزمندی شدید می آمیزد و مهر دنیادوستی بر دل ها می زند و آن، کلید هر بدی است و منشأ هر گناهی و موجب برباد رفتن هر کار نیکی است. (۲)

۶. از زمان استفاده بهینه کنید

از ویژگی های یک خانواده مطلوب، داشتن برنامه و نظم در کارها و در نتیجه، استفاده درست از وقت و زمان است. افراد خانواده هر یک به فراخور حال خویش باید در کارهای خود برنامه داشته باشند.

رسول گرامی اسلام نیز در سفارشی فراگیر به همه دین داران چنین سفارش می کند:

كَانَ فِيهَا (أَيُّ صِيْحْفٍ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ...) عَلَى الْعَاقِلِ مَا لَمْ يَكُنْ مَغْلُوبًا عَلَى عَقْلِهِ أَنْ يَكُونَ لَهُ سَاعَاتٌ: سَاعَةٌ يُنَاجِي فِيهَا رَبَّهُ عَزَّوَجَلَّ؛ وَ سَاعَةٌ يُحَاسِبُ نَفْسَهُ؛ وَ سَاعَةٌ يَتَفَكَّرُ فِيهَا مَا صَنَعَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ إِلَيْهِ؛ وَ سَاعَةٌ يَخْلُو فِيهَا بِحِطِّ نَفْسِهِ مِنَ الْحَلَالِ؛ فَإِنَّ هَذِهِ السَّاعَةَ عَوْنٌ لِيَتْلِكَ

ص: ۸۴

۱- میزان الحکمه، ج ۷، ح ۱۱۱۹۵.

۲- همان، ج ۷، ح ۱۱۲۰۷.

در صحف ابراهیم آمده است خردمند تا زمانی که خردش از او گرفته نشده است، باید ساعت هایی را برای خود در نظر گیرد: زمانی برای مناجات با پروردگارش؛ زمانی برای حساب کشیدن؛ زمانی برای اندیشیدن در نعمت هایی که خدای عزوجل به او ارزانی داشته است و زمانی برای بهره مند ساختن نفس خود از حلال؛ زیرا این زمان، کمکی است به آن سه زمان دیگر و مایه آسودگی و رفع خستگی دل ها.

در بیشتر روایت های مربوط به تقسیم زمان های روزانه زندگی، به مناجات با پروردگار توجه ویژه ای شده است که نشان می دهد ارتباط با خدا می تواند یکی از برنامه های منظم افراد خانواده جهت افزایش روحیه معنوی در زندگی باشد. برنامه دیگری که در برخی از روایت ها به آن اشاره شده، کار کردن برای تأمین هزینه زندگی است. انسان مؤمن در سایه کار و تلاش، اسباب زندگی خود را فراهم می آورد و دست نیاز به سوی کسی دراز نمی کند.

از دیگر نکته های مهمی که در برخی روایت ها به آن پرداخته شده، داشتن تفریح و استفاده کردن از لذت های حلال خداست. خانواده هایی که تفریح را در زندگی خود نهادینه می کنند، هم در کار و هم در عبادت موفق ترند. از این رو، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اشاره دارد که این زمان (زمان تفریح و استفاده از لذت های حلال) کمک کننده به دیگر زمان ها و فعالیت های انسان است. داشتن تفریح سالم سبب می شود که انسان خسته نشود و همیشه شاداب باشد. نکته آخر، محاسبه فعالیت هاست. این برنامه، نوعی

ص: ۸۵

مراقبت از خود است. با داشتن این برنامه، انسان به جایی می‌رسد که به ارزیابی خود می‌پردازد و از نتایج آن در زندگی اش سود می‌جوید و این کار سبب رشد و تعالی او می‌شود.

۷. شکیبایی پیشه کنید

صبر و شکیبایی، صفتی است که خانواده و فرد را از گردنه‌های سخت زندگی می‌گذرانند و روش درست برخورد با مشکلات را به انسان می‌آموزد. در روایتی نقل شده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از جبرئیل پرسید: معنای صبر چیست؟ جبرئیل گفت:

اینکه در سختی صبر کنی همچنان که در [روزگار] آسایش صبر می‌کنی. در تهی دستی صبر کنی همان گونه که در هنگام توانگری صبر می‌کنی و در بیماری و گرفتاری صبر کنی همچنان که در زمان سلامت و عافیت صبر می‌کنی. [آدم صبور] از بلایی که به او می‌رسد، نزد مخلوق زبان به شکوه نمی‌گشاید. (۱)

در زندگی، گاهی گشادگی در مال است و گاهی فقر و نداری به آدمی روی می‌آورد. گاه عافیت است و گاه بیماری. گاه سختی است و گاهی آسایش. افراد خانواده باید در سختی‌ها بی‌تابی نکنند و نزد مردم از مشکلات سخن نگویند، بلکه شکیبایی پیشه کنند و بردبار باشند.

۸. از گناهان خانه برانداز بپرهیزید

گناه همانند سمی است که انسان را به نابودی می‌کشاند. انسان عاقل همان گونه که از غذای مسموم دوری می‌کند، باید از گناه هم بگریزد. گناه

ص: ۸۶

انواعی دارد. ممکن است برخی از گناهان تنها به خود انسان زیان برساند، ولی برخی از گناهان به بنیاد خانواده آسیب می‌رساند و گروهی دیگر، جامعه را دچار مشکل می‌کند. برای نمونه، ترک امر به معروف و نهی از منکر، گناهی است که جامعه را تهدید می‌کند. اگر این گناه در جامعه رایج شود، به گونه‌ای که بیشتر مردم به آن دچار شوند و احساس مسئولیت نکنند، انسان‌های نااهل بر جامعه حاکم می‌شوند و حاکمیت آنها، حاکمیت زشتی‌ها و پلیدی‌ها را به همراه می‌آورد. رسول اکرم صلی الله علیه و آله در معرفی انواع گناهان به دسته‌ای از گناهان، اشاره می‌کند که انجام آن سبب ویرانی بنیان خانواده می‌شود. حضرت می‌فرماید:

أَرْبَعٌ لَا تَدْخُلُ بَيْتًا وَاحِدَةً مِنْهُنَّ إِلَّا خَرِبَ وَ لَمْ يُعْمَرَ بِالْبَرَكَةِ: الْخِيَانَةُ: وَ السَّرِقَةُ وَ شُرْبُ الْخَمْرِ وَ الزَّانَا. (۱)

چهار چیز است که اگر یکی از آنها به خانه‌ای درآید، حتماً آن خانه ویران می‌شود و با برکت آباد نمی‌شود و برکت از آن می‌رود. [آن چهار گناه عبارت است از:] خیانت ورزیدن، دزدی، نوشیدن شراب و زنا.

خیانت، دزدی، شراب‌خواری و زنا از گناهانی است که اگر در خانواده‌ای رسوخ کند، نه تنها به تک‌تک افراد زیان می‌رساند، بلکه بنیان خانواده را نیز از هم می‌پاشد. اگر در خانواده‌ای، زن و شوهر به یکدیگر خیانت کنند، اعتماد از آن خانواده رخت برمی‌بندد. به تدریج، اختلاف و دشمنی جای دوستی و محبت را می‌گیرد و خانواده همانند یک بنای بی‌بنیاد

ص: ۸۷

فرو می ریزد. مال حرام نیز مانند خیانت، اثر ویرانگری بر بنیاد خانواده می گذارد. شراب خواری، گناهی است که با ورود آن به حریم خانواده، عقل و خرد به آن خانواده پشت می کند و به جای آن، شهوت و نابخردی حاکم می شود. انسان شراب خوار در حالت مستی چیزی نمی فهمد و در آن حالت، نه تنها به خود، بلکه به دیگران نیز آسیب می رساند، به گونه ای که برخی از آن آسیب ها جبران ناپذیرند و سبب فرو پاشی خانواده می شوند. اگر در خانواده ای، روابط نامشروع وجود داشته باشد و به تدریج، به تمامی افراد آن خانواده سرایت کند، روشن است که بر سر آن خانواده چه خواهد آمد. این گناه همانند یک عامل ویرانگر چنان خانواده را از هم می پاشد که به هیچ صورت قابل بازسازی نیست.

۹. به خواسته های افراد خانواده توجه کنید

از جمله مواردی که در استحکام بنیاد خانواده نقش فراوان دارد، توجه به خواسته های افراد خانواده است. زن در خانه می تواند بنا بر سلیقه و خواست خود لباس بپوشد یا لباسی بپوشد که خواست شوهرش باشد. اگر زن یا شوهر، خواست دیگری را بر خواست خود ترجیح دهد، مهر و محبت در دل هایشان افزوده می شود و روابط دو طرف مستحکم تر می گردد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خطاب به مرد مؤمن می فرماید:

الْمُؤْمِنُ يَأْكُلُ بِشَهْوَةِ أَهْلِهِ، وَالْمُنَافِقُ يَأْكُلُ أَهْلُهُ بِشَهْوَتِهِ. (۱)

مؤمن با اشتهای خانواده خود غذا می خورد و منافق، خانواده اش با اشتهای او چیز

ص: ۸۸

۱- میزان الحکمه، ج ۱، ح ۶۵۰؛ بحارالانوار، ج ۶۲، ص ۲۹۱.

می خورند.

در روابط میان افراد خانواده، زن و مرد بیش از آنکه خود را ببینند، باید همسر خود را ببینند و به خواسته های مشروع او اهمیت دهند. همچنین والدین باید در تربیت فرزندان، احساسات و نیازها آنان را در نظر بگیرند و در برآوردن خواسته هایشان تلاش کنند. با این کار روابط میان اعضای خانواده گرم تر و صمیمی تر خواهد شد.

ص: ۸۹

منظور از پیام های اجتماعی، سخنانی است که چگونگی برقراری ارتباط با دیگران را بررسی می کند. این روابط می تواند میان افراد خانواده، خویشاوندان و به طور کلی افراد جامعه باشد. خانواده های امروزی گاه به دلیل رعایت نکردن برخی نکته های اجتماعی به ظاهر کوچک، آسیب های فراوانی می بینند. در روایات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نکته هایی می توان یافت که هر چند عام و قلمرو آن گسترده است، ولی رعایت آنها، در بهبود روابط میان افراد خانواده بسیار مؤثر است.

۱. خوش رو باشید

هنگام روبه رو شدن افراد با یکدیگر، برخورد اول بسیار مهم است. فرض کنید مردی برای تأمین معاش خود و خانواده، صبح زود از خانه، خارج می شود و ساعت ها در بیرون خانه به کار و تلاش می پردازد. از طرف دیگر، زن نیز سرگرم رسیدگی به امور خانه است. هنگامی که مرد به خانه بازمی گردد و با همسرش روبه رو می شود، هر دو در این مدت، مشکلاتی را تحمل کرده اند. حال اگر مرد با لبخند همسر و استقبال او و زن نیز با لبخند و سخنان محبت آمیز شوهر روبه رو شود، پسندیده است یا هر دو با چهره ای گرفته و بدون اعتنا به یکدیگر به گوشه ای بروند و به کار خود پردازند؟

خوش رویی، بر محبت می افزاید و کینه را از دل می زداید. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «حُسْنُ الْبِشْرِ يَذْهَبُ بِالسَّخِيمَةِ؛ خوش رویی، کینه را می زداید».(۱)

یکی از حقوق اجتماعی، برخورد مناسب افراد با یکدیگر است. یک مسلمان به حکم مسلمانی وظیفه دارد با دیگران با روی گشاده برخورد کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در کلامی زیبا می فرماید: «أَلْقِ أَخَاكَ بِوَجْهِ مُبْسِطٍ؛ با برادرت [و دیگران] با روی گشاده برخورد کن».(۲) همچنین در سخنی دیگر فرموده است:

إِنَّكُمْ لَنْ تَسْعُوا النَّاسَ بِأَمْوَالِكُمْ، فَأَلْقُوهُمْ بِطَلَاقِهِ الْوَجْهِ وَحُسْنِ الْبِشْرِ.(۳)

به درستی که شما هرگز نمی توانید با اموال خود به مردم وسعت ببخشید. پس با آنان با گشاده رویی و خوش رویی تمام برخورد کنید.

۲. سلام کنید

واژه ها در روح و روان آدمی اثر می گذارد. سخنان زیبا سبب خشنودی انسان می شود و سخنان نازیبا، روح آدمی را می آزارد. اسلام به مسلمانان بسیار سفارش کرده است که هنگام دیدار با یکدیگر در ابتدا سلام کنید. سلام به معنای آرزوی سلامتی برای طرف مقابل است و این برخورد چنان ارزشمند است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ بَدَأَ بِالْكَلامِ قَبْلَ السَّلَامِ فَلَا تُجِيبُوهُ وَقَالَ ابْدُؤُوا بِالسَّلَامِ قَبْلَ الْكَلَامِ.(۴)

ص: ۹۱

۱- . کافی، ج ۲، ص ۱۰۳، ح ۶.

۲- . همان، ح ۳.

۳- . همان، ح ۱.

۴- . اصول کافی، با ترجمه و شرح: سید هاشم رسولی، ج ۴، ص ۴۵۹، باب التسليم، ح ۲.

هر که پیش از سلام کردن، سخن گفتن را آغاز کند، پاسخش را نگوید و پیش از سخن گفتن، سلام کنید.

خوب است افراد خانواده در سلام کردن به یکدیگر سبقت گیرند. سلام، نماد آشتی است. هرگاه میان زن و شوهر کدورتی پیش آید، آسان ترین راه برای عادی جلوه دادن روابط در خانواده، همین یک کلمه، یعنی «سلام» است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرمود: «أَوْلَى النَّاسِ بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ مَنْ يَدَأُ بِالسَّلَامِ؛ نزدیک ترین مردم به خدا و رسولش کسی است که با سلام، گفتارش را آغاز کند.» (۱)

درباره سلام، آدابی بیان شده است که رعایت آن، مناسب و مفید است. از جمله اینکه کوچک به بزرگ، رهگذر به نشسته، گروه اندک به گروه بسیار و سواره به پیاده سلام کند. نکته قابل توجه در روایت ها این است که افراد برخوردار از موقعیت اجتماعی بالاتر باید در سلام کردن پیشی گیرند. برای نمونه گفته شده است آن کس که بر اسب سوار است، به کسی که بر استر سوار است، سلام کند.

به طور کلی، باید کوشید تا این سنت اسلامی در خانواده و جامعه روزه روزی بیشتر یابد و انسان ها در سلام کردن بر یکدیگر سبقت گیرند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است: «إِنَّ أْبْخَلَ النَّاسِ مَنْ بَخَلَ بِالسَّلَامِ؛ بخیل ترین مردم کسی است که در سلام کردن بخل ورزد.» (۲) همچنین می فرمود: «وَإِذَا تَلَّاقَيْتُمْ فَتَلَّاقُوا بِالتَّسْلِيمِ وَالتَّصَافِحِ، وَإِذَا تَفَرَّقْتُمْ فَتَفَرَّقُوا بِالإِسْتِغْفَارِ؛ هرگاه به هم

ص: ۹۲

۱- همان، ح ۳.

۲- میزان الحکمه، ج ۱، ح ۱۶۲۰.

رسیدید، سلام گوید و دست دهید و چون از هم جدا شدید، با آمرزش خواهی، یکدیگر را ترک کنید»^(۱).

۳. از سخن چینی پرهیزید

یکی از عادت های زشتی که می تواند روابط خانوادگی را تحت تأثیر قرار دهد و در مواردی آرامش خانواده های خویشاوند را بر هم زند، سخن چینی است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره سخن چینی می فرماید:

أَبْغَضُكُمْ إِلَى اللَّهِ الْمَشَاوُونَ بِالنَّمِيمَةِ، الْمَفْرُقُونَ بَيْنَ الْإِخْوَانِ، الْمُتَمَسِّسُونَ لِلْبُرَاءِ الْعَثَرَاتِ.^(۲)

منفورترین شما نزد خداوند کسانی هستند که سخن چینی می کنند. میان برادران جدایی می افکنند و در پی یافتن خطا و لغزش برای افراد بی گناه هستند.

افراد خانواده هرگز نباید با سخن چینی، میان خویشاوندان دشمنی و جدایی افکنند. پیامبر، مسلمانان را از سخن چینی برحذر می دارد و می فرماید: «إِيَّاكُمْ وَ النَّمِيمَةَ؛ از سخن چینی و خبرکشی پرهیزید»^(۳). سخن چینی چنان زشت شمرده شده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خطاب به سخن چینیان می فرماید: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ نَمِيًّا؛ هیچ سخن چینی به بهشت نمی رود»^(۴).

۴. از بهتان پرهیزید

بهتان، هر سخن یا رفتاری است که شنونده و بیننده را مبهوت سازد و

ص: ۹۳

۱- همان، ج ۲، ح ۲۳۹۹.

۲- میزان الحکمه، ح ۱۷۸۱.

۳- همان، ج ۱۳، ح ۲۰۶۹۳.

۴- همان، ح ۲۰۷۰۹.

بیشتر آن را در مورد دروغ زبانی به کار می برند. (۱) بهتان، نسبت دادن سخن یا کاری به شخص یا گروهی است که آن شخص یا گروه از آن سخن یا کار به دور باشند. این عمل، نوعی ستم در حق دیگران است و می تواند آبروی شخص را از بین ببرد یا شخص را دچار ناراحتی های روحی کند. بنا براین، بهتان، نوعی حق الناس است که آثار آن تنها با استغفار زبانی از بین نمی رود. همچنین بهتان از جمله رفتارهای نامناسبی است که می تواند آرامش خانواده را بر هم زند و در مواردی، بنیاد خانواده ای را از هم بپاشد. جبران چنین گناهی زمانی ممکن است که انسان حقوق دیگران را جبران کند که البته در مواردی مثل ریختن آبروی افراد، جبران آن همچون برگرداندن آب رفته به جوی است. رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

مَنْ بَهَتْ مُؤْمِنًا أَوْ مُؤْمِنَةً أَوْ قَالَ فِيهِ مَا لَيْسَ فِيهِ أَقَامَهُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى تَلٍّ مِنْ نَارٍ حَتَّى يَخْرُجَ مِمَّا قَالَ فِيهِ. (۲)

هر کس به مرد یا زن مؤمن بهتان زند یا درباره او چیزی بگوید که از آن مبراست، خداوند وی را در روز رستاخیز بر تلی از آتش نگه دارد تا از حرف خود درباره او برگردد.

در قرآن کریم نیز در مواردی به این رفتار نابهنجار اجتماعی اشاره شده است:

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا كُتِبُوا فَقَدْ اِخْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا. (احزاب: ۵۸)

ص: ۹۴

۱- نک: ترجمه المیزان، ح ۴، ص ۴۰۸.

۲- میزان الحکمه، ج ۲، ح ۱۹۹۱.

و کسانی که مردان و زنان مؤمن را بی آنکه مرتکب [کار زشتی] شده باشند، آزار می رسانند، به یقین، تهمت و گناهی آشکار بر گردن گرفته اند.

در دوران جاهلیت و پیش از اسلام، مردانی بودند که هرگاه می خواستند از همسر خویش جدا شوند، برای نپرداختن مهریه همسر خود، ابتدا به وی تهمت می زدند و سپس او را طلاق می دادند. خداوند متعال در قرآن کریم، آشکارا چنین مردانی را از بهتان زدن به همسران خود نهی می کند و می فرماید:

و اگر خواستید همسری [دیگر] به جای همسر [پیشین خود] ستانید و به یکی از آنان مال فراوانی داده باشید، چیزی از آن را پس مگیرید. آیا می خواهید آن [مال] را به بهتان و گناه آشکار بگیرید؟ (نساء: ۲۰)

۵. پرهیز از بدگمانی و تجسس نکردن در کارها

همان گونه که اسلام در پاره ای از احکام خود، به ظاهر امور بسنده می کند، در روابط اجتماعی نیز اصل را بر حسن ظن می گذارد و افراد را از گمان بد و تجسس در کارهای پنهانی مردم برحذر می دارد. برای نمونه، به پاک بودن آنچه در بازار مسلمانان خرید و فروش می شود، حکم می کند. از پیام های مهمی که در قرآن کریم آمده و رسول خدا صلی الله علیه و آله نیز بر آن تأکید کرده، این است که نسبت به یکدیگر گمان بد نبرید و در کار یکدیگر تجسس نکنید. خداوند در قرآن کریم می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا...؛ ای کسانی که ایمان آورده اید، از بسیاری از گمان ها پرهیزید که پاره ای از گمان ها گناه است و تجسس مکنید.» (حجرات: ۱۲) همچنین در آخر همین آیه آمده است: «وَاتَّقُوا اللَّهَ - إِنَّ اللَّهَ - تَوَّابٌ رَّحِيمٌ؛ پس از خدا، بترسید که خدا توبه پذیر مهربان است.»

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره پرهیز کردن از تجسس می فرماید: «إِنِّي لَمْ أُؤْمَرْ أَنْ أَنْقُبَ عَنْ قُلُوبِ النَّاسِ وَلَا أُشَقَّ بُطُونَهُمْ؛ من مأمور نیستم که دل های مردم را بکاوم و درونشان را بشکافم.» (۱) آن حضرت در کلام دیگری، مردم را از گمان بد و تجسس در کارهای دیگران که ریشه بسیاری از مشکلات در خانواده هاست، برحذر می دارد و می فرماید:

إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ، فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ وَلَا تَجَسَّسُوا. (۲)

از گمان [بد] دوری کنید؛ زیرا گمان، دروغ ترین سخن است. به سخنان مردم گوش نکنید و تجسس و عیب جویی نکنید.

تجسس به معنای جست و جو کردن در امور پنهانی دیگران است که انسان ها دوست ندارند آشکار شود. افراد باید بکوشند خانواده خود را از این حالت دور کنند؛ زیرا این کار، کدورت ها را زیاد و روابط خانوادگی را دچار مشکل می کند.

۶. به مجلس های سودمند بروید

یکی از ضرورت های زندگی خانوادگی و اجتماعی، گرد هم آمدن انسان ها است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، خانواده ها و به طور کلی همه مسلمانان را به حضور در مجلس های سودمند تشویق می کند. آن حضرت محفل ها را سه گونه توصیف کرده است: پرسود؛ سالم و پزمرده. مجلس پرسود و غنیمت، مجلسی است که در آن یاد خدا باشد. محفل سالم، مجلسی است

ص: ۹۶

۱- همان، ح ۲۳۴۴.

۲- همان، ح ۲۳۴۳.

که خاموش و ساکت است و مجلس پژمرده آن است که به باطل پرداخته شود. (۱) سپس در جایی دیگر می فرماید: «إِزْتَعُوا فِي رِيَاضِ الْجَنَّةِ؛ در باغ های بهشت گردش کنید.» عرض کردند: ای رسول خدا! باغ های بهشت چیست؟ حضرت فرمود: «مجلس های ذکر». (۲)

بنا بر این، بر حضور مسلمانان در محفل های سودمند بسیار تأکید شده است. برخی مجالس نه تنها سودمند نیست، بلکه به روح و روان آدمی نیز زیان می رساند. حضرت محمد صلی الله علیه و آله، مسلمانان را از حضور در چنین مجالس هایی نهی کرده است:

مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَجْلِسُ فِي مَجْلِسٍ يُسَبُّ فِيهِ إِمَامٌ أَوْ يُعْتَابُ فِيهِ مُسْلِمٌ... (۳)

هر کس به خدا و روز واپسین ایمان دارد، نباید در مجلسی بنشیند که در آن از امامی بدگویی یا از مسلمانی غیبت می شود.

به فرموده امام صادق علیه السلام: «پیامبر خدا هرگاه از مجلسی برمی خاست، اگرچه زمانی کوتاه در آنجا نشسته بود، بیست و پنج مرتبه از خدا آمرزش می طلبید.» به طور کلی، باید از شرکت در مجالس هایی که آلوده به گناهان است، دوری جست؛ خواه این گناه، فردی باشد، همچون شراب نوشیدن و خواه گناهانی باشد که متوجه دیگران است، مانند بدگویی و غیبت دیگران.

۷. پیوند خویشاوندی را تحکیم کنید

ص: ۹۷

۱- همان، ح ۲۳۸۸.

۲- همان، ح ۲۳۸۶.

۳- همان، ح ۲۳۷۵.

در روایت های اسلامی، از پیوند خویشاوندی به «صله رحم» تعبیر شده و اسلام بر حفظ و تقویت پیوند خویشاوندی، بسیار سفارش کرده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید:

مَا مِنْ خُطْوَةٍ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ خُطْوَتَيْنِ، خُطْوَةٍ يَسِيدُ بِهَا مُؤْمِنٌ صَيْفًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَ خُطْوَةٍ يَخْطُوهَا مُؤْمِنٌ إِلَى ذِي رَحِمٍ قَاطِعٍ يَصِلُهَا. (۱)

هیچ گامی نزد خدا دوست داشتنی تر از دو گام نیست. قدمی که مؤمن با آن در راه خدا صافی را پر می کند و قدمی که مؤمن برای برقراری رابطه با خویشاوندی که از او بریده است، برمی دارد.

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می فرماید: «ثَلَاثَةٌ لَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ: مُدْمِنٌ خَمْرٍ وَ مُدْمِنٌ سِحْرِ وَ قَاطِعٌ رَحِمٍ؛ سه گروه به بهشت نمی روند: شراب خوار، جادوگر و کسی که پیوند خویشاوندی را ببرد.» (۲) قطع رابطه با خویشاوندان، آثار ناگواری از جمله دور شدن از رحمت خدا را به همراه دارد. رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این زمینه فرمود: «إِنَّ الرَّحِمَةَ لَا تَنْزِلُ عَلَى قَوْمٍ فِيهِمْ قَاطِعٌ رَحِمٍ؛ رحمت الهی بر مردمی که در میان آنها قطع کننده رحم باشد، فرود نمی آید.» (۳)

بنابراین، می توان نتیجه گرفت که آثار قطع رابطه خویشاوندی، تنها گریبان گیر همان فرد نیست، بلکه دیگران هم به ندمت و آثار منفی این رفتار گرفتار می شوند. صله رحم و رسیدگی به خویشاوندان برکت ها و آثار فراوانی دارد. از جمله در دنیا، پابندگی خانواده و در آخرت، رحمت الهی را

ص: ۹۸

۱- محمد بن نعمان مفید، امالی المفید، قم، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ه. ق، ص ۱۱، ح ۸.

۲- میزان الحکمه، ج ۴، ح ۷۰۷۰؛ بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۹۴، ح ۲۳.

۳- کنز العمال، ح ۶۹۷۸.

در پی می آورد. صله رحم، روزی آدمی را افزایش می دهد و مرگ را به تأخیر می اندازد. در برخی روایت ها هم آمده است که حساب قیامت را آسان می سازد و انسان را از مرگ بد نگاه می دارد. رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید: «صَلِّهِ الرَّحِمِ تَزِيدُ فِي الْعُمْرِ وَ تَنْفِي الْفَقْرَ؛ صله رحم و پیوند خویشاوندی، عمر را زیاد می کند و فقر را از میان می برد.»^(۱) همچنین در سخنی دیگر می فرماید: «صَلِّهِ الرَّحِمِ تَعْمُرُ الدِّيَارَ وَ تَزِيدُ فِي الْأَعْمَارِ وَ إِنْ كَانَ أَهْلُهَا غَيْرَ أَخْيَارٍ؛ صله رحم، خانه ها را آباد و عمرها را زیاد می کند، هر چند به جا آورندگان صله رحم از نیکان نباشند.»^(۲)

پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله در مورد صله رحم در روایت های دیگری به چند نکته مهم دیگر نیز اشاره می کند که چند مورد از آن را بیان می کنیم:

الف) اگر انسان برای صله رحم و رسیدگی به خویشاوندان، ناچار شود یک سال راه پیمایی کند، سزاوار است: «سِرَّ سَنَّهُ صَلِّ رَحِمَكَ؛ برای به جای آوردن صله رحم [حتی اگر شده] یک سال راه پیمایی کن.»^(۳)

ب) با خویشاوندی که از انسان بریده است، باید رابطه برقرار کرد: «صِلْ مَنْ قَطَعَكَ وَ أَحْسِنْ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْكَ وَ قَلِ الْحَقَّ وَ لَوْ عَلَى نَفْسِكَ؛ با خویشاوندی که از تو بریده است، پیوند برقرار کن و به آن کس که به تو بدی کرده است، خوبی کن و حق را بگو هر چند به زیان تو باشد.»^(۴) ایشان در جایی دیگر در مورد قطع رحم

ص: ۹۹

۱- میزان الحکمه، ج ۴، ح ۷۰۴۹؛ بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۸۸، ح ۲.

۲- میزان الحکمه، ج ۴، ح ۷۰۵۲.

۳- همان، ح ۷۰۵۹.

۴- کتالعمال، ۶۹۲۹.

می فرماید: «لَا تَقْطَعُ رَحِمَكَ وَإِنْ قَطَعْتَكَ؛ از خویشاوند خود مَبْرُ گرچه او از تو ببرد».(۱)

ج) صله رحم درجه های گوناگونی دارد که کمترین آن می تواند سلام و احوال پرسی باشد: «صَلُّوا أَرْحَامَكُمْ بِالْأَنْبِيَاءِ وَ لَوْ بِالسَّلَامِ؛ در دنیا با خویشانتان پیوند برقرار کنید، گرچه به سلامی».(۲)

۸. گره گشایی کنید

گره گشایی از کار دیگران به ویژه خویشان، امری پسندیده و مایه خشنودی پروردگار است. افراد خانواده به دلیل ارتباط نزدیک و حقوقی که بر گردن یکدیگر دارند، سزاوارترین کسان برای گره گشایی هستند. انسان اگر بتواند به دیگران خدمت بیشتری کند، از دیدگاه اسلام بسیار ارزشمند است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در پاسخ به این پرسش که خداوند چه کسی را بیشتر از همه دوست دارد، فرمود: «أَنْفَعُ النَّاسِ لِلنَّاسِ؛ آن که به حال مردم سودمندتر است».(۳) همچنین ایشان انسان های والامقام را کسانی می داند که افزون بر داشتن ویژگی های مثبت دیگر، به دیگران نیز کمک کنند. انسان باید بکوشد همواره برای خدمت به دیگران قدم بردارد و دیگران را دوست داشته و خیرخواه آنها باشد.

امام باقر علیه السلام نقل می کند که از پیامبر خدا پرسیدند: خدای عزوجل کدام

ص: ۱۰۰

۱- کافی، ج ۲، ص ۳۴۷، ح ۶.

۲- مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۲۵۵.

۳- میزان الحکمه، ج ۲، ح ۱۳۲۰.

کار را بیشتر دوست دارد؟ حضرت فرمود: «مسلمانی را پیایی شاد کردن.» عرض شد: ای رسول خدا! منظور شما از شاد کردن پیایی مسلمان چیست؟ حضرت فرمود: «گرسنگی اش را برطرف ساختن، اندوهش را زدودن و قرضش را پرداخت کردن.» (۱) پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روایت دیگری فرمود: «مَنْ قَضَى لِأَخِيهِ الْمُؤْمِنِ حَاجَةً كَانَ كَمَنْ عَبَدَ اللَّهَ - دَهْرَهُ؛ هر کس یک نیاز برادر مؤمن خود را برآورد، چنان است که همه عمر خویش را به عبادت خدا سر کرده باشد.» (۲)

باید توجه داشت خداوند همان گونه که عبادت هایی مانند نماز، روزه، اعتکاف و تلاوت قرآن را می پسندد، به همان مقدار، بلکه بیشتر از آن، از خدمت کردن به مردم و سودرسانی به آنها خشنود می شود. زمانی که خداوند از بنده ای خشنود شود، با نعمت های فراوان خود، او را در زندگی فردی و اجتماعی اش همراهی می کند.

۹. با یکدیگر سازگار باشید

مدارا نوعی سازش اجتماعی است که با خوش اخلاقی همراه است. در لسان العرب از جوهری، ادیب و لغت شناس معروف نقل شده است که مدارا کردن؛ یعنی با ملایمت و نرمی برخورد کردن با مردم. او در این باره حدیثی نقل می کند بدین مضمون: «رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ مِידَارَةُ النَّاسِ؛ حقیقت خردمندی پس از ایمان به خدا، مدارا با مردم است؛» یعنی با نرمی با مردم برخورد کردن و معاشرت نیکو، به گونه ای که حالت تنفر و دوری از انسان

ص: ۱۰۱

۱- . همان، ح ۳۱۲۶؛ وسائل الشیعه، ج ۱۶، ص ۳۵۶.

۲- . میزان الحکمه، ج ۳، ح ۴۴۶۱.

به دیگران دست ندهد. (۱)

زندگی خانوادگی بدون مدارا با اعضای آن امکان پذیر نیست. مدارا و سازش با افراد از چنان ارزشی برخوردار است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در باره آن فرمود: «أَمَرَنِي رَبِّي بِمُدَارَاهِ النَّاسِ كَمَا أَمَرَنِي بِأَدَاءِ الْفَرَائِضِ؛ پروردگارم همان گونه که مرا به انجام واجبات فرمان داده، به مدارا کردن با مردم نیز فرمان داده است.» (۲)

مدارا به زبان ساده به معنای کنار آمدن با دیگران است. اگر افراد یک خانواده بخواهند زندگی شیرینی داشته باشند، باید بیاموزند که چگونه با یکدیگر زندگی کنند و در مرحله بالاتر، همین رفتار را با خویشاوندان و همسایگان داشته باشند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در سخنی، سازش با دیگران را نیمی از ایمان معرفی می کند و می فرماید: «مُدَارَاهُ النَّاسِ نِصْفُ الْإِيمَانِ وَ الرِّفْقُ بِهِمْ نِصْفُ الْعَيْشِ؛ مدارا کردن با مردم، نصف ایمان است و نرمی و مهربانی کردن با آنان نصف زندگی است.» (۳)

مفهوم مدارا چنان گسترده است که حتی به سازگاری مسلمانان در مقابل کافران و مخالفان نیز بسیار سفارش شده است. مدارا با دیگران سبب می شود که مهر و محبت جای گزین کینه شود.

ص: ۱۰۲

۱- . نک: لسان العرب، ج ۱۴، ص ۲۵۵.

۲- . کافی، ج ۲، ص ۱۷، ح ۴.

۳- . همان، ص ۱۱۷، ح ۵.

۱۰. به سالمندان احترام بگذارید

از جمله درس هایی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به تک تک افراد خانواده می دهد، احترام گذاشتن به سالمندان است. ارج نهادن و احترام گذاشتن به کهن سالان امری واجب است، به گونه ای که در بسیاری از روایت های اسلامی، احترام به انسان های مؤمن سالمند در ردیف احترام گذاشتن به پیامبر و خدا دانسته شده است. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این باره فرمود: «إِنَّ مِنْ إِجْلَالِي تَوْقِيرَ الشَّيْخِ مِنْ أُمَّتِي؛ احترام نهادن به سالمند امت من، احترام به من است.» (۱) همچنین در کلامی دیگر فرمود: «مِنْ إِجْلَالِ اللَّهِ إِجْلَالُ ذِي الشَّيْبَةِ الْمُسْلِمِ؛ احترام نهادن به مسلمان سالخورده، احترام به خداوند است.» (۲)

احترام به خویشاوندان بسیار ضروری است، ولی اسلام برای فرد سالمند، ارزش و اعتبار دیگری قائل است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به مهربانی با کودکان، زنان و احترام به سالمندان سفارش کرده است که این کار درحقیقت، ارج نهادن به تجربه و ایمان شخص سالمند است.

۱۱. در زندگی مشورت کنید

انسان در زندگی اجتماعی و خانوادگی با مسائل متعددی روبه رو می شود که گاهی به تنهایی نمی تواند از عهده آنها برآید و نیاز دارد از تجربه و عقل دیگران استفاده کند. در واقع، مشورت کردن یک روش زندگی است. خداوند، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و آلهو دیگر مسلمانان را به مشورت کردن

ص: ۱۰۳

۱- . کتزالعمال، ح ۶۰۱۳.

۲- . میزان الحکمه، ج ۶، ح ۹۲۲۴.

تشویق می کند: «چه بسا راه حل هایی که جز با مشورت به دست نیاید».(۱)

اگر انسان در زندگی با مسائلی روبه رو شود که نتواند در مورد آنها تصمیم بگیرد، بهترین راه حل آن، استفاده از تجربه، علم و عقل دیگران است. مشورت در زندگی زناشویی، برخورد با فرزندان و همکاران و مانند آن می تواند چراغ راه آدمی باشد و او را به راه درست هدایت کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید: «لَا مُظَاهَرَةَ أَوْثَقُ مِنَ الْمَشَاوَرَةِ؛ هیچ پشتیبانی قابل اعتمادتر از مشورت نیست».(۲) و در جایی دیگر نیز فرمود: «الْحَزْمُ أَنْ تَسْتَشِيرَ ذَا الرَّأْيِ وَ تُطِيعَ أَمْرَهُ؛ دوراندیشی آن است که با صاحب نظر مشورت و به نظر او عمل کنی».(۳) نکته مهمی که در این حدیث به آن اشاره شده، مشورت با انسان های صاحب اندیشه است. مشورت با چنین افرادی سبب می شود که انسان کمتر دچار اشتباه، لغزش و پشیمانی شود. حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله در سفارشی دیگر، امیرمؤمنان علی علیه السلام را از مشورت با هر کسی برحذر می دارد و می فرماید:

يَا عَلِيُّ، لَا تُشَاوِرْ جَبَانًا، فَإِنَّهُ يُضَيِّقُ عَلَيْكَ الْمَخْرَجَ؛ وَ لَا تُشَاوِرِ الْبَخِيلَ، فَإِنَّهُ يَقْضِرُ بِكَ عَنْ غَايَتِكَ؛ وَ لَا تُشَاوِرْ حَرِيصًا، فَإِنَّهُ يُزَيِّنُ لَكَ شَرَّهَا.(۴)

ای علی! با ترسو مشورت مکن؛ زیرا او راه حل مشکل را بر تو تنگ می کند؛ با بخیل نیز مشورت مکن؛ زیرا او تو را از هدفت باز می دارد و با حریص مشورت مکن؛ زیرا او آزمندی

ص: ۱۰۴

۱- . نک: شورا: ۳۸؛ آل عمران: ۱۵۹.

۲- . میزان الحکمه، ج ۶، ح ۹۸۷۵؛ مستدرک الوسائل، ج ۸، ص ۳۴۲.

۳- . میزان الحکمه، ج ۶، ح ۹۸۵۴.

۴- . همان، ح ۹۸۶۷.

را در نظرت نیکو جلوه می دهد.

۱۲. بخشاینده باشید

در برخورد و روابط اجتماعی افراد با یکدیگر چهار حالت را می توان در نظر گرفت:

الف) انسان در حق کسی خوبی کند و او هم در حق آدمی خوبی کند.

ب) انسان در حق کسی بدی کند و طرف مقابل هم به مانند او رفتار کند.

ج) انسان در حق کسی خوبی کند و طرف مقابل در حق او بدی کند.

د) انسان در حق کسی بدی کند، ولی او در حق آدمی خوبی کند.

از این چهار حالت می توان نتیجه گرفت:

حالت اول: خوبی در مقابل خوبی که یک امر طبیعی است.

حالت دوم: بدی در مقابل بدی که این حالت را نیز می توان امری طبیعی برشمرد.

حالت سوم: بدی در مقابل خوبی که این عمل، زشت است و عقل و فطرت آدمی آن را نمی پسندد.

حالت چهارم: خوبی در مقابل بدی. این شخص، آدمی است که نه تنها اهل بخشایش و گذشت است، بلکه به جز بخشش، به

او خوبی هم کرده است.

اسلام سیاست پلکانی دارد؛ به این معنا که اگر کسی در حق آدمی بدی کرد، اسلام اجازه مقابله به مثل را به فرد می دهد، به

شرط آنکه از مرز عدالت خارج نشود. خداوند در قرآن کریم می فرماید:

ص: ۱۰۵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا، إِعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ -
إِنَّ اللَّهَ -خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ. (مائده: ۸)

ای کسانی که ایمان آورده اید! برای خدا به داد برخیزید [و] به عدالت شهادت دهید و البته نباید دشمنی گروهی شما را بر آن دارد که عدالت نکنید. عدالت کنید که آن به تقوا نزدیک تر است و از خدا پروا دارید؛ چون خدا به آنچه انجام می دهید، آگاه است.

در مرحله بعد عفو و بخشش را می پسندد و در مرحله بالاتر، از ایشان می خواهد که در مقابل بدی نه تنها بخشش کنند، بلکه پاسخ آن را نیز با خوبی دهند. اسلام می پذیرد که سزای بدی، بدی است، ولی سفارش می کند چنین نکنید و اهل عفو و بخشایش باشید. خداوند در قرآن کریم می فرماید:

و جزای بدی، مانند آن، بدی است. پس هر که در گذرد و نیکوکاری کند، پاداش او بر [عهده] خداست. به راستی او ستمگران را دوست نمی دارد. (شورا: ۴۰)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز درباره فضیلت عفو و بخشش می فرماید:

أَلَا -أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ خَلَائِقِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ؟ الْعَفْوُ عَمَّنْ ظَلَمَكَ، وَ تَصَلُّ لُ مَنْ قَطَعَكَ وَ الْإِحْسَانُ إِلَى مَنْ أَسَاءَ إِلَيْكَ وَ إِعْطَاءُ مَنْ حَرَمَكَ. (۱)

آیا شما را از بهترین خوی های دنیا و آخرت خبر ندهم؟ بخشودن کسی که به تو ستم کرده و پیوستن به کسی که از تو بریده و نیکی کردن به کسی که به تو بدی کرده و عطا کردن به کسی که از تو دریغ کرده است.

آن بزرگوار در کلام دیگری از صحرای محشر خبر می دهد و می فرماید:

آن گاه که بندگان در صحرای محشر گرد آورده شوند، آوازدهنده ای جار می زند: آن

ص: ۱۰۶

کسی که مزدش با خداست، برخیزد و به بهشت رود. گفته می شود: چه کسی مزدش با خداست؟ می گوید: بخشاینندگان مردم. (۱)

افزون بر مواردی که به آن اشاره شد، به دو نکته مهم دیگر که در برخی از روایت ها به آن اشاره شده است، می پردازیم:

الف) بخشایش در حالت قدرت ارزشمندتر است؛ یعنی هرگاه انسان قدرت انتقام گرفتن دارد و در این حال گذشت کند، سزاوار احترام بیشتری است. (۲)

ب) گذشت، خوب و نیکوست، ولی اگر انسان بداند گذشت برای طرف مقابل زیان بار است، می تواند گذشت نکند. (۳)

۱۳. عذرخواهی کنید

انسان بدون خطا و لغزش نیست، ولی اگر دچار اشتباهی در حق دیگران شد، پسندیده آن است که از آنها پوزش بخواهد. نکته مهم آن است که انسان عذر دیگران را بپذیرد. در روایت های اسلامی به نکته های جالبی در این باره اشاره شده است که رعایت آنها می تواند در تحکیم روابط خانوادگی و خویشاوندی مؤثر باشد. از دیدگاه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، انسان باید بکوشد به گونه ای رفتار کند که مجبور به عذرخواهی نشود. حضرت می فرماید: «إِيَّاكَ وَ مَا تَعْتَدِرُ مِنْهُ...؟ زَنَهَارِ از کاری که به سبب آن پوزش بخواهی». (۴)

ص: ۱۰۷

۱- میزان الحکمه، ج ۸، ح ۱۳۱۷۳؛ کنز العمال، ح ۷۰۰۹.

۲- میزان الحکمه، ح ۱۳۲۰۷ - ۱۳۲۲۰.

۳- همان، ج ۱۳۲۲۵.

۴- همان، ج ۸، ح ۱۲۰۹۹.

نخستین راه برای جبران اشتباه پس از پشیمانی، عذرخواهی است. اگر هر کدام از افراد خانواده در مقابل دیگری بدی کند، باید پوزش بطلبد. همچنین نباید عذرخواهی را آن قدر به تأخیر بیندازد که دیگر سودی نداشته باشد. در این باره از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است: «شَرُّ الْمَعْدِرَةِ حِينَ يَحْضُرُ الْمَوْتُ؛ بدترین پوزش، زمانی است که مرگ فرا رسد».(۱)

در روایت ها تأکید شده است که عذر دیگران را بپذیرید و حتی اگر دیدید عذری ندارد، شما برایش عذری بتراشید.(۲) یکی از نتایج پذیرفتن عذر، استحکام روابط میان افراد است. انسان خردمند، انسانی است که عذر دیگران را بپذیرد. در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است:

مَنْ أَتَاهُ أَخُوهُ مُتَنَصِّلاً فَلْيَقْبَلْ ذَلِكَ مِنْهُ، مُحِقًّا كَانَ أَوْ مُبْطِلاً، فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ لَمْ يَرِدْ عَلَيَّ الْحَوْضُ.(۳)

هر کس برادرش به عذرخواهی نزد او آید، باید عذرش را بپذیرد؛ خواه عذرش موجه باشد یا نادرست. اگر عذرش را نپذیرد، کنار حوض [کوثر] بر من وارد نشود.

اقرار به گناه و اشتباه، نوعی عذرخواهی کردن است. بنا براین، انسان نباید دیگران را برای عذرخواهی از خود در فشار روحی بیشتر قرار دهد. به هر حال، انسان باید در مقابل گناه و خطای دیگران، سریع از خود واکنش نشان ندهد، بلکه صبر پیشه کند و بکوشد راهی برای عذرخواهی او فراهم

ص: ۱۰۸

۱- . همان، ح ۱۲۱۲۲؛ بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۱۳۳، ح ۴۳.

۲- . میزان الحکمه، ج ۸، ح ۱۲۱۰۸.

۳- . همان، ح ۱۲۱۱۴؛ کنز العمال، ۷۰۲۹.

آورد.

ص: ۱۰۹

۱. از پرخوری بپرهیزید

در روایت های اسلامی به مسلمانان سفارش شده است که از پرخوری و انباشتن معده بپرهیزند؛ زیرا سلامت جسم و جان در گرو کم خوردن است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «مَنْ قَلَّ أَكَلُهُ قَلَّ حِسَابُهُ؛ هر که خوراکش کم باشد، کمتر حساب پس دهد.»^(۱) همچنین در جایی دیگر از ایشان نقل شده است:

مَنْ قَلَّ طُعْمُهُ صَحَّ بَطْنُهُ وَ صَفَا قَلْبُهُ، وَ مَنْ كَثُرَ طُعْمُهُ سَقَمَ بَطْنُهُ وَ قَسَا قَلْبُهُ.^(۲)

آن که غذا کم می خورد، معده اش سالم می ماند و صفای دل می یابد و هر که پرخور باشد، معده اش بیمار و قلبش سخت می شود.

در روایت دیگری از ایشان می خوانیم:

مَنْ كَثُرَ تَسْبِيحُهُ وَ تَمَجِيدُهُ وَ قَلَّ طَعَامُهُ وَ شَرَابُهُ وَ مَنَامُهُ، اشْتَاقَتْهُ الْمَلَائِكَةُ.^(۳)

هر که زیاد تسبیح و تمجید حق بکند و کم بخورد و کم بنوشد و کم بخوابد، فرشتگان مشتاق او می شوند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، روشی برای خوردن ارائه داده است که با به کار

ص: ۱۱۰

۱- . مستدرک الوسائل، ج ۱۶، ص ۲۲۱، ح ۱۹۶۵۱.

۲- . میزان الحکمه، ج ۱، ح ۵۷۹.

۳- . همان، ح ۵۸۱.

بستن آن می توان تا اندازه زیادی سلامت جسمی خود را تأمین کرد. حضرت صلی الله علیه و آله می فرماید: «كُلُّ وَ أَنْتَ تَشْتَهِي وَ أَمْسِكُ وَ أَنْتَ تَشْتَهِي؛ وقتی اشتها داری، غذا بخور و تا هنوز اشتها داری، دست از خوردن بشوی».(۱)

امیرمؤمنان علی علیه السلام به فرزند خود، امام حسن علیه السلام، این دستور پیامبر را سفارش می کند و می افزاید: «غذا را خوب بجو و پیش از خوابیدن، قضای حاجت کن. اگر این نکات را رعایت کنی، از مراجعه به طبیب بی نیاز می شوی».(۲)

۲. از خوابیدن بسیار پرهیزید

خواب از نعمت هایی است که خداوند مهربان به انسانی ارزانی داشته است. خداوند، خواب را مایه آسایش و استراحت معرفی می کند: «وَ جَعَلْنَا نَوْمَكُمْ

سُبَاتًا» (نبا: ۹) در مقابل، پر خوابی، صفتی ناپسند است. رسول خدا صلی الله علیه و آله، پیروانش را از پر خوابی بر حذر داشته است؛ زیرا آثار بدی در زندگی روزانه بر جای می گذارد و آخرت آدمی را تباه می سازد. ایشان در این باره می فرماید: «إِيَّاكُمْ وَ كَثْرَةَ النَّوْمِ فَإِنَّ كَثْرَةَ النَّوْمِ يَدْعُ صَاحِبَهُ فَقِيرًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛ از پر خوابی پرهیزید؛ زیرا پر خوابی، صاحب خود را در روز قیامت تهی دست می گذارد».(۳)

۳. پاکیزگی را رعایت کنید

ص: ۱۱۱

۱- همان، ح ۶۳۳.

۲- خصال، ص ۲۲۹، ح ۶۷.

۳- میزان الحکمه، ج ۱۳، ح ۲۰۹۱۴.

اسلام در سه مرحله به پاکیزگی توجه کرده است: مرحله اول، تمیز بودن و دوری جستن از آلودگی های ظاهری است که آن را می توان بهداشت نامید. در مرحله دوم، برخی از چیزها را نجس دانست و برخی را پاک، برخی را حرام و برخی را نیز حلال شمرد. در مرحله سوم، به پاکی روح و روان آدمی توجه کرد که این پاکی در کنار توحید، تقوا، ایمان و عمل صالح به دست می آید. ره آورد تمامی این پاکی ها، حیات طیبه یا زندگی پاک خواهد بود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دربارۀ پاکی می فرماید:

تَنْظِفُوا بِكُلِّ مَا اسْتَطَعْتُمْ فَإِنَّ اللَّهَ -تَعَالَى بَنَى الْإِسْلَامَ عَلَى النَّظَافَةِ وَلَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا كُلُّ نَظِيفٍ. (۱)

خودتان را با هر وسیله ای که می توانید، پاکیزه کنید؛ زیرا خدای متعال، اسلام را بر پایه پاکیزگی بنا کرده است و هرگز به بهشت نرود مگر کسی که پاکیزه باشد.

خداوند، انسان عابد پاکیزه را دوست دارد. دلیل این مدعا سخن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است. که می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ -يُحِبُّ النَّاسِكَ النَّظِيفَ؛ به یقین، خداوند، عابد پاکیزه را دوست دارد.» (۲) افزون بر آن، در برخی از روایت ها اشاره شده که پاکیزگی از عوامل از بین برنده فقر است و سبب افزایش روزی می شود. همچنین از غم و اندوه آدمی می کاهد و مایه الفت و محبت بیشتر میان انسان ها می شود. (۳) فرشتگان نیز برای انسان مؤمن پاکیزه دعا می کنند.

ص: ۱۱۲

۱- همان، ح ۲۰۳۲۹.

۲- همان، ح ۲۰۳۲۹.

۳- نک: وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۲۲، ج ۵، ص ۱۴؛ کنز الفوائد، ج ۲، ص ۱۸۲؛ میزان الحکمه، ج ۱۳، ص ۶۳۴۰؛ مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۴۵۶، باب استحباب کنس البیوت،

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آلهدر این باره می فرماید:

این بدن ها را پاکیزه سازید. خداوند شما را پاکیزه گرداند؛ زیرا بنده ای که شب با بدنی پاکیزه بخوابد، هیچ ساعتی از شب از این پهلو به آن پهلو نمی چرخد مگر اینکه فرشته می گوید: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِعَبْدِكَ فَإِنَّهُ بَاتَ طَاهِرًا؛ خدایا بنده ات را بیمارز؛ زیرا با بدنی پاکیزه خوابیده است».(۱)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره پاکیزگی لباس می فرماید: «مَنْ اتَّخَذَ ثَوْبًا فَلْيُنْظِفْهُ؛ هر کس جامه ای انتخاب کند [و پوشد]، باید آن را پاکیزه سازد».(۲) این سخن پیامبر آدمی را متوجه این نکته می سازد که حق لباس آن است که پاکیزه نگه داشته شود. حضرت به پاکیزگی خانه هم توجه می کرد و می فرمود: «زبالة را شب در خانه های خود نگه ندارید و آن را در روز به بیرون از خانه ببرید؛ زیرا زبالة، نشیمن گاه شیطان است».(۳)

از جابر بن عبدالله نقل شده است:

روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله نزد ما آمد و چشمش به مردی افتاد که موهایش ژولیده و درهم بود. فرمود: «آیا این مرد چیزی پیدا نکرده است که با آن موهای خود را مرتب کند؟» همچنین مرد دیگری را دید که لباس هایی چرکین به تن داشت. فرمود: «آیا این مرد آبی پیدا نکرده است که لباسش را بشوید؟»(۴)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، انسان آلوده و ناپاک را بدترین بنده می داند و می فرماید: «بِئْسَ الْعَبْدُ الْقَاذِرُ؛ بدترین بنده، انسان آلوده و ناپاک است».(۵)

ص: ۱۱۳

- ۱- میزان الحکمه، ح ۲۰۳۱۶.
- ۲- همان، ج ۵، ح ۵۷۶۴.
- ۳- همان، ج ۱۴، ح ۲۰۳۲۴.
- ۴- همان، ج ۱۳، ح ۲۰۳۱۹.
- ۵- کافی، ج ۶، ص ۴۳۹.

اهمیت شست و شو را از شماری از دستوره‌های اسلام می‌توان دریافت. آن گاه که کودک به دنیا می‌آید، مستحب است او را بشویند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خطاب به امیر مؤمنان علی علیه السلامی فرمود:

يَا عَلِيُّ عَلَى النَّيَّاسِ كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ الْغُسْلُ، فَأَغْتَسِلْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ وَ لَوْ أَنَّكَ تَشْتَرِي الْمَاءَ بِقُوتِ يَوْمِكَ وَ تَطْوِيهِ فَإِنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ مِنْ التَّطَوُّعِ أَكْبَرَ مِنْهُ. (۱)

ای علی! مردم باید هر هفت روز، یک بار غسل کنند (حمام روند). بنا براین، هر جمعه غسل کن حتی اگر لازم شود برای تهیه آب آن، خوراک روزانه ات را بفروشی و گرسنه بمانی؛ زیرا هیچ امر مستحبی بالاتر از غسل جمعه نیست.

همچنین پس از مردن وقتی می‌خواهند جسم آدمی را داخل قبر بگذارند، ابتدا آن را می‌شویند و غسل می‌دهند و سپس او را به خاک می‌سپارند.

ب) به بهداشت مو رسیدگی کنید

زیبایی، نعمتی است که خداوند به انسان ارزانی داشته است. موی سر یکی از نعمت‌های زیبایی بخش خداوند است. در روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمود: «الشَّعْرُ الْحَسَنُ مِنْ كِسْوَةِ اللَّهِ فَأَكْرَمُوهُ؛ موی زیبا، پوششی خدایی است. پس آن را ارج نهد». (۲)

رعایت بهداشت موی سر نه تنها یک ویژگی فردی است، بلکه حقی اجتماعی نیز به شمار می‌رود؛ زیرا حق هر فردی است که همسر، هم‌نشین

ص: ۱۱۴

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ح ۲۴۵۴؛ بحار الانوار، ج ۸۱، ص ۱۲۹، ح ۱۸.

۲- میزان الحکمه، ج ۲، ح ۲۴۸۳.

یا همکار پاکیزه و مرتب داشته باشد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره این حق اجتماعی می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ مَنْ عَبَدَهُ إِذَا خَرَجَ إِلَى إِخْوَانِهِ أَنْ يَتَهَيَّأَ لَهُمْ وَيَتَجَمَّلَ. (۱)

به درستی که خداوند دوست دارد هر گاه بنده اش به سوی برادران دینی خویش (افراد جامعه) می رود، خود را آماده کند و زینت ببخشد؛ یعنی زیبا و آراسته در جامعه حضور یابد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره رسیدگی به مو می فرماید: «مَنْ اتَّخَذَ شَعْرًا فَلْيُحْسِنْ وَلَا يَتَّهَهُ أَوْ لِيُجِزَّهُ؛ هر کس مو بگذارد، باید خوب به آن برسد، و گرنه کوتاهش کند.» (۲) در برخی از روایت های دیگر نیز از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است که موهای زاید بدن را کوتاه کنید. (۳)

ج) ناخن ها را کوتاه کنید

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای پاکیزگی مسلمانان، راه و روش درست و مناسب آن کارها را تعیین می کرد. انس که سال ها در خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله بود، می گوید:

رسول خدا صلی الله علیه و آله برای [پاکیزگی] ما چنین وقت تعیین کرد که مرد هر چهل روز، موی زهارش را بزند. موی زیر بغلش را هر وقت بلند شد، بسترد. نگذارد شاربش بلند شود و هر جمعه ناخن هایش را بگیرد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله کوتاه کردن ناخن ها را به دو دلیل روا می داند و می فرماید: «تَقْلِيمُ الْأَظْفَارِ يَمْنَعُ الدَّاءَ الْأَعْظَمَ، وَ يُدِيرُّ الرِّزْقَ؛ کوتاه کردن ناخن ها، از

ص: ۱۱۵

۱- . وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۱۱، ح ۵۷۵۶.

۲- . میزان الحکمه، ج ۲، ح ۲۴۸۴.

۳- . بحار الانوار، ج ۷۶، ص ۱۱۱؛ علل الشرایع، ج ۲، ص ۲۰۶.

درد بزرگ جلوگیری می کند و روزی را افزایش می دهد». (۱) همچنین می فرماید: «قال للرجال قُصُوا أَظْفِيرَكُمْ، و لِلنِّسَاءِ أَتْرُكْنَ فَإِنَّهُ أَزِينٌ لَكُنَّ؛ [شما مردان] ناخن هایتان را بگیرید [و شما زنان] ناخن هایتان را بلند بگذارید؛ زیرا این برای شما زیباتر است». (۲)

(د) مسواک بزیند

بهداشت دهان و دندان از مواردی است که اسلام به آن توجه بسیاری کرده است و آن را یکی از نشانه های ایمان می داند. از امام صادق علیه السلام روایت شده است که رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «راه های قرآن را پاک و پاکیزه کنید.» گفتند: ای رسول خدا! راه قرآن چیست و کدام است؟ حضرت فرمود: «دهان های شما». عرض کردند: با چه [پاک و پاکیزه کنیم]؟ حضرت فرمود: «با مسواک». (۳)

از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره مسواک زدن روایت های بسیار جالبی نقل شده است. از جمله حضرت فرموده است: «لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ بِالسُّوَاكِ مَعَ كُلِّ صِيْلَةٍ؛ اگر ترس از سخت گیری بر امتم نبود، به آنها دستور می دادم که با هر نمازی مسواک زنند». (۴)

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله به حضرت علی علیه السلام چنین سفارش می کند:

ای علی! بر تو باد به مسواک زدن. اگر توانستی که از این کار کم نکنی، چنین کن؛ زیرا هر نمازی که با مسواک زدن بخوانی، از چهل روز نمازی که بی مسواک زدن بگزاری، برتر

ص: ۱۱۶

۱- میزان الحکمه، ج ۷، ح ۱۱۳۶۷؛ کافی، ج ۶، ص ۴۹۰، ح ۱.

۲- کافی، ج ۶، ص ۴۹۱، ح ۱۵.

۳- وسائل الشیعه، ج ۲، ص ۲۲، ح ۱۳۶۶.

۴- میزان الحکمه، ج ۶، ح ۹۰۴۹؛ الکافی، ج ۳، ص ۲۲، ح ۱.

مسواک زدن از سفارش های اکید جبرئیل امین به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است.

حضرت می فرماید: «ما زال جبرئیل یوصی بِنی بِالسَّوَاكِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيَجْعَلُهُ فَرِيضَةً؛ جبرئیل همواره مرا به مسواک زدن سفارش می کرد، چندان که گمان کردم به زودی این کار را واجب خواهد کرد». (۲)

مسواک زدن فایده های بسیاری دارد، از جمله دهان را تمیز می کند؛ نور چشم را زیاد می کند؛ خدای رحمان را خشنود می گرداند؛ دندان ها را سفید و از پوسیدگی آنها جلوگیری می کند؛ لثه را محکم و حافظه را زیاد می کند و حتی در پریشانی مو نیز مؤثر است. (۳)

از امام صادق علیه السلام نقل شده است: «رسول خدا صلی الله علیه و آله چون نماز خفتن (عشا) را می خواند، دستور می داد ظرف وضو و مسواکش را کنار سرش بگذارند...». در روایتی دیگر نیز آمده است: «آن حضرت هر بار که از خواب بیدار می شد، مسواک می زد». (۴)

درباره چگونگی مسواک زدن از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شد است که فرمود: «إِسْتَاكُوا عَرْضًا وَلَا تَسْتَاكُوا طُولًا؛ دندان هایتان را از عرض (عمودی) مسواک

۱- همان، ح ۹۰۵۱.

۲- همان، ح ۹۰۵۹.

۳- همان، ح ۹۰۶۴ و ۹۰۶۵.

۴- کافی، ج ۳، ص ۴۴۵، ح ۱۳.

استفاده از بوی خوش از سنّت های پیامبران الهی است و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عطر و بوی خوش توجه فراوان داشت تا جایی که امام صادق علیه السلام در این باره فرمود:

شخصی نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله می رفت و می گفت: می خواهم استفاده از عطر و چند چیز دیگر را [که نام برد]، کنار بگذارم. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: عطر را کنار مگذار؛ زیرا فرشتگان بوی خوش مؤمن را می بویند. بنا براین، [دست کم] در روزهای جمعه از بوی خوش استفاده کن. (۲).

رسول اکرم صلی الله علیه و آله درباره آثار استفاده از عطر و بوی خوش می فرماید: «الطَّيْبُ يَشُدُّ الْقَلْبَ؛ بوی خوش قلب را تقویت می کند.» (۳) همچنین در کلامی دیگر فرموده است: «إِنَّ الرِّيحَ الطَّيِّبَةَ تَشُدُّ الْقَلْبَ وَ تَزِيدُ فِي الْجَمَاعِ؛ بوی خوش، قلب (روحیه) را تقویت می کند و بر نیروی جنسی می افزاید.» (۴).

امیرمؤمنان علی علیه السلام درباره یکی از ویژگی های اخلاقی پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می فرماید: «آن حضرت عطر و شیرینی را [که به ایشان تعارف می شد] رد نمی کرد.» (۵) نکته ای که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درباره عطر زدن به آن اشاره دارد، این است که میان عطر زدن زن و مرد تفاوت وجود دارد. هر دو

۱- میزان الحکمه، ج ۶، ح ۹۰۶۹؛ مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۳۶۸.

۲- کافی، ج ۵، ص ۵۱۱، ح ۱۴.

۳- میزان الحکمه، ج ۷، ح ۱۱۳۲۲.

۴- همان، ح ۱۱۳۲۳.

۵- همان، ح ۱۱۳۳۰.

می توانند از عطر استفاده کنند، ولی زن باید توجه داشته باشد که بوی خوش او به مردان نامحرم نرسد. بنا براین، آن بزرگوار در خطابی فراگیر به همه مسلمانان می فرماید:

مَنْ تَطَيَّبَ لِلَّهِ تَعَالَى جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ رِيحُهُ أَطْيَبُ مِنْ الْمِسْكِ الْمَأْذُفَرِ وَ مَنْ تَطَيَّبَ لِغَيْرِ اللَّهِ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ رِيحُهُ أَثْنُ مِنْ الْجِيفَةِ. (۱)

هر که برای خدای تعالی خود را خوش بو کند، در روز قیامت، بوی خوش تر از مشک تیز بوی است و هر که برای جز خدا خوش بو کند، در روز قیامت، بوی گند تر از مردار است.

کتاب نامه

* قرآن کریم.

۱. آمدی، عبدالواحد محمد، غررالحکم و دررالکلم، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶.

۲. ابن بابویه (صدوق)، محمد بن علی، ثواب الاعمال، قم، انتشارات شریف رضی، ۱۳۶۴.

۳. -----، معانی الاخبار، قم، انتشارات جامعه مدرسین، ۱۳۶۱.

ص: ۱۱۹

۱- . همان، ح ۱۱۳۳۲؛ محجه البيضاء، ج ۸، ص ۱۰۵.

۴. ----- ، من لايحضره الفقيه، قم، انتشارات جامعه مدرسين، ۱۴۱۳ هـ . ق.
۵. ابن شعبه، حسن بن علي، تحف العقول، قم، انتشارات جامعه مدرسين، ۱۴۰۴ هـ . ق.
۶. ابن منظور، محمد بن مكرم، لسان العرب، قم، نشر ادب حوزه، ۱۳۶۳.
۷. اصفهاني، راغب، مفردات الفاظ القرآن، قم، سعيد بن جبير، ۱۳۷۶.
۸. حر عاملي، محمد بن حسن، وسائل الشيعه، قم، مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۹ هـ . ق.
۹. سجستاني، سليمان بن الاشعث، سنن أبي داود، بيروت، دارالفكر، چاپ اول، ۱۴۱۰ هـ . ق.
۱۰. شيخ طوسي، محمد بن حسن، الامالي، قم، انتشارات دارالثقافه، ۱۴۱۴ هـ . ق.
۱۱. شيخ مفيد، محمد بن نعمان، الامالي، قم، كنگره شيخ مفيد، ۱۴۱۳ هـ . ق.
۱۲. طباطبائي، محمد حسين، ترجمه تفسير الميزان، ترجمه: سيد محمد باقر موسوي همداني، قم، دارالعلم، ۱۳۷۴.
۱۳. ----- ، مجمع البيان، بيروت، دارالمعرفه، ۱۴۰۸ هـ . ق.
۱۴. ----- ، سنن النبي، ترجمه: حسين استاد ولي، تهران، كتاب فروشي اسلاميه، بي تا.
۱۵. ----- ، سنن النبي، ترجمه: سيد محمد باقر موسوي همداني، قم، دارالعلم، ۱۳۷۴.
۱۶. طبرسي، رضی الدين فضل بن حسن، مكارم الاخلاق، قم، انتشارات شريف رضی، ۱۴۱۲ هـ . ق.
۱۷. طريحي، فخرالدين بن محمد، مجمع البحرين، قم، انتشارات دارالثقافه، چاپ دوم، ۱۴۰۸ هـ . ق.
۱۸. فراهيدي، خليل بن احمد، العين، بي جا، مؤسسه دارالهجره، چاپ دوم، ۱۴۰۹ هـ . ق.
۱۹. كليني، محمد بن يعقوب، اصول كافي، ترجمه: سيد جواد مصطفوي، دفتر نشر فرهنگ اهل بيت عليهم السلام، تهران، بي تا.
۲۰. ----- ، كافي، تهران، دارالكتب الاسلاميه، ۱۳۶۵.
۲۱. مجلسي، محمد باقر، بحار الانوار، بيروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۵ هـ . ق.
۲۲. محمدي ري شهري، محمد، ميزان الحكمه، قم، دارالحديث، ۱۳۷۴.

۲۳. مطهری، مرتضی، داستان راستان، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۶۸.
۲۴. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۳.
۲۵. موسوی خمینی، سید روح الله، صحیفه نور، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۰.
۲۶. مولوی بلخی، جلال الدین محمد بن محمد، مثنوی معنوی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
۲۷. نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، تهران، چاپ و انتشارات جاویدان، ۱۳۷۴.
۲۸. نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل، قم، مؤسسه آل البیت، ۱۳۶۵.
۲۹. ورام بن ابی فراس، مجموعه ورام، قم، انتشارات مکتبه الفقیه، بی تا.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

